

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ

TEACHING APPROACHES TO THE CONCEPT OF TIME IN KINDERGARTEN

EXPERIENTIAL LEARNING WITH NEW TECHNOLOGIES

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ/NAME OF STUDENTS

Ρίζου Ελένη

Rizou Eleni

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Μουσένα Ελένη

Mousena Eleni

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2020

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

Teaching approaches to the concept of time in kindergarten.
Experiential learning with classical practices and new technologies.

Rizou Eleni

18069

FIRST SUPERVISOR

Mousena Eleni

SECOND SUPERVISOR

Sidiropoulou Trifeni

AIGALEO 2020

Δήλωση περί λογοκλοπής

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας διπλωματικής εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης. Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην διπλωματική μου εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων. Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η διπλωματική εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ρίζου Ελένη

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας έγινε στο πλαίσιο των υποχρεώσεων μου στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Παιδαγωγικά μέσω Καινοτόμων Προσεγγίσεων, Τεχνολογίες και Εκπαίδευση», στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

Ολοκληρώνοντας τις σπουδές μου αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Ελένη Μουσένα για την καθοδήγησή της και τις πολύτιμες συμβουλές τόσο για την παρούσα διπλωματική όσο για τις προτροπές της για εξωστρέφεια και ενέργειες κοινοποίησης του έργου μου σε ημερίδες και συνέδρια.

Κλείνοντας θα ευχαριστήσω την δεύτερη επιβλέπουσα κ. Τρυφαίνη Σιδηροπούλου και την Διευθύντρια του προγράμματος κ. Ευσταθία Παπαγεωργίου, καθώς και τους υπόλοιπους καθηγητές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Ο καθένας με τον τρόπο του αποτέλεσε για μένα εφελτήριο για νέους δρόμους στη γνώση και την επιστήμη μου.

«Έτρεχε κάποτε ο χρόνος, κι από την πολύ βιασύνη του, σκόνταψε πάνω στη χαρά. Και μετά από λίγο σε μια λύπη. Δεν είχε καιρό για χάσιμο ο χρόνος, κι έτσι πήρε μαζί του τη χαρά και την λύπη. Στο δρόμο τον βάρυναν πολύ και πέταξε τα δύο εμπόδια στον Κόσμο. Ελάφρυνε ο χρόνος, βάρυναν οι άνθρωποι. Άρχισε από τότε να σκοντάφτει η ζωή των ανθρώπων στου χρόνου τα εμπόδια. Να πέφτει, να σηκώνεται, να συνεχίζει...

... μέσα από τα άλματα αυτά της ζωής γεννήθηκαν η μνήμη και η λήθη».

Έλιξ

Από το ημερολόγιο 2000 της Ο.Ε.Φ.Ε.

Περίληψη

Εισαγωγή: Ο χρόνος αποτελεί μια αφηρημένη έννοια γεγονός που καθιστά πολύπλοκη και σύνθετη κάθε προσπάθεια ορισμού της. Ακόμη πιο σύνθετη είναι και η διδακτική της προσέγγιση στο νηπιαγωγείο. Πρόκειται για μια έννοια που περισσότερο βιώνεται παρά διδάσκεται στα παιδιά νηπιακής ηλικίας. Τα νήπια κατακτούν τις χρονικές έννοιες μέσα από τα βιώματά τους και τις εμπειρίες τους, σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο. Αρχικά, μέσω των αισθήσεων και της παρατήρησης των αλλαγών στον εαυτό τους και στο περιβάλλον. Στη συνέχεια, μέσω της μνήμης, που αναπλάθει τα γεγονότα του παρελθόντος, και μέσω σύνθετων νοητικών διεργασιών, που προβλέπουν εκείνα του μέλλοντος.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια προσπάθεια ανάλυσης της έννοιας του χρόνου και εφαρμογής διδακτικών προσεγγίσεων της σε παιδιά νηπιαγωγείου. Σύμφωνα με τα παραπάνω μια τέτοια πρόταση έχει αφηρητά οικεία γεγονότα της εμπειρίας των νηπίων. Παράλληλα οικοδομείται με βάση το παιχνίδι, το οποίο αποτελεί το κυρίαρχο διδακτικό μέσο, καθώς μέσα από αυτό το παιδί δίνει νόημα και χρησιμότητα σε κάθε στοιχείο που απαρτίζει το περιβάλλον του. Επιπλέον, στηρίζεται στον ενισχυτικό ρόλο, ο οποίος προκύπτει από την ενσωμάτωση των τεχνών και των νέων τεχνολογιών. Τέλος, δίνεται σημασία στη χρήση της γλώσσας, καθώς κρίνεται καθοριστική, διότι αποτελεί το μέσο επικοινωνίας για κάθε διδακτική παρέμβαση.

Σκοπός: Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση της θεμελιώδους έννοιας του χρόνου στις διαστάσεις που αφορούν την προσέγγισή της στο νηπιαγωγείο με στόχο τη συγκρότηση ενός μοντέλου για την διδασκαλία και κατανόηση της έννοιας του χρόνου σε παιδιά νηπιαγωγείου.

Μέθοδος: Έρευνα – δράση με παρατήρηση και καταγραφή δραστηριοτήτων, χρήση ημερολογίου και συλλογή πληροφοριών με την ερμηνεία υλικού από ιχνογραφήματα, αφηγήσεις, αυτοσχέδιες ιστορίες, κατασκευές και δημιουργίες των νηπίων.

Αποτελέσματα: Αξιολόγηση δράσεων και παρουσίαση καλών πρακτικών.

Συμπεράσματα: Η οικοδόμηση της έννοιας του χρόνου στο νηπιαγωγείο πραγματοποιείται σταδιακά, κυρίως, μέσα από τα βιώματα και τις εμπειρίες των νηπίων. Η διαδικασία στηρίζεται αποτελεσματικά σε παιγνιώδεις δράσεις, με ελκυστικό υλικό και ενσωμάτωση των τεχνών και των νέων τεχνολογιών.

Abstract

Introduction: Time is an abstract concept that makes every effort to define it complex and complex. Even more complex is its teaching approach in kindergarten. It is a concept that is more experienced than taught to infants. Toddlers conquer time concepts through their experiences and experiences in a specific social context. First, through the senses and the observation of changes in themselves and in the environment. Then, through memory, which recreates the events of the past, and through complex mental processes that predict those of the future.

The present thesis is an attempt to analyze the concept of time and apply its teaching approaches to kindergarten children. According to the foregoing, such a proposal has its origins in familiar events of infant experience. At the same time, it is based on the game, which is the dominant teaching tool, as it gives meaning and usefulness to every element of its environment. It also relies on the reinforcing role that results from the integration of the arts and new technologies. Finally, it is important to use the language as it is crucial because it is the medium of communication for any teaching intervention.

Purpose: The purpose of the present work is to analyze the fundamental concept of time in the dimensions related to its approach to kindergarten with the aim of developing a model for teaching and understanding the concept of time in kindergarten children.

Method: Research - action by observing and recording activities, using a diary, and gathering information by interpreting material from infographics, narratives, improvised stories, constructions and creations of infants.

Results: Evaluation of actions and presentation of good practices.

Discussion: The concept of time in kindergarten is gradually built, mainly through the experiences and experiences of infants. The process is effectively supported by playful action, engaging material, integration of the arts and audiovisual material through new technologies.

Περιεχόμενα	
Δήλωση περί λογοκλοπής	iv
Ευχαριστίες	vi
Περίληψη	x
Abstract	xi
Συνομογραφίες	xv
Πρόλογος.....	2
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	4
Κεφάλαιο 1: Ο χρόνος ως έννοια - Αποσαφήνιση της έννοιας του χρόνου	4
Ιστορική αναδρομή	5
Υπολογισμός και Διαχωρισμός του Χρόνου	10
Ο χρόνος ως μετρήσιμο μέγεθος	10
Αντικειμενικός και υποκειμενικός χρόνος	11
Γραμμικός και κυκλικός χρόνος	11
Διαχωρισμός του χρόνου σύμφωνα με το μοντέλο του Poster	11
Διαχωρισμός του χρόνου σύμφωνα με τον M. H. Idrissi.	12
Κεφάλαιο 2: Προσέγγιση της έννοιας του χρόνου από την σκοπιά της ψυχολογίας . 13	
Τα αναπτυξιακά στάδια του παιδιού σύμφωνα με τον Jean Piaget	13
Η κοινωνικο – πολιτισμική θεωρία του Lev Vygotsky	17
Jerome Bruner και η διερευνητική μάθηση	18
Αντίληψη της έννοιας του χρόνου στο παιδί	20
Κεφάλαιο 3: Η έννοια του Χρόνου στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο	25
Αναλυτικά προγράμματα και κατάταξη του αναλυτικού προγράμματος του Νηπιαγωγείου.....	25
Το ισχύον Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του νηπιαγωγείου	26
Η έννοια του χρόνου ανά γνωστική περιοχή σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ.....	27
Μέρος Δεύτερο	33
Διδακτικές προσεγγίσεις της έννοιας του χρόνου	33
Μεθοδολογία της έρευνας.....	33
1. Δραστηριότητες για τον ημερολογιακό χρόνο	35
Ρουτίνες.....	35
1.1. Το ημερολόγιο της τάξης	35
1.2. Καιρός	38

1.3. Το τρένο των γενεθλίων.....	42
2. Έννοια και χαρακτηριστικά του χρόνου.....	44
2.1. Οι πρωταγωνιστές του χρόνου – έννοιες και ονόματα.....	44
2.1.1. Προσωποποιήσεις μηνών και εποχών μέσα από παραμύθια.	44
2.1.2. Οι εποχές μέσα από έργα τέχνης.....	47
2.1.3. Διαδοχή μέρας και νύχτας.....	50
2.1.4. Μηχανές μέτρησης του χρόνου.....	54
2.2. Χρονική αλληλουχία.....	56
2.2.1. Εικόνες σε κάρτες για την κατανόηση χρονικών εννοιών.....	56
2.2.2. Αναδιήγηση γνωστών ιστοριών.....	58
2.2.3. Αφήγηση ιστοριών με βάση εικόνες.....	58
2.2.4. Δημιουργία αυτοσχέδιων παραμυθιών.....	59
2.2.5. Κλιμακωτά τραγούδια και παραμύθια με παντομίμα και δραματοποίηση.....	62
2.2.6. Η μουσική.....	64
2.2.7. Ο χορός.....	64
2.2.8. Οδηγίες κατασκευής.....	65
2.2.9. Συνταγές.....	66
3. Προσέγγιση του ιστορικού χρόνου και της διαδοχής των γενεών.....	67
3.1. «Η ιστορία της ζωής μου» σε πρώτη προβολή.....	67
3.2. Γενεαλογικό δέντρο.....	69
3.3. Διαδοχή γενεών με «Το δέντρο που έδινε».....	71
3.4. Χρονογραμμές.....	74
3.5. Φωτογραφίες.....	76
3.6. Αντικείμενα από το παρελθόν.....	77
3.7. Φανταστικά ταξίδια στο μέλλον.....	78
Συμπεράσματα.....	79
Παραρτήματα.....	82
1. Προσευχή.....	82
2. Τραγούδια.....	83
3. Εξώφυλλα για το άλμπουμ του μήνα.....	84
4. Κάρτες με εικόνες χρονικής ακολουθίας.....	86
Αναφορές.....	87
Πηγές Εικόνων.....	92

Αναφορές

Συντομογραφίες

Αγγλική ορολογία

MOODLE Modular object oriented dynamic
learning environment

Ελληνική ορολογία

Αρθρωτό αντικειμενοστραφές δυναμικό περιβάλλον εκπαίδευσης

Πρόλογος

Ο χρόνος αποτελεί μια αφηρημένη έννοια γεγονός που καθιστά πολύπλοκη και σύνθετη κάθε προσπάθεια ορισμού της. Η έννοια του χρόνου αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης τόσο από τις επιστήμες, όσο και από τη φιλοσοφία και τις τέχνες και ενώ έχει υποκειμενική διάσταση, μπορεί να μετρηθεί αντικειμενικά.

Τα παιδιά κατακτούν τις χρονικές έννοιες σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο, αρχικά, μέσω των αισθήσεων και της παρατήρησης των αλλαγών στον εαυτό και περιβάλλον, στη συνέχεια, μέσω της μνήμης, που αναπλάθει τα γεγονότα του παρελθόντος, και μέσω σύνθετων νοητικών διεργασιών, που προβλέπουν εκείνα του μέλλοντος.

Οι αναφορές σε οικεία γεγονότα της εμπειρίας τους είναι καθοριστική και η χρήση των νέων τεχνολογιών ιδιαίτερα εποικοδομητική με τις δυνατότητες των οπτικοακουστικών εργαλείων και απεικονίσεων τόσο στην αντίληψη της χρονικής ακολουθίας, την εκτίμηση του χρονικού διαστήματος, της διάρκειας όσο και γενικότερα στην προσέγγιση μιας τόσο αφηρημένης έννοιας που οικοδομείται σταδιακά μέσα από την εμπειρία. Ταυτόχρονα, βέβαια, αποτελεί αυτοτελή διδακτική ενότητα για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα επιχειρήσουμε τη συγκρότηση παιδαγωγικού προγράμματος με εφαρμογή δραστηριοτήτων για την οικοδόμηση της θεμελιώδους έννοιας του χρόνου στο νηπιαγωγείο.

Η διδακτική της έννοιας του χρόνου στο νηπιαγωγείο είναι εξαιρετικά απαιτητική, αλλά ταυτόχρονα προκλητική και ευχάριστη, με πολλές ευκαιρίες μέσα από την καθημερινότητα των νηπίων για βιωματική μάθηση. Η έννοια είναι αφηρημένη κι επιπλέον το νήπιο καλείται να αφομοιώσει προσεγγίσεις, συχνά άστοχες τόσο στο τυπικό σχολικό περιβάλλον όσο και στο άτυπο οικογενειακό περιβάλλον. Τέτοιες προσεγγίσεις δημιουργούν άγχος, ανασφάλεια και σύγχυση στα νήπια. Τα νήπια με αυτόν τον τρόπο χάνουν το ενδιαφέρον τους, κλονίζεται η αυτοπεποίθησή τους, εκδηλώνουν άρνηση συμμετοχής στην τάξη με κίνδυνο να γενικευτεί σε όλη τους τη στάση προς τη μάθηση ακόμα και εγκαταλείψουν σταδιακά κάθε προσπάθεια και κυρίως να πεισθούν ότι δεν αξίζει να προσπαθεί κανείς να μπει στο μονοπάτι της γνώσης και της μάθησης.

Οι προσεγγίσεις που θα επιχειρήσουμε να αναπτύξουμε για αυτήν τη θεμελιώδη και σύνθετη έννοια θεμελιώνονται καταρχάς στα σύγχρονα δεδομένα της εξελικτικής

ψυχολογίας και οικοδομούνται με τις γενικές αρχές της παιδαγωγικής στην προσχολική ηλικία.

Η βιωματική προσέγγιση, το παιχνίδι, η ενσωμάτωση των τεχνών με την ανεκτίμητη προστιθέμενη αξία των νέων τεχνολογιών θα αποτελέσουν τη βάση και τα εργαλεία του σχεδιασμού της πρότασής μας. Επιπλέον, δράσεις δοκιμασμένες στην τάξη θα υποστηριχθούν και θα αναλυθούν διεξοδικά με διεπιστημονική ματιά. Παράλληλα θα δοθεί ιδιαίτερη σημασία στη χρήση της γλώσσας έχοντας την πεποίθηση ότι στο νηπιαγωγείο συχνά δε δίνεται η πρέπουσα σημασία στο εννοιολογικό περιεχόμενο του εκφερόμενου λόγου και στις αφηρημένες έννοιες το πρόβλημα οξύνεται περισσότερο με αποτέλεσμα πολλές φορές τα νήπια και ο παιδαγωγός να μην μιλούν την ίδια γλώσσα.

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό την ανάλυση της θεμελιώδους έννοιας του χρόνου στις διαστάσεις που αφορούν την προσέγγισή της στο νηπιαγωγείο με στόχο τη συγκρότηση ενός μοντέλου για την διδασκαλία και κατανόηση της έννοιας του χρόνου σε παιδιά νηπιαγωγείου.

Η εργασία χωρίζεται σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται αποσαφήνιση της έννοιας του χρόνου, ανασκόπηση ορισμένων θεωριών οικοδόμησης της έννοιας του χρόνου από την σκοπιά της ψυχολογίας και παρουσίαση των διδακτικών στόχων που αφορούν τον χρόνο από το αναλυτικό πρόγραμμα για το νηπιαγωγείο.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται παρουσίαση ενδεικτικών δραστηριοτήτων με σκοπό την εμπειρική προσέγγιση της έννοιας του χρόνου σε παιδιά ηλικίας 4-6 ετών και τη συγκρότηση ενός σύγχρονου και βιωματικού διδακτικού μοντέλου για την έννοια αυτή.

Στο τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα από την εφαρμογή των δραστηριοτήτων στην τάξη μέσα από την παρατήρηση και αξιολόγηση των προτεινόμενων δράσεων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφάλαιο 1: Ο χρόνος ως έννοια - Αποσαφήνιση της έννοιας του χρόνου

Φυσική ή μεταφυσική έννοια

Τι παράξενο πράγμα ο χρόνος, ξέρουν όλοι τι είναι αλλά είναι πολύ δύσκολο να δώσει κανέναν επαρκή ορισμό¹. Αποτελεί πρωτογενές χαρακτηριστικό της καθημερινής εμπειρίας αλλά ταυτόχρονα αποτελεί βαθιά επεξεργασμένη φιλοσοφική έννοια και συνάμα αναπόσπαστο στοιχείο της γλώσσας της φυσικής. Το βέβαιο είναι ότι κυριαρχεί σε ολόκληρο το σύμπαν. Τα πάντα συμπορεύονται αναπόσπαστα στην πορεία του. Τίποτα δεν μπορεί να βρεθεί εκτός της δράσης του ούτε να ανατρέψει την πορεία του και κάθε μέρος του είναι μοναδικό και απροσπέλαστο. «Σαν ποταμός που ρέει ασταμάτητα μπροστά μέσα στις κοιλάδες του σύμπαντος, παρασύρει στο πέρασμά του καθέτι και αποστερεί τη δυνατότητα επιστροφής ή αναβίωσης των περασμένων» (Καρυδόπουλος, 2018, σ. 3).

Η πολυσύνθετη φύση του χρόνου εξάπτει εξαρχής τον άνθρωπο να τον ορίσει άλλοτε σε φυσικό κι άλλοτε σε μεταφυσικό πλαίσιο. Άλλοτε εξεταζόταν σαν φυσική διάσταση μαζί με τις τρεις διαστάσεις του χώρου κι άλλοτε σαν ανθρώπινο κατασκεύασμα, ρυθμιστή της καθημερινής ζωής. Πληθώρα θεωριών έχουν διατυπωθεί ανά τους αιώνες προσπαθώντας να βρουν τους νόμους που τον διέπουν, γιατί πολύ απλά το μόνο σίγουρο είναι ότι αποτελεί το ρυθμιστή της ζωής κι όλα οργανώνονται χάρη σε αυτόν.

Θεολόγοι, φιλόσοφοι, φυσικοί επιστήμονες μίλησαν για την καθοριστική του επικράτεια στον κόσμο, για την σχετικότητά του ή την υποκειμενικότητά του, ακόμη και για την ανυπαρξία του. Θρησκευτικά ρεύματα, φιλοσοφικές θέσεις, κι αμέτρητες έρευνες προσπάθησαν και προσπαθούν να απαντήσουν τα ερωτήματα αναφορικά με το χρόνο: για τη φύση, τη δράση και τη λειτουργία του. Ο χρόνος θα δείξει τι είναι σωστό και τι λάθος... ό,τι κι αν είναι αυτό που ονομάζουμε χρόνο κατά τον Στίβεν Χόκινγκ στο «Το χρονικό του χρόνου».

¹ Ο Αυγουστίνος (354-430 μ.Χ.) διερωτάται στο έργο του, *Εξομολογήσεις*, για τον χρόνο και την φύση του: «Τι είναι λοιπόν ο χρόνος; Αν δεν με ρωτήσει κανείς, γνωρίζω. Αν όμως θέλω να το εξηγήσω σε κάποιον που ρώτησε, δεν γνωρίζω.» (Γώγου, 2019, σσ. 13-14)

Ιστορική αναδρομή

Θρησκευτικές διαστάσεις του Χρόνου

Ο χρόνος είναι συνοδοιπόρος του ανθρώπου από την αρχή της ύπαρξής του. Οργανώνει τη ζωή του με βάση τις εναλλαγές της φύσης και την επανάληψή τους. Δεν μπορούσε όμως να τις εξηγήσει λογικά γι' αυτό δημιούργησε συμβολικές αναπαραστάσεις με έντονα στοιχεία ανθρωπομορφισμού και αναγωγές σε θρησκευτικές ανώτερες θεότητες. Οι Αιγύπτιοι για να εξηγήσουν την εναλλαγή ημέρας και νύχτας, την αναπαριστούσαν με τον νυκτερινό θεό Νουτ, ο οποίος κάθε βράδυ κατάπινε τον ήλιο, τον χώνευε και το πρωί τον ξέρναγε στην ανατολή, ενώ από την άλλη, οι αρχαίοι Έλληνες αναπαριστούσαν τον χρόνο μέσω του Τιτάνα Κρόνου, ο οποίος έτρωγε τα παιδιά του. (Κουκουβέλα, 2017, σ. 10). Για την εναλλαγή των εποχών, γνωστός είναι μύθος της Περσεφόνης, που μένει τέσσερις μήνες στον Άδη και οκτώ μήνες με τη μητέρα της Δήμητρα, τη θεά της γεωργίας.

Είναι χαρακτηριστικό πως πολλοί ακόμα αρχαίοι πολιτισμοί, όπως οι Μάγιας, οι Ίνκας, οι Βαβυλώνιοι, αναπαριστούσαν τον χρόνο μέσα από τις θρησκευτικές τους δοξασίες και τελετές, με σκοπό να εξηγήσουν τη δημιουργία του κόσμου. Δημιουργούν μύθους και προσπαθούν να ερμηνεύσουν όλα εκείνα τα παράξενα φαινόμενα που συμβαίνουν γύρω τους. Έτσι λοιπόν, ανάλογα με την κάθε θρησκεία που μελετάται, συναντάται και εκείνη η θεότητα που δημιούργησε και έδωσε πνοή στην ανθρώπινη ύπαρξη, αλλά και εκείνον τον θεό που είναι υπεύθυνος για το σκότος και τη νύχτα. Συχνά βρίσκουμε το μοτίβο του θανάτου και της ανάστασης του θεού, ενώ η αρχική αντίληψη του χρόνου είναι κυκλική. (Μπάρλα, 2016, σ. 7)

Με την ανάπτυξη των οργανωμένων κοινωνιών ξεκινά και η αντίληψη του γραμμικού χρόνου και τη θέση της θρησκείας πήρε η φιλοσοφία. Οι δοξασίες και οι λατρευτικές τελετές έδωσαν το λόγο στη λογική.

Χρόνος και φιλοσοφία

Ο Πλάτωνας, στον κοσμογονικό του μύθο με τίτλο Τίμαιος, υποστήριξε ότι ο χρόνος συνδέεται με την μεταβλητότητα του υλικού κόσμου και υπάρχει σε αντιδιαστολή προς την αιωνιότητα του νοητού κόσμου των Ιδεών. Το πλανητικό σύστημα και οι κινήσεις σε τροχιές υπάρχουν για να τον ορίζουν και να δημιουργούν τα μέρη του χρόνου: τη μέρα και

τη νύχτα. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον είναι τα είδη του χρόνου. Όλα αυτά είναι συνυφασμένα με τον υλικό κόσμο και μόνο η αιωνιότητα είναι υπεράνω της ύλης και του χρόνου. Ο χρόνος, για τον Πλάτωνα, είναι το αποτέλεσμα της απόφασης του Δημιουργού να προσθέσει στο σύμπαν την «εικόνα» της ακίνητης, στην ενότητάς της, αιωνιότητας (Αθανασάκης, 2006, σ. 295).

Από την άλλη ο Αριστοτέλης, στην πραγματεία του Φυσικά, επιχειρώντας μια εννοιολογική οριοθέτηση των φυσικών φαινομένων, υποστηρίζει πως ο χρόνος είναι εκείνη η μετρήσιμη μονάδα κίνησης που διέπει το πριν και το μετά στις πράξεις των ανθρώπων. Συνδέει τον χρόνο με την κίνηση των υλικών σωμάτων σε ολόκληρο το σύμπαν και επιχειρεί να δείξει ότι πρόκειται για μια ξεχωριστή διάσταση του φυσικού κόσμου. Για τον Αριστοτέλη, ουσιαστικά, ο χρόνος λειτουργεί ως μέτρο, αποδίδοντας την χρονική ποσότητα της κίνησης. Έτσι, για πρώτη φορά συνδέεται η έννοια του χρόνου με την έννοια του χώρου ως αναπόσπαστο κομμάτι το ένα του άλλου, εφόσον κίνηση σημαίνει μεταβολή της θέσης στο χώρο. Θεώρησε ότι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τον χρόνο αν δεν υπάρχει κίνηση, σημειώνοντας ότι «... δε μετράμε μόνο την κίνηση με τον χρόνο, αλλά και τον χρόνο με την κίνηση, γιατί και τα δύο αυτά αλληλοορίζονται.» (Βλάχος, Γραμματικάκης, Καραπαναγιώτης, Περιστερόπουλος, & Τιμοθέου, 2008, σ. 19).

Με τη εμφάνιση του Χριστιανισμού παρατηρείται ότι ο στοχασμός για το χρόνο διαφοροποιείται. Ο κόσμος κατανοείται με αρχή και τέλος κι ο χρόνος ανάμεσα σε αυτά τα δύο σημεία κυλά γραμμικά με τα γεγονότα να εμφανίζονται μοναδικά και ανεπανάληπτα σαν μια ευθεία γραμμή (Μπάρλα, 2016, σ. 11).

Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο γερμανός φιλόσοφος Kant επισημαίνει ότι οφείλουμε να αναζητήσουμε την προέλευση του χρόνου όχι στο αντικείμενο αλλά στο υποκείμενο της γνώσης. (Αθανασάκης, 2006, σ. 298). Στο βιβλίο του *Critique of Pure Reason* αναφέρει ότι: «Ο χρόνος δεν είναι μια εμπειρική ιδέα. Διότι ούτε η συνύπαρξη ούτε η διαδοχή θα γινόταν αντιληπτή από εμάς, αν η αναπαράσταση του χρόνου δεν υπήρχε ως θεμέλιο "a priori". Χωρίς αυτή την προϋπόθεση δεν θα μπορούσαμε να αναπαριστούμε στους εαυτούς μας ότι τα πράγματα υπάρχουν μαζί ταυτόχρονα ή σε διαφορετικούς χρόνους, δηλαδή συγχρόνως ή διαδοχικά» (Kant, 1787, σ. 54). Με τον Kant, ούτε ο χώρος ούτε ο χρόνος δεν σχεδιάζονται ως ουσίες, αλλά αμφότερα αποτελούν στοιχεία ενός συστηματικού πνευματικού πλαισίου, το οποίο κατ' ανάγκην δομεί τις εμπειρίες οποιουδήποτε λογικού παράγοντα ή παρατηρεί το υποκείμενο. Θεωρούσε πως ο χρόνος, είναι

μια αφηρημένη έννοια, μέσω της οποίας ο άνθρωπος, μαζί με τον χώρο και τον αριθμό, είναι σε θέση να ακολουθεί την πορεία των γεγονότων, να προσδιορίζει τη διάρκεια που αυτά έχουν αλλά και να συγκρίνει τα αντικείμενα μεταξύ τους. Κατά την άποψη αυτή, ο χρόνος δεν αποτελεί μια οντότητα που «ρέει», και, που τα αντικείμενα μετακινούνται. Χρησιμοποιούμε τις χρονικές μετρήσεις, προκειμένου να υπολογιστεί η διάρκεια των γεγονότων και το μεταξύ τους διάστημα. (Kant, 1787)

Τέλος, ο Γάλλος φιλόσοφος Henri-Louis Bergson (1859-1941), πίστευε ότι ο χρόνος δεν ήταν ούτε ένα πραγματικό ομοιογενές μέσο ούτε ένα νοητικό κατασκευάσμα, αλλά κατέχει αυτό που αναφέρεται ως διάρκεια (*Duration*). Η διάρκεια, σύμφωνα με την άποψη του Bergson, ήταν η δημιουργικότητα και η μνήμη ως βασικό συστατικό της πραγματικότητας. (Γώγου, 2019, σσ. 18-19)

Ο Χρόνος στις θετικές επιστήμες

Παράλληλα με τη φιλοσοφία κινούνται οι φυσικές επιστήμες. Αρχικά, οι επιστήμονες είχαν την πεποίθηση πως ο χρόνος είναι απόλυτος και δεν επηρεάζεται από το εξωτερικό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, ο Γαλιλαίος (1564-1642), υποστήριξε πως ο χρόνος έχει μια σταθερή περίοδο. Απέδειξε τη θεωρία του με ένα ρολόι νερού και μετρήσε τον χρόνο που χρειάστηκε για να κυλήσει μια γυάλινη μπάλα κάτω από ένα κεκλιμένο επίπεδο σε μια γνωστή απόσταση. Το πείραμα αυτό του Γαλιλαίου εισήγαγε για πρώτη φορά το ζήτημα της ροής του χρόνου. (Γώγου, 2019, σσ. 19-20)

Από την άλλη, ο Άγγλος μαθηματικός και φυσικός Isaac Newton (1642-1727), προσέδωσε στο χρόνο αντικειμενική ύπαρξη ανεξάρτητη από τον άνθρωπο και τις προσπάθειές του να τον μετρήσει. Μίλησε για την έννοια του γραμμικού χρόνου, με την έννοια του απόλυτου, αληθινού και μη αναστρέψιμου, που ρέει ανεξάρτητα και κανείς δεν διαταράσσει το ρυθμό του αφού δεν σχετίζεται με εξωτερικό παράγοντα. (Αθανασάκης, 2006, σ. 297).

Ο γερμανός φυσικός Albert Einstein (1879-1965), αποτελεί τομή στη θεώρηση του σύμπαντος και της κίνησης του χρόνου σε αυτόν. Συνέδεσε το χρόνο με τις τρεις διαστάσεις του χώρου και τόνισε πως κάθε αντικείμενο κινείται και αλλάζει σε σχέση με ένα άλλο. (Δρακοπούλου, 2011, σ. 20). Επισήμανε πως ο χρόνος είναι μια ψευδαίσθηση και δεν αντιστοιχεί σε μια απόλυτη τιμή. Ο χρόνος είναι «σχετικός» ανάλογα τον ερευνητή και το σύστημα. Κάθε ερευνητής αντιλαμβάνεται, παρατηρεί και μελετά με υποκειμενικό

τρόπο και μετρά τα μεγέθη των κινούμενων αντικειμένων ανάλογα με το σύστημα που υιοθετεί.

Ο βρετανός φυσικός, Stephen Hawking (1942-2018), ενέταξε τον χρόνο στις διαστάσεις του σύμπαντος και υποστήριξε πως επηρεάζεται από τις μεταβολές των άλλων τριών διαστάσεων που τον περιβάλλουν (μήκος, ύψος, πλάτος). Η θεωρία του, γνωστή ως θεωρία των πάντων, ξεφεύγει από τις απαιτήσεις της παρούσας εργασίας. Επισημαίνουμε μόνο ότι κατά τον Hawking ο χρόνος αποτελεί ανθρώπινη επινόηση δεν αντιστοιχεί στα μεγέθη που παρατηρούνται στο σύμπαν.

Απόπειρα ορισμού της έννοιας του χρόνου σήμερα

Ολοκληρώνοντας την ιστορική αναδρομή για την έννοια του χρόνου μπορούμε να πούμε ότι όσο πιο απλή και βασική είναι μια έννοια, τόσο πιο δύσκολα μπορούμε να την ορίσουμε. (Δανέζης & Θεοδοσίου, 1994, σ. 13) Πολλοί επιστήμονες ασχολήθηκαν με την έννοια του χρόνου καταλήγοντας σε διαφορετική θεώρηση. Αυτό συμβαίνει, γιατί κάθε επιστήμονας στο πέρασμα των αιώνων μελέτησε την έννοια αυτή με διαφορετικό τρόπο, από διαφορετική σκοπιά, επιθυμώντας να απαντήσει σε διαφορετικά κάθε φορά ερωτήματα.

Από τον ορισμό του Αυγουστίνου ως τη θεωρία των πάντων ο χρόνος είναι μια έννοια που σε συνάρτηση με τις έννοιες της μάζας και του χώρου αποτελεί μια θεμελιώδη μέθοδο μέτρησης, καθώς ως μεμονωμένο σύνολο μετρά την κίνηση των διαφόρων διαδικασιών που συντελούνται στην καθημερινότητα από τις απαρχές του κόσμου από το παρελθόν στο μέλλον.

Σε μια προσπάθεια ορισμού του χρόνου εμπεριέχονται αντίθετα σχήματα. Ο χρόνος από τη μια συνδέεται με την ύλη και αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της αλλά από την άλλη δεν έχει υλική υπόσταση. Επίσης είναι βέβαιο ότι με το χρόνο μετράμε, αλλά δεν έχουμε εποπτεία αυτού που μετράμε. (Μπάρλα, 2016, σ. 6). Είναι μια μετρήσιμη μονάδα από τον άνθρωπο, εντούτοις ο ίδιος δεν είναι σε θέση να επηρεάσει την κίνηση και την ροή της, να την αυξήσει, να την μειώσει ή να την τροποποιήσει.

Σύμφωνα με το Oxford Dictionary of Philosophy (1996) ο χρόνος είναι η αόριστη συνεχιζόμενη πρόοδος της εξέλιξης και των γεγονότων, στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον ως ένα σύνολο, ενώ σύμφωνα με το Webster New World College Dictionary (2014) ο χρόνος εκφράζει την διάρκεια κατά την οποία τα πράγματα συμβαίνουν στο παρελθόν, στο παρόν ή στο μέλλον ή μια ακριβής στιγμή που συμβαίνει κάτι.

Οι δύο αυτοί ορισμοί αποτελούν μια μόνο οπτική για την έννοια του χρόνου, η οποία είναι πολύπλοκη γιατί όπως επισημαίνει η Σαμαρτζή «ο χρόνος αλλάζει πρόσωπα, μορφές, μηχανισμούς και λειτουργίες, αλλά στην πραγματικότητα δεν αλλάζει υπόσταση» (Κουκουβέλα, 2017, σ. 10) (Σαμαρτζή, 2003, σ. 17).

Υπολογισμός και Διαχωρισμός του Χρόνου

Ο χρόνος ως μετρήσιμο μέγεθος

Η ανάγκη υπολογισμού, και κατά συνέπεια διαχωρισμού του χρόνου, προέκυψε από τη στιγμή που ο άνθρωπος θέλησε να οργανώσει την καθημερινότητά του με βάση τις διαφορετικές περιβαλλοντικές συνθήκες ώστε να έχει την κατάλληλη προετοιμασία για τα μελλούμενα συμβάντα της ζωής του. Η αλληλεπίδραση με τη φύση και τα άλλα άτομα συντέλεσαν στην επινόηση κατάλληλων νοητικών εργαλείων υπολογισμού και μέτρησης του χρόνου. Τα εργαλεία αυτά συντέλεσαν στην οργάνωση και την ταξινόμηση των φαινομένων καθώς και τον προσδιορισμό των μεταξύ τους σχέσεων.

Η ανάγκη αυτή εντοπίστηκε για πρώτη φορά από τους γεωργούς καθώς οι εναλλαγές και οι μεταβολές στη φύση είχαν αντίκτυπο στην ζωή τους. Η διάρκεια της μέρας, οι περίοδοι της ξηρασίας ή των βροχών επηρέασαν άμεσα τις δραστηριότητες τους (Μπάρλα, 2016, σσ. 7-9). Η αντίληψη του κυκλικού χρόνου (μέρα- νύχτα, εποχές κ.ά.) προηγήθηκε και ακολούθησε η αντίληψη της γραμμικότητας του χρόνου. Η συνειδητοποίηση του κυκλικού χρόνου δημιούργησε τα πρώτα ημερολόγια. Αρχικά ο άνθρωπος διαίρεσε τη μέρα χρησιμοποιώντας τη θέση των σκιών κατά την ώρα της ηλιοφάνειας. Στη συνέχεια διαίρεσε τη νύχτα χρησιμοποιώντας τους αστερισμούς. Οι γεωργικές εργασίες οδήγησαν στην διαπίστωση της εναλλαγής των εποχών, ενώ οι φάσεις της σελήνης οδήγησαν στη μονάδα του μήνα κι αργότερα προστέθηκαν και οι τεχνητές συμβατικές μονάδες της βδομάδας, της ώρας, του λεπτού (Τσαπκίνη, 2016, σ. 11).

Το σημερινό ημερολόγιο έχει τις ρίζες του στην περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όταν Ιούλιος Καίσαρας εισήγαγε το Ιουλιανό ημερολόγιο με το γνωστό μοτίβο των 365 ημερών. Αργότερα το ημερολόγιο διορθώθηκε και αντικαταστάθηκε από τον πάπα Γρηγόριο XIII, και μετονομάστηκε σε Γρηγοριανό, το οποίο έχει καθιερωθεί έως σήμερα.

Έτσι λοιπόν ο χρόνος με μια νοητική σύμβαση έγινε ένα μετρήσιμο μέγεθος, αφού συνδέθηκε με τον αριθμό. Πολλοί επιστήμονες επιχείρησαν και επιχειρούν να τον μετρήσουν ανάλογα με το τι εκφράζει και πως τον αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος. Κάθε ένας όμως αναλύει τον χρόνο από την οπτική της επιστήμης του. Άλλος ο χρόνος του φυσικού, που βρίσκεται στο εκατομμυριοστό του δευτερολέπτου, κι άλλος ο χρόνος του αθλητή, που εντοπίζεται στο δέκατο του δευτερολέπτου. Κι από την άλλη ο βιωμένος χρόνος έχει για κάθε άνθρωπο αξία μοναδική.

Αντικειμενικός και υποκειμενικός χρόνος

Ένας βασικός διαχωρισμός του χρόνου είναι σε αντικειμενικό και υποκειμενικό. Αντικειμενικός ή Αριστοτελικός χρόνος είναι ο μετρήσιμος χρόνος. Είναι οι έννοιες «οι οποίες προβάλλουν την αξίωση για γενική ισχύ και δηλώνουν εμφανείς κινήσεις και αλλαγές». Πρόκειται για: την έννοια του χρόνου του Common Sense, τον ωρολογιακό και ημερολογιακό χρόνο, το φυσικό χρόνο, το βιολογικό χρόνο και τον ιστορικό χρόνο. (Μπονίδης, 1995, σ. 174)

Αντίθετα, ο υποκειμενικός χρόνος αναφέρεται στην αποδοχή του χρόνου από το ίδιο άτομο. Είναι συνυφασμένος με τον βιωματικό χρόνο, εκείνον δηλαδή που ο κάθε άνθρωπος βιώνει και αντιλαμβάνεται διαφορετικά. Γίνεται αντιληπτός από τον ανθρώπινο νοου διαφοροποιημένα και μπορεί να φανεί ότι κινείται αργά ή γρήγορα, ανάλογα με τις ποικίλες νοητικές καταστάσεις του ατόμου.

Γραμμικός και κυκλικός χρόνος

Ο άνθρωπος αντιλήφθηκε πρώτα των κυκλικό χρόνο (μέρα – νύχτα, τις εποχές κ.ά) και μεταγενέστερα αντιλήφθηκε τη γραμμικότητα του χρόνου (από το χθες στο σήμερα).

Ο κυκλικός χρόνος προέρχεται από τις παραδόσεις των προβιομηχανικών κοινωνιών. Είναι ο χρόνος που βασίζεται στην παρατήρηση του κόσμου, των εναλλαγών, των διαδοχών και των επαναλήψεων. Από την άλλη, ο γραμμικός χρόνος, αν και υιοθετείται από αρκετούς αρχαίους Έλληνες στοχαστές, εμφανίζεται με τα ρολόγια και τα ημερολόγια και καθιερώνονται στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες. Είναι ο χρόνος, ο οποίος εμπνέει σταθερότητα και υπερβαίνει τον καθημερινό άνθρωπο ως μια αντικειμενική δύναμη που μας μεταφέρει από το παρελθόν προς το μέλλον, υπερβαίνοντας τον έλεγχό μας (Κουκουβέλα, 2017, σ. 13).

Διαχωρισμός του χρόνου σύμφωνα με το μοντέλο του Poster

Ο Poster επιχειρεί μια διαφορετική διάκριση του χρόνου και τον διαχωρίζει σε

α) κοινωνικό (social time): είναι ο χρόνος, ο οποίος είναι δυναμικός και υπόκειται σε συχνές αλλαγές. Στο μυαλό του ανθρώπου μπορεί να μεταφραστεί ανάλογα με την διάθεση που έχει το άτομο τη δεδομένη στιγμή (στις ευχάριστες καταστάσεις ο χρόνος περνάει γρήγορα, ενώ στις δύσκολες καταστάσεις ο χρόνος περνάει αργά).

β) λογοτεχνικό (literary time): είναι ο χρόνος, ο οποίος αναφέρεται στην αντιμετώπιση της διάρκειας του χρόνου από τον λογοτέχνη με τέτοιον τρόπο ώστε να τον βοηθήσει στην περιγραφή του στη ροή του σεναρίου του έργου του. Αυτό σημαίνει ότι σε ένα λογοτεχνικό έργο μπορούν να προσπεραστούν χρόνια ή να μην ακολουθείται η χρονολογική σειρά στην περιγραφή των γεγονότων.

γ) προσωπικό ή εσωτερικό (personal or interior time): είναι ο χρόνος, ο οποίος σχετίζεται με την σκέψη. Συγκεκριμένα αφορά στο πόση σκέψη δαπανεί κάθε φορά το άτομο για την ανάλυση ενός γεγονότος που συντελέστηκε στη ζωή του. Σχετίζεται με τις εμμονές, τις εσωτερικές αναλύσεις των γεγονότων που διαδραματίζονται στη ζωή ενός ανθρώπου.

δ) φυσικό ή ωρολογιακό (physical or clock time): είναι ο χρόνος που ασχολείται με ζητήματα που αφορούν τη σειρά, τη διάρκεια, τη διαδοχή, την ταχύτητα του χρόνου. Οι παραπάνω μονάδες είναι μετρήσιμες μονάδες και στην καθημερινή ζωή αντικατοπτρίζουν τις μέρες, τους μήνες, τα χρόνια ή σε μεγαλύτερη κλίμακα τους αιώνες.

ε) ιστορικό (historique time): είναι ο χρόνος, ο οποίος βασίζεται στην σύγχρονη κοινωνία και τις αφηγήσεις της. Κάθε κοινωνία αφηγείται με διαφορετικό τρόπο τα γεγονότα μιας περιόδου, διαμορφώνοντας έτσι μια διαφορετική ιστορική οπτική. Σχετίζεται και περιλαμβάνει το λογοτεχνικό και το φυσικό χρόνο. (Poster, 1973)

Διαχωρισμός του χρόνου σύμφωνα με τον M. H. Idrissi.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Idrissi, ο χρόνος διαχωρίζεται σε:

α) φυσικό χρόνο (*temps naturel*), ο οποίος είναι συνεχής, ομοιόμορφος και γραμμικός. Σχετίζεται με την Αστρονομία και αναπαριστά τους μήνες, τις μέρες, τις ώρες, τα λεπτά.

β) ψυχικό χρόνο (*temps psychique*), ο οποίος είναι ανομοιογενής και εξαρτάται από τη συγκυρία, ενώ αναδιατάσσεται από τις μεταγενέστερες εμπειρίες και δεν μπορεί να έχει αντικειμενικότητα.

γ) κοινωνικό χρόνο (*temps social*), ο οποίος επιδέχεται πολιτισμικές επιρροές και εξαρτάται από τις εκάστοτε κοινωνικές δομές και τον ρόλο της θρησκείας.

δ) ιστορικό χρόνο (*temps historique*), ο οποίος αποτελεί μια διανοητική κατασκευή με προσδιοριστικό στοιχείο, όχι το παρελθόν που πρόκειται να μελετηθεί, αλλά το εκάστοτε παρόν μέσα στο οποίο δομούνται τα ερμηνευτικά πλαίσια κι από το οποίο εκπορεύονται τα συγκεκριμένα ιστορικά ερωτήματα. (Γώγου, 2019, σ. 25)

Κεφάλαιο 2: Προσέγγιση της έννοιας του χρόνου από την σκοπιά της ψυχολογίας

Οι έννοιες αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο το άτομο οργανώνει σε εσωτερικό νοητικό σύστημα την πληθώρα ερεθισμάτων, τα οποία λαμβάνει από το περιβάλλον. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να τα βάλει σε τάξη και να τα αντιμετωπίσει με ακρίβεια, συνέπεια και αποτελεσματικότητα. Οι έννοιες αποτελούν προϊόν της λογικής σκέψης. Ορίζονται ως τον συμβολικό τρόπο αναπαράστασης που χρησιμοποιείται «για να υποδηλώσουμε ομοιότητες μεταξύ πραγμάτων (προσώπων, αντικειμένων, γεγονότων, καταστάσεων) που είναι ως προς τα άλλα τους χαρακτηριστικά διαφορετικά» (Παρασκευόπουλος, 1984, σσ. 42-43). Στο πλαίσιο αυτό η έννοια του χρόνου αποτελεί μια από τις πιο θεμελιώδης στην γνωστική ανάπτυξη του ατόμου.

Πολλοί μελετητές, έχουν αναπτύξει τη θεωρία τους για το πώς το άτομο αντιλαμβάνεται και κατ' επέκταση κατανοεί την έννοια του χρόνου. Οι πρώτες μελέτες έτειναν να υποστηρίζουν ότι η κατανόηση του χρόνου εξαρτάται από την νευρολογική ωρίμανση. Με την ανάπτυξη των κοινωνικογνωστικών θεωριών προστέθηκαν νέες οπτικές. Πιθανότατα, η πιο γνωστή θεωρία στον τομέα της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού είναι του Piaget

Τα αναπτυξιακά στάδια του παιδιού σύμφωνα με τον Jean Piaget

Ο Ελβετός φιλόσοφος, φυσικός επιστήμονας και ψυχολόγος Jean Piaget (1896-1980), διαμόρφωσε τη θεωρία του περί αναπτυξιακής αλλαγής του παιδιού μέσα από στάδια. Διέκρινε τέσσερα στάδια γνωστικής ανάπτυξης και δύο εξισορροπητικές διαδικασίες με τις οποίες το παιδί προσαρμόζεται και εξελίσσεται στο περιβάλλον. Η πρώτη διαδικασία είναι ο μηχανισμός της αφομοίωσης μέσω του οποίου ενσωματώνει νέες πληροφορίες στα υφιστάμενα σχήματα. Η δεύτερη διαδικασία είναι η συμμόρφωση, χάρη στην οποία πραγματοποιείται αναπροσαρμογή των υφιστάμενων σχημάτων με βάση τις νέες πληροφορίες από το περιβάλλον του παιδιού. Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο περνάει από την νοητική ισορροπία στην ανισορροπία γνώσεων για να καταλήξει στην τροποποίηση της συμπεριφοράς. (Cole & Cole, 2011, σ. 132).

Για τον Piaget, η έννοια του χρόνου όσο και η έννοια του χώρου είναι στενά συνδεδεμένες. Η έννοια του χρόνου εξετάζεται σε συσχέτιση με την ταχύτητα των κινούμενων αντικειμένων στο χώρο. «Ο χώρος είναι μια εγγραφή της στιγμής του χρόνου και ο χρόνος είναι ο χώρος σε κίνηση» (Μπονίδης, 1995, σσ. 177-178).

1ο στάδιο: Αισθησιοκινητική νόηση (από τη γέννηση ως 2 ετών)

Το στάδιο χαρακτηρίζεται από την αδυναμία αντίληψης της μονιμότητας ενός αντικειμένου ή προσώπου, που σημαίνει ότι δεν συνειδητοποιεί ότι τα αντικείμενα εξακολουθούν να υπάρχουν κι όταν δεν είναι ορατά. Το βρέφος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως δρων υποκείμενο και αρχίζει να αντιδρά εκούσια. Όμως η αναπαραστατική σκέψη δεν έχει αναπτυχθεί. (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 106). Σε αυτό το στάδιο τόσο η έννοια του χρόνου όσο και η έννοια του χώρου τελούν υπό σύγχυση στο μυαλό των βρεφών.

Η πορεία κατάκτησης της έννοιας του χρόνου υπόκειται στους γνωστικούς περιορισμούς του σταδίου και ο χρόνος ορίζεται ως πρακτικός ή αισθησιοκινητικός. Η ανάπτυξη της αίσθησης του χρόνου από το παιδί ακολουθεί τα παρακάτω στάδια:

- Σε ηλικία 12 - 15 μηνών το παιδί πειραματίζεται. Για παράδειγμα, είναι ικανό να πετάει ένα παιχνίδι στο πάτωμα για να δει πόση ώρα θα κάνει κάποιος για να το σηκώσει. Επαναλαμβάνει την ίδια δραστηριότητα μέχρι να βαρεθεί.
- Σε ηλικία 18 μηνών το παιδί αρχίζει να αναφέρεται σε αντικείμενα ή άτομα που είναι απόντα χωρίς να ξέρουμε αν αναφέρεται στο παρελθόν ή στο μέλλον.
- Σε ηλικία 19 μηνών μπορεί να κάτσει στο καρεκλάκι του και να περιμένει να του δώσουμε το φαγητό του.
- Σε ηλικία 2 χρονών έχει μνήμη επάνω σε γεγονότα που έχουν συμβεί έως και μια μήνα πριν. Λειτουργεί βάσει των δραστηριοτήτων ρουτίνας της διαμορφωμένης και καθημερινότητας του. Συνεπώς, έχει την ικανότητα αντίληψης του προγράμματος και γνωρίζει τι ακολουθεί μετά το γεύμα ή το παιχνίδι. Και είναι ικανό να καταλαβαίνει και να αντιδρά σε φράσεις όπως: «περίμενε», «σε λίγο», «θα παίξουμε με παζλ μόλις τελειώσουμε το πρωινό». (Ζακοπούλου, 1995, σ. 32)

2ο στάδιο: Προ-λογική νόηση (από 2 έως 7 ετών)

Στο στάδιο αυτό υπάρχει η εμφάνιση της αναπαραστατικής σκέψης. Το παιδί μαθαίνει να χρησιμοποιεί σύμβολα, για να αναπαραστήσει στοιχεία του περιβάλλοντος. Το συγκεκριμένο στάδιο το συνοδεύει η γλωσσική επικοινωνία και το κοινωνικό – δραματικό παιχνίδι. Επιπρόσθετα, παρουσιάζει επικέντρωση, δηλαδή μπορεί να εστιάζει την προσοχή του σε μια μόνο ιδιότητα ενός αντικειμένου. Επίσης η σκέψη του είναι εγωκεντρική και δεν κατανοεί τα πράγματα από τη σκοπιά κάποιου άλλου (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 106).

Στο συγκεκριμένο στάδιο ο χρόνος χαρακτηρίζεται παραστατικός και συνδέεται με τον χώρο και την ταχύτητα. Το παιδί αποκτά διαισθητικές χρονικές εποπτείες καθώς αντιλαμβάνεται για παράδειγμα ότι ένα γρήγορο αυτοκίνητο μπορεί να διανύσει μια απόσταση σε λιγότερο χρόνο. (Μπονίδης, 1995, σ. 178). Όπως και στο προηγούμενο στάδιο, έτσι και σε αυτό συντελούνται ορισμένα στάδια ανάπτυξης σχετικά με τον χρόνο, τα οποία είναι:

- Σε ηλικία 2 ½ - 3 χρονών γνωρίζουν και χρησιμοποιούν περίπου είκοσι λέξεις, που έχουν να κάνουν με τον χρόνο. Κατανοεί σε μεγάλο βαθμό χρονικές έννοιες όπως «σήμερα», «αύριο», «μετά» και εκφράζεται λεκτικά «Φάω μετά παίξω»
- Σε ηλικία 3-4 χρονών θυμάται γεγονότα που έχουν συμβεί έως και ένα χρόνο πριν. Αρχίζει να χρησιμοποιεί στο λόγο παραστατικό και αόριστο. Χρησιμοποιεί το χρονικό επίρρημα «χθες» για να μιλήσει γενικά για το παρελθόν. Μερικές φορές μπερδεύει χρόνους και επιρρήματα: «εγώ εχθές θα πάω... αύριο γιόρτασα...». Μπορεί να περιγράψει από την προηγούμενη μέρα τι θέλει να κάνει την επόμενη. Γνωρίζει και αναφέρει την ηλικία του. Μπορεί να περιμένει ώσπου να πραγματοποιηθεί η επιθυμία του. Κατανοεί έννοιες όπως «χθες», «απόψε», «χειμώνας». Αρχίζει να αντιλαμβάνεται το παρελθόν και το παρόν.
- Στην ηλικία των 4-5 ετών αρχίζει να έχει αναμνήσεις και να προβλέπει μελλοντικές καταστάσεις. Αποκτά αρκετά σαφή συνείδηση της διαδοχικής σειράς των γεγονότων μέσα στην ημέρα. Χρησιμοποιεί με όλο και περισσότερη άνεση και λιγότερα λάθη λεξιλόγιο που αφορά το χρόνο. Μπορεί να διηγηθεί γεγονότα στο παρόν. Απαντά σωστά στην ερώτηση: «Ποιος είναι μεγαλύτερος εγώ ή εσύ;». Διαφοροποιούνται για αυτό οι έννοιες «πρωί»- «απόγευμα». Μπορεί να μιλήσει για το «χθες», για τη «προηγούμενη βδομάδα» για το «σήμερα» και για το «τι θα γίνει αύριο». Κατανοεί έννοιες όπως το «μεσημέρι».
- Σε ηλικία 5-6 ετών έχει μεγαλύτερη δυνατότητα να προβλέπει και να φαντάζεται σημαντικές ημερομηνίες π.χ. γιορτές. Μπορεί να χρησιμοποιεί σωστά τις χρονικές έννοιες «χθες» και «αύριο». Ξέρει με σιγουριά να πει σε πιο σημείο της ημέρας βρισκόμαστε. Αρχίζει να συνδέει την έννοια της ώρας με το καθημερινό του πρόγραμμα. Παίζοντας συμβολικό παιχνίδι αναπλάθει με χρονική σειρά βιώματα από την οικογενειακή ζωή. Απαντάει σωστά στην ερώτηση «Τώρα είναι πρωί ή βρά-

δυ;». Αναφέρεται στο παρόν και στο μέλλον. Δε μπερδεύει το παρελθόν και το μέλλον. Ονομάζει όλες τις μέρες της εβδομάδας. Ξέρει την ηλικία του.

- Σε ηλικία 6 ετών αρχίζει να συνειδητοποιεί τις τυπικές έννοιες του χρόνου: μπορεί να μας πει σε ποια μέρα της εβδομάδας βρισκόμαστε. Έχει τη δυνατότητα να εκτελέσει τρεις πράξεις διαδοχικά (πρώτα, μετά, στο τέλος) και να αφηγηθεί μία ιστορία χρησιμοποιώντας τις λέξεις «αρχή, μέση, τέλος». Κατανοεί τις εποχές του χρόνου. Έχει κατακτήσει τη δεξιότητα του χρονικού προσανατολισμού με τη χρήση χρονικών εννοιών (σήμερα, χθες, αύριο) (Espinoza, 2011), (Ζακοπούλου, 1995).

3ο στάδιο: Συγκεκριμένη λογική νόηση (από 7 έως 11 ετών)

Το παιδί σκέφτεται με τη λογική βασιζόμενο στην προηγούμενη εμπειρία του και μπορεί πλέον να χειρίζεται νοητικά τις εσωτερικές, νοητικές αναπαραστάσεις. Οι νοητικές διεργασίες που μπορεί να τελέσει το παιδί αφορούν συγκεκριμένα υπαρκτά αντικείμενα, τα οποία χειρίζεται με βάση τα χαρακτηριστικά τους και τα ιεραρχεί με κριτήριο μόνο μια διάστασή τους. Σταδιακά στο στάδιο αυτό κατακτά τη διατήρηση του αριθμού, της μάζας και του βάρους. (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 107)

Εδώ ο χρόνος είναι ανεξάρτητος από τον χώρο, διότι το παιδί έχει διαχωρίσει νοητικά της έννοιες αυτές μαζί με αυτή της ταχύτητας. Ο χρόνος γίνεται αντιληπτός με τη βοήθεια της τυπικής λογικής σκέψης. Όμως και στις δύο προηγούμενες αναπτυξιακές περιόδους έτσι και σε αυτήν έχουμε ορισμένα χαρακτηριστικά που μας δείχνουν την ομαλή ανάπτυξη της αίσθησης του χρόνου από τα παιδιά και αυτά είναι:

- Σε ηλικία 8-9 χρονών το παιδί αρχίζει να ξέρει σε ποια μέρα του μήνα βρισκόμαστε. Είναι ικανό να ενδιαφερθεί για ιστορίες και γεγονότα που δεν έχει ζήσει το ίδιο, κάνει σχέδια για το μακρινό μέλλον για το τι θα γίνει ή τι θα κάνει, όταν μεγαλώσει.
- Σε ηλικία 11 χρονών το παιδί έχει σχηματίσει μια πλήρη αόριστη αντίληψη του ιστορικού χρόνου. Είναι η πιο σπουδαία περίοδος για την εξέλιξη της έννοιας του χρόνου. (Ζακοπούλου, 1995, σσ. 32-33)

4ο στάδιο: Τυπική νόηση (από 11 και άνω)

Το άτομο κατακτά την ικανότητα της αφηρημένης σκέψης. Αυτό σημαίνει ότι αποδεσμεύεται από τα αντικείμενα και μπορεί να επιλύει προβλήματα χρησιμοποιώντας μόνο

τις νοητικές αναπαραστάσεις τους. Η συμβολή της γλώσσας² είναι καθοριστική. Επίσης είναι σε θέση να χειρίζεται υποθετικά, μελλοντικά και ιδεολογικά ζητήματα (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 107).

Παρατηρείται ραγδαία βελτίωση όλων των συγκεκριμένων εννοιών του χρόνου (χτες, σήμερα, τώρα κ.ά.) και ολοκληρώνεται κατά την έναρξη της προεφηβικής περιόδου δηλαδή, στην ηλικία των 13-14 ετών, όπου το παιδί αποκτά την έννοια του χρόνου που έχουν οι ενήλικοι (Salking, 1990, σσ. 252-304).

Η θεωρία του Piaget είναι πιθανότατα η πιο γνωστή στον τομέα της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού και ονομάστηκε κονστρουκτιβισμός. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση το παιδί μαθαίνει μέσω της δράσης του. Οικοδομεί τη γνώση το ίδιο μέσα από την εξερεύνηση του περιβάλλοντός του και τη στηρίζει σε προϋπάρχουσες δομές. Η θεωρία αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό (Lev Vygotsky και Jerome Bruner), όπου δίνεται μεγαλύτερη σημασία στην κοινωνική πτυχή της μάθησης. Η θεωρία του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού υποστηρίζει ότι το παιδί μαθαίνει οικοδομώντας τη νέα γνώση μαζί με τα άλλα παιδιά και τους ενήλικες του περιβάλλοντός τους. (Conkbayir & Pascal, 2019, σσ. 104-105).

Η κοινωνικό – πολιτισμική θεωρία του Lev Vygotsky

Σημαντική είναι και η συμβολή του L. Vygotsky ο οποίος με επιρροές από το έργο του Freud και του Piaget εισηγήθηκε τις δικές του θεωρίες σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά και τη γνωστική ανάπτυξη.

Συγκεκριμένα, υποστήριξε πως η γνωστική ανάπτυξη αποτελεί αμοιβαία συναλλαγή ανάμεσα στο παιδί και στο περιβάλλον του. Η θέση αυτή σημαίνει ότι τα παιδιά δομούν τις γνώσεις τους μέσα σε κοινωνικό και σε πολιτισμικό πλαίσιο μέσω των αλληλεπιδράσεων με άλλα παιδιά και ενήλικες. Μιλάει για πολιτισμικά εργαλεία με τα οποία πραγματοποιείται η αλληλεπίδραση και η εννοιολογική αντίληψη. Διαχωρίζει τα πολιτισμικά εργαλεία σε φυσικά, όπως τα βιβλία και σε ψυχολογικά, όπως η γλώσσα και η σκέψη. Ορίζει τη χρήση της γλώσσας ως κεντρικό στοιχείο στην αλληλεπίδραση και υπο-

² Η ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας συσχετίζεται με τον ρυθμό ανάπτυξης της έννοιας του χρόνου Όσο καλύτερη χρήση της γλώσσας γίνεται τόσο καλύτερα γίνεται αντιληπτή η έννοια του χρόνου και το παιδί κλιμακωτά από τις πιο απλές διαστάσεις της έννοιας του χρόνου κατακτά και τις πιο σύνθετες δημιουργώντας έτσι σε ηλικία 11 ετών την πλήρη συνοχή της έννοιας του χρόνου. Επιπλέον, η ανάπτυξη της έννοιας του χρόνου έχει ρόλο οργανωσιακό και συγχρονιστικό με το τρέχων γλωσσικό επίπεδο κάθε στιγμής. (Δούμα, 2018-19, σ. 31)

στηρίζει ότι η προσεκτική χρήση της γλώσσας μπορεί να προωθήσει την ανάπτυξη εννοιών. Η γλώσσα μαζί με τη σκέψη αποτελούν για τον Vygotsky δυο θεμελιώδεις διαστάσεις της γνωστικής ανάπτυξης. Η γλώσσα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς μέσω αυτής το παιδί δύναται να σκέφτεται με νέους τρόπους, επειδή λειτουργεί και ως εσωτερικό νοητικό εργαλείο για την αντίληψη του περιβάλλοντος και την προσαρμογή του μέσα σε αυτό. Η γλώσσα προηγείται της σκέψης, μια και βοηθάει στην διατύπωσή της και την εξέλιξή της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο εσωτερικός λόγος, ο οποίος εκδηλώνεται μετά τα τρία έτη και ως τα επτά και δεν απευθύνεται σε κανέναν ακροατή αλλά συντελεί στο να επεξεργαστεί τις σκέψεις του για να οργανώσει τις δράσεις του. (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 122)

Σύμφωνα με τη θεωρία του Vygotsky, η γνωστική ανάπτυξη στο παιδί έχει πολιτισμική βάση, αφού διαμορφώνεται και επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον του. Στη βάση αυτή διαμορφώνοντας κατάλληλα το περιβάλλον μπορεί το παιδί να προχωρήσει σε υψηλότερο επίπεδο κατάκτησης γνωστικών ικανοτήτων. Χρησιμοποιεί τον όρο ζώνη επικείμενης ανάπτυξης ο οποίος αναφέρεται στις αναδυόμενες ικανότητες του παιδιού, όταν καθοδηγείται σε ένα υψηλότερο επίπεδο επίδοσης με κατάλληλα οργανωμένο πλαίσιο. Το κοινωνικοδραματικό παιχνίδι αποτελεί ένα τέτοιο πλαίσιο. Κατά τον Vygotsky: «Όταν το παιδί παίζει, βρίσκεται πάντα πάνω από το μέσο όρο της ηλικίας του, πάνω από την καθημερινή του συμπεριφορά» (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 125)

Επομένως η διαμόρφωση πλαισίου και στρατηγικών βοηθούν το παιδί να προχωρήσει σε υψηλότερο επίπεδο κατανόησης για κάθε έννοια. Συγκεκριμένα για την έννοια του χρόνου, για παράδειγμα, η προσφορά εμπειριών στην καθημερινότητα των παιδιών με ρολόγια ή ημερολόγια δύναται να συμβάλλει στην διαμόρφωση και οικοδόμηση της έννοιας σε πολύ μικρές ηλικίας. (Siegler, 2002, σ. 43)

Jerome Bruner και η διερευνητική μάθηση

Ο Jerome Bruner επηρεάστηκε από τις θεωρίες του Vygotsky και έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διάδοση των ιδεών του στη Δύση τη δεκαετία του 1960. Απέδιδε πρωταρχική βαρύτητα στην επίδραση των πολιτιστικών και κοινωνικών παραγόντων στη μαθησιακή διαδικασία. Παράλληλα εισήγαγε την έννοια του σπειροειδούς παιδαγωγικού προγράμματος υποστηρίζοντας ότι κάθε αντικείμενο πρέπει να διδάσκεται υπολογίζοντας τις προϋπάρχουσες γνώσεις και ικανότητες του παιδιού. Η επανεξέταση των πρότερων εμπειριών

καλλιιεργεί δεξιότητες αναστοχασμού και δημιουργικότητας. Επιπλέον όταν η παιδαγωγική προσέγγιση ξεκινάει μέσα από τις πρακτικές εμπειρίες και την επανάληψη αυτών προάγεται η κατανόηση και η μάθηση είναι αποτελεσματικότερη. Στο πλαίσιο αυτό ο εκπαιδευτικός προσαρμόζει τη γνώση στο στάδιο του μαθητή, επιτρέποντας έτσι την μέγιστη εμπλοκή του στην ανακάλυψή της. Με αυτόν τον τρόπο παρέχει «καθοριστική στήριξη» αφού δημιουργεί μαθησιακές εμπειρίες εντός των δυνατοτήτων των μαθητών του με στόχο υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Σύμφωνα με την άποψη αυτή καθετί μπορεί να διδαχτεί ως ένα επίπεδο κατανόησης ανεξαρτήτως ηλικίας του παιδιού (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 136).

Επομένως, σύμφωνα με τον Bruner οποιαδήποτε γνώση μπορεί να διδάσκεται σε οποιαδήποτε ηλικία και οποιοδήποτε στάδιο της διανοητικής του ανάπτυξης του παιδιού με δεδομένο ότι το κέντρο βάρους της μαθησιακής διαδικασίας δεν θα βρίσκεται στην κατάκτηση του γνωστικού αντικειμένου, αλλά στη διερεύνηση του τρόπου πρόσληψης του. Ουσιαστικά το ζητούμενο είναι η προσαρμογή της δομής του γνωστικού αντικειμένου στον τρόπο με τον οποίο θα το δει το παιδί. Επιπλέον θεωρούσε ότι η διαδικασία κατάκτησης των «θεμελιωδών ιδεών», οι οποίες συνθέτουν τη «δομή» του κάθε γνωστικού αντικειμένου, είναι μια εξελικτική πορεία που αναπτύσσεται σε σπειροειδή μορφή. Υπογράμμιζε, επίσης, τη σημασία της «διαισθητικής αντίληψης» των παιδιών στη διαδικασία διερεύνησης της γνώσης. (Καρακατσάνη, 2000, σ. 101) .

Επιπλέον, τονίζοντας τον καθοριστικό ρόλο της γλώσσας επισήμανε ότι η γλωσσική ανάπτυξη επηρεάζεται από τον βαθμό έκθεσης του παιδιού στο κατάλληλο περιβάλλον ώστε να την αντιληφθεί και να την μάθει.

Η αντίληψη, αποθήκευση και επεξεργασία κάθε πληροφορίας σε διάφορες ηλικίες γίνεται με διαφορετικό τρόπο. Ο Bruner μίλησε για τρεις τρόπους αναπαράστασης ανάλογα την ηλικία οι οποίοι διαμορφώνονται εξελικτικά και βασίζονται στην πράξη, την εικόνα και την γλώσσα αντίστοιχα χωρίς όμως να αντιστοιχούν με συγκεκριμένα στάδια

Η πραξιακή αναπαράσταση (0-1 έτους) αναφέρεται τις πληροφορίες που εσωτερικεύονται βασιζόμενες στις πρακτικές εμπειρίες, οι οποίες προκύπτουν από το χειρισμό των αντικειμένων. Η γνώση αποθηκεύεται ως κινητική μνήμη. Η διαδικασία δεν αφορά μόνο στα βρέφη αλλά και πολλοί ενήλικες μαθαίνουν με αυτόν τον τρόπο.

Η εικονιστική αναπαράσταση (1-6 ετών) αναφέρεται σε εμπειρίες που βιώνει και η σκέψη περιορίζεται σε συγκεκριμένα πράγματα που μπορούν να απεικονιστούν. Η

γνώση αποθηκεύεται και κατηγοριοποιείται με τη μορφή εικόνας. Η σκέψη δεν μπορεί να ξεπεράσει την συγκεκριμένη εικόνα και δεν μπορεί να λειτουργήσει αφαιρετικά.

Η συμβολική αναπαράσταση (7 ετών και άνω) αναφέρεται στην ικανότητα να χειρίζεται αντικείμενα και εμπειρίες με αφηρημένο τρόπο χωρίς τη δέσμευση της εικόνας. Η γνώση αποθηκεύεται με τη μορφή γλωσσικών ή αριθμητικών συμβόλων. Η γλώσσα επηρεάζει την σκέψη του παιδιού. (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 139).

Στο πλαίσιο αυτό έννοιες, όπως αυτή του χρόνου μπορούν, να διδαχθούν στα παιδιά ανεξαρτήτως ηλικίας με την προϋπόθεση ότι θα διδαχθούν μέσα από τον κατάλληλο τρόπο αναπαράστασης, δεδομένου ότι η κάθε μορφή αναπαράστασης δεν υποκαθιστά κάποια άλλη. Στη βάση αυτή οι άμεσες εμπειρίες και κάθε εποπτικό μέσο αποτελούν απαραίτητα στοιχεία για μια ποικιλόμορφη και πολυδιάστατη εμπειρία μάθησης.

Αντίληψη της έννοιας του χρόνου στο παιδί

Κατά τον 20ο αιώνα η έννοια του χρόνου αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας από διαφορετικές επιστήμες, με διαφορετική κάθε φορά οπτική και αναζήτηση. Για την ψυχολογία διαμορφώθηκε ως νέο θέμα μελέτης η ψυχολογία του χρόνου, η οποία μελετά την ανθρώπινη συμπεριφορά σε σχέση με το σύνολο των αλλαγών που βιώνει ο άνθρωπος στο περιβάλλον του. Πιο συγκεκριμένα ερευνήθηκε η γνώση και η κατανόηση του χρόνου, η αντίληψη της χρονικής ακολουθίας, η αντίληψη και η εκτίμηση του χρονικού διαστήματος και ο προσανατολισμός στο χρόνο ή αλλιώς η χρονική προοπτική. (Μπονίδης, 1995, σ. 174). Οι μελέτες συνεχίζονται με μεγαλύτερη εξειδίκευση και ανάλυση σε επιμέρους έννοιες όπως οι έννοιες του προγενέστερου και μεταγενέστερου χρόνου, του συγχρονισμού των γεγονότων, της αλληλουχίας του χρόνου, της ανατρεψιμότητας και του κυκλικού χρόνου. Παράλληλα επισημαίνεται η αναγκαιότητα προοδευτικής αφομοίωσης αυτών των εννοιών από πολύ μικρή ηλικία, πριν ακόμη φοιτήσουν στο νηπιαγωγείο. Τέλος επισημαίνεται η σημασία της γλώσσας στην οικοδόμηση των εννοιών (Popet, 2011).

Η γέννηση της έννοιας του χρόνου

Η έννοια του χρόνου δεν προϋπάρχει αλλά δομείται σταδιακά. Οι θεωρίες ανάπτυξης, οι οποίες παρουσιάστηκαν παραπάνω επισήμαναν στάδια και διαδικασίες. Το παιδί αρχικά ενεργεί αντανακλαστικά και ύστερα αντιλαμβάνεται τα αντικείμενα. Στη συνέχεια και μέσω των αισθήσεων αρχίζει να αντιλαμβάνεται τις ενέργειες και τις σχέσεις των αντι-

κειμένων. Κατανοεί τις αλλαγές από τη μια κατάσταση σε μια άλλη επόμενη και αντιλαμβάνεται τη σχέση αιτίου αποτελέσματος. Σταδιακά και λόγω της ικανότητας αναπαράστασης είναι σε θέση να ξεφύγει από τα όρια της βιωμένης κατάστασης και να αναπαράγει κάθε αλλαγή. Οι εικόνες και μετέπειτα η γλώσσα έχουν σαν αποτέλεσμα την αύξηση της φυσικής αντίληψης του παιδιού. Με την χρήση των λέξεων το παιδί διαφοροποιεί τα ξεχωριστά στοιχεία και ξεπερνά το φυσικό πλαίσιο των αισθήσεων. Επιπλέον η μνήμη που αναπτύσσεται βοηθάει να αναπλάσει ό,τι πέρασε και δίνει τη δυνατότητα να προβλέψει ό,τι θα έρθει. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να μιλήσουμε για παρελθόν, παρόν και μέλλον.

Ταυτόχρονα, το σύνολο των αλλαγών που συμβαίνουν και διαφοροποιούν την πρότερη κατάσταση από την επόμενη κάνει συνειδητή την έννοια της διάρκειας. Η κατάκτηση της διάρκειας επιτυγχάνεται και με την συνειδητοποίηση του χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί από την ανάγκη ως την ικανοποίησή της. Πρόκειται για ένα περιεχόμενο από πράξεις που γεμίζουν ένα χρονικό διάστημα, όμως για την κατάκτηση της έννοιας του χρόνου απαιτείται η συνειδητοποίηση μιας αφηρημένης διάρκειας και τάξης στη διαδοχή καθώς είναι μια έννοια αφηρημένη (Ζακοπούλου, 1995, σ. 16)

Η έννοιας της διαδοχής των πράξεων: παρελθόν, παρόν και μέλλον

Αρχικά οι πράξεις, τα γεγονότα δεν διαφοροποιούνται διακριτά σε προγενέστερα και επόμενα, καθώς το βρέφος λειτουργεί αντανακλαστικά σε κάθε ανάγκη. Η βίωση των διαδοχικών πράξεων: ανάγκη πείνας, ικανοποίηση αυτής συγκροτούν τον καθαρά ψυχολογικό χρόνο, όπου δεν υπάρχει πριν και μετά σε σχέση με τα γεγονότα, τα οποία δεν έχουν καν διαφοροποιηθεί από το εγώ (Ζακοπούλου, 1995, σ. 17).

Όταν το παιδί αρχίζει να δρα πάνω στα αντικείμενα, μετά τον τρίτο μήνα της ζωής του, τα γεγονότα αρχίζουν να μπαίνουν σε σειρά χωρίς όμως να αντιλαμβάνεται τη διαδοχή καταστάσεων που δεν έχει προκαλέσει. Στον ένατο πλέον μήνα, όταν κατακτηθεί η μονιμότητα του αντικειμένου, είναι σε θέση να αντιληφτεί τη διαδοχή σύντομων καταστάσεων, οι οποίες συμβαίνουν στο οπτικό του πεδίο.

Στους δώδεκα μήνες αντιλαμβάνεται πως ο χρόνος επηρεάζει γεγονότα και ενέργειες σε σχέση με τον εαυτό του και τα αντικείμενα. Έχει πλέον κατακτήσει τη μονιμότητα των αντικειμένων και τη έννοια του χώρου, αντιλαμβάνεται τη σχέση αιτίας – αποτελέσματος και ενεργεί ανάλογα.

Η αναπαράσταση αναμνήσεων αναπτύσσεται στους δέκα οχτώ μήνες και ενισχύει την ικανότητα τοποθέτησης διαδοχικών πράξεων σε σειρά, ενώ παραμένουν ανεξάρτητες από πράξεις του παρόντος. Αναπλάθει τα γεγονότα αλλά δεν κατανοεί τις έννοιες του παρόντος και παρελθόντος.

Η έννοια του παρελθόντος αρχίζει να δομείται με την εξέλιξη του λόγου και την αποθήκευση των πρώτων αναμνήσεων στη μνήμη³. Βέβαια ο εγωκεντρισμός, καθώς και η αδυναμία δόμησης των παρελθόντων γεγονότων μεταξύ τους αποτελούν εμπόδιο. Σε αυτό το σημείο η δόμηση του χώρου βοηθάει και με βάση τις αναμνήσεις στο χώρο μπαίνουν τα γεγονότα σε μια χρονική σειρά. Προς την ίδια κατεύθυνση συντελεί και η έννοια του αιτιατού η οποία συνδέει λογικά τα γεγονότα και τα διατηρεί στη μνήμη και με τη σειρά της οδηγεί στην συγκρότηση του παρελθόντος. (Ζακοπούλου, 1995, σ. 22).

Η έννοια του μέλλοντος σχετίζεται με την έννοια του «μετά» μιας πράξης. Για να υπάρξει πρέπει να υπάρξει μια επιθυμία από μια ανικανοποίητη ανάγκη και η συνείδηση μιας αντίστοιχης δράσης προς ικανοποίηση της επιθυμίας. Το παιδί έχει κατακτήσει πολλές αλλαγές και οργανώνει πλέον τις πράξεις του με βάση τα βιώματά του. Ωστόσο το μέλλον αποτελεί σύνθετη δημιουργία του, η οποία ως σύλληψη είναι αποκομμένη από το παρόν.

Η συνειδητοποίηση των εννοιών του παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος είναι αποτέλεσμα των βιωμάτων και των προσωπικών διεργασιών σε σχέση με το περιβάλλον του κάθε παιδιού. Τα ερεθίσματα που προσφέρονται είναι καθοριστικά και διαμορφώνουν τους μηχανισμούς κατάκτησης των εννοιών αυτών.

³ Μνήμη είναι εκείνη η γνωστική λειτουργία, η οποία αποτελεί το μέσο με το οποίο μεταφέρουμε, συγκρατούμε, ανασύρουμε και χρησιμοποιούμε εμπειρίες και πληροφορίες. Αρχικά έχουμε πρόσληψη του περιβαλλοντικού ερεθίσματος από το άτομο. Ακολουθεί η κωδικοποίηση με μια μορφή αναπαράστασης και η αποθήκευση. Πρόκειται για την διατήρηση στην μνήμη. Τέλος, το τρίτο και τελευταίο στάδιο της μνήμης είναι η ανάσυρση, η οποία γίνεται, όταν το άτομο μπορεί μέσα από τα διάφορα ερεθίσματα και τις πληροφορίες που έχει αποθηκεύσει να ανακαλέσει το ζητούμενο ερέθισμα ή πληροφορία. Υπάρχουν τριών ειδών μνήμης: βραχύχρονη ή αισθητηριακή, μικρόχρονη και μακρόχρονη (Δούμα, 2018-19, σσ. 31-34).

Η έννοια της διάρκειας

Η έννοια της διάρκειας ως διάστημα, το οποίο χωρίζει δύο αλλαγές σχετίζεται με την έννοια της αναμονής ικανοποίησης κάποιας ανάγκης ή την προσπάθεια για περάτωση κάποιας υποχρέωσης. Συνειδητοποιούμε τη διάρκεια, όταν οι αλλαγές που συμβαίνουν είναι πολλές ή όταν πραγματοποιείται πολύ μεγάλο έργο.

Γύρω στα τρία γίνεται να μιλάμε για διαισθητική συνειδητοποίηση, καθώς το παιδί προσπαθεί να περιμένει την ικανοποίηση ή προσπαθεί για την περάτωση μιας υποχρεωτικής πράξης. Στα πέντε έτη γίνεται προσωπική εκτίμηση της διάρκειας με βάση τις αλλαγές που έγιναν ή με βάση το έργο που έχει συντελεστεί. Στα επτά αρχίζει να υπολογίζει κι άλλα δεδομένα και μόλις στα δεκάξι έτη θα συνυπολογίσει όλα τα προσφερόμενα στοιχεία για ακριβέστερη εκτίμηση της διάρκειας με όρους όπως διαδοχή πράξεων, χρονικά σημεία αναφοράς, σχέσεις χώρου ταχύτητας κλπ. (Ζακοπούλου, 1995, σσ. 25-28)

Οικοδόμηση της έννοιας του χρόνου και χρονική προοπτική

Οι έννοιες της διαδοχής και της διάρκειας γύρω στα έξι χρόνια αποδεσμεύονται όλο και περισσότερο από τα βιώματα του παιδιού, καθώς στηρίζεται σε συγκεκριμένα συστήματα αναφοράς και αναπτύσσει τρόπους αναπαράστασης των αντίστοιχων εννοιών. Αρχίζει να αξιολογεί τη διάρκεια ως ανεξάρτητη έννοια αποκομμένη από το περιεχόμενο πράξεων. Η διαισθητική του εκτίμηση έρχεται αντιμέτωπη με την ακράδαντη μέτρηση της κλεψύδρας ή του ρολογιού. Μπορεί να θέτει σε σειρά γεγονότα με βάση το συμβατικό χρόνο που βασίζεται στην αφηρημένη έννοια της διάρκειας και της διαδοχής.

Γύρω στα επτά έτη κατανοεί τις σχέσεις ανάμεσα στη διαδοχή των γεγονότων και στη διάρκειά τους και τα προβάλλει σε ένα σύνολο συνειδητοποιώντας τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα σε όλα τα στοιχεία της αλλαγής. Είναι σε θέση να μετρήσει το χρόνο όμως ακόμα δεν συνειδητοποιεί το χρόνο ως έννοια ανεξάρτητη από τις αλλαγές. (Ζακοπούλου, 1995, σ. 30). Οι λογικοί συλλογισμοί διαμορφώνονται και επηρεάζονται ανάλογα με τις συνθήκες βίωσης μιας κατάστασης. Η κατάκτηση της γλώσσας συμβάλλει στην οργάνωση των χρονικών σχέσεων σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, η οποία επιτυγχάνεται με δραστηριότητες στις οποίες τα παιδιά εμπλέκονται βιωματικά και συναισθηματικά, αντλώντας παραδείγματα από το άμεσο και προσωπικό τους παρελθόν. (Γλυκοφρύδη, 2011, σ. 30).

Η κατάκτηση της αφηρημένης ομοιογένειας της διάρκειας του χρόνου απαλλαγμένη από τα γεγονότα πραγματοποιείται μετά την ηλικία των δεκατεσσάρων χρόνων στο στάδιο των τυπικών ενεργειών. (Ζακοπούλου, 1995, σ. 31)

Κεφάλαιο 3: Η έννοια του Χρόνου στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο

Αναλυτικά προγράμματα και κατάταξη του αναλυτικού προγράμματος του Νηπιαγωγείου
Το αναλυτικό πρόγραμμα αποτελεί ένα επιστημονικό και νομικό κείμενο με βάση το οποίο καθορίζεται η οργάνωση, ο σχεδιασμός και η αξιολόγηση της διδασκαλίας. (Χρυσυφίδης Κ. , 1990). Στις αγγλοσαξονικές χώρες χρησιμοποιείται ο όρος curriculum στον οποίο περιλαμβάνονται κι άλλα απαραίτητα στοιχεία για τη διδασκαλία. Αποτελεί κατά μια έννοια, ένα πλήρη οδηγό διδασκαλίας (Φλουρής, 1995, σ. 12). Συγκεκριμένα περιλαμβάνει τέσσερα δομικά στοιχεία: τους στόχους της μάθησης, τα περιεχόμενα της μάθησης, τη μεθόδευση της διδασκαλίας και την αξιολόγηση με τη μορφή ελέγχου επίτευξης των επιδιωκόμενων στόχων. Καθορίζει τους στόχους και τα περιεχόμενα σε γενικό πλαίσιο αφήνοντας περιθώρια στον ορισμό των επιμέρους στόχων ώστε να μην είναι δεσμευτικό για δασκάλους και μαθητές. Συνοδευτικό υλικό στο αναλυτικό πρόγραμμα είναι τα βιβλία των εκπαιδευτικών, όπου προτείνονται οδηγίες και διδακτικά μοντέλα. (Μουσένα, 2016).

Ο Tyler υποστηρίζει ότι βάση για την εκπόνηση ενός αναλυτικού προγράμματος είναι ο μαθητής, η κοινωνία και οι επιστήμες της φιλοσοφίας της παιδείας και της ψυχολογίας της μάθησης. Προτείνει ένα μοντέλο με βάση το οποίο πιστεύει πως προσδιορίζονται οι σκοποί, το περιεχόμενο, η οργάνωση και η αξιολόγηση (Φλουρής, 1995, σσ. 99-107). Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένες διακρίσεις που κατηγοριοποιούν τα Αναλυτικά Προγράμματα. Με κριτήριο την δυνατότητα παρέμβασης του διδάσκοντος και των μαθητών διακρίνονται σε ανοιχτά και κλειστά. Ενώ με κριτήριο την οργάνωση του περιεχομένου της εσωτερικής δομής διαχωρίζονται σε σπειροειδή και σε γραμμικά. Τέλος, με κριτήριο τα αποτελέσματα της μάθησης που αποκτούν οι μαθητές αλλά δεν αναγράφονται αρχικά, το αναλυτικό πρόγραμμα διακρίνεται σε κρυφό και επίσημο. (Μαυρογιώργος, 1992).

Συγκεκριμένα για την έννοια του χρόνου και βάσει των παραπάνω μπορεί να ειπωθεί πως το Αναλυτικό Πρόγραμμα του νηπιαγωγείου είναι ανοιχτό, καθώς δεν υπάρχει άμεση προσέγγιση των διαστάσεων της συγκεκριμένης έννοιας αλλά πραγματοποιούνται μέσω των διαφόρων θεματικών ενοτήτων που διαπραγματεύονται. Επιπρόσθετα, η έννοια του χρόνου εντάσσεται σε σπειροειδή μορφή γνώσης, διότι, όπως παρατηρή-

θηκε και στην ψυχολογική σκοπιά, πρόκειται για μία έννοια, η οποία αναπτύσσεται σταδιακά. Καταληκτικά, η έννοια του χρόνου στο Αναλυτικό Πρόγραμμα για το νηπιαγωγείο εντάσσεται και στο κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα. Οι ενέργειες οργάνωσης και διοίκησης προσδιορίζουν χρονικά πλαίσια που γίνονται αντιληπτές από τα νήπια. Τέτοιες ενέργειες που αντιλαμβάνονται τα νήπια είναι η οριοθέτηση μικροπρόθεσμων περιόδων αναφορικά με το ωρολόγιο πρόγραμμα (ώρα οργανωμένου παιχνιδιού, γεύμα, διάλλειμα, καθώς και η αλλαγή βάρδιας των εκπαιδευτικών) όπου τα νήπια οφείλουν να ακολουθούν σε καθημερινή βάση ή και των μακροπρόθεσμων περιόδων, όπως είναι το γεγονός ότι φοιτούν δυο χρόνια στο νηπιαγωγείο και μετά θα φοιτήσουν στο δημοτικό.

Το ισχύον Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του νηπιαγωγείου

Το 2001 με το Φ.Ε.Κ. 1376/18-10-2001, τ. Β', δημοσιεύθηκε το νέο ΑΠ σπουδών, το οποίο υποστηρίζει το πλαίσιο της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ενώ ο πλήρης τίτλος του όπως αναφέρεται στο άρθρο 6 είναι «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών». Το 2003 με το Φ.Ε.Κ. 304/13-3-2003, τ.Β', δημοσιεύεται αναθεωρημένο και συμπληρωμένο το τελικό κείμενο του ΑΠ για τα νηπιαγωγεία, ενώ η υλοποίησή του στα νηπιαγωγεία άρχισε το Σεπτέμβριο του 2007. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003)

Αναλύοντας τον τίτλο με την έννοια διαθεματικό αναφέρεται στο χωρισμό των διδακτικών αντικειμένων σε επιμέρους πεδία, τα οποία όμως συνδέονται μεταξύ τους και αυτό δημιουργεί ποικίλες δραστηριότητες, ενδιαφέροντα, τάσεις και τρόπους μάθησης. Η γνώση αντιμετωπίζεται σαν ολότητα και με την έννοια ενιαίο αναφέρεται στο γεγονός ότι είναι εναρμονιζόμενο με τα ΔΕΠΠΣ των επόμενων βαθμίδων. (Δαφέρμου, Κουλούρη, & Μπασαγιάννη, 2006, σ. 9). Η διασύνδεση της διαθεματικότητας και του ενιαίου χαρακτήρα με τα περιεχόμενα του ΔΕΠΠΣ επιτελείται με την θεματική προσέγγιση, τα σχέδια εργασίας και με ορισμένες θεμελιώδεις έννοιες των διάφορων επιστημών όπως αλληλεπίδραση, διαστάσεις, επικοινωνία, μεταβολή, ομοιότητα και διαφορά, πολιτισμός και σύστημα. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σ. 4311). Μια από αυτές τις έννοιες είναι και ο χρόνος.

Επιπλέον, διατρέχοντας τις βασικές αρχές στις οποίες βασίζεται το ΔΕΠΠΣ υπάρχουν ορισμένες αρχές μέσω των οποίων σκιαγραφείται η διαπραγμάτευση της έννοιας του χρόνου. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι δραστηριότητες πρέπει να βασίζονται στις προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες και να συνδέονται με την γνώση σε καθημε-

ρινή πρακτική στο σχολείο, να ενισχυθεί η γνώση, να προάγεται η διαθεματικότητα. Επίσης οφείλεται να υπάρχει η ενθάρρυνση για πρόσβαση σε ποικίλες πηγές γνώσης, η επιλογή και η χρήση πληθώρας υλικού την προσέγγιση και παρουσίαση διαφόρων θεμάτων με πολλούς τρόπους (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σ. 4307).

Κλείνοντας, οφείλει να ειπωθεί πως ο σκοπός του Νηπιαγωγείου σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία «είναι να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτυχθούν σωματικά, συναισθηματικά, νοητικά και κοινωνικά μέσα στο πλαίσιο των ευρύτερων στόχων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003).

Η έννοια του χρόνου ανά γνωστική περιοχή σύμφωνα με το ΔΕΠΠΣ

Το ΔΕΠΠΣ για το νηπιαγωγείο δε δομείται με διακριτά διδακτικά αντικείμενα αλλά προσδιορίζει τις κατευθύνσεις των προγραμμάτων σχεδιασμού και υλοποίησης δραστηριοτήτων σε πέντε γνωστικές περιοχές: Παιδί και γλώσσα, Παιδί και μαθηματικά, Παιδί και περιβάλλον, Παιδί και δημιουργία – έκφραση και Παιδί και πληροφορική (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003). Στο πλαίσιο αυτό ανήκουν οι στοχευόμενες διδακτικές πρακτικές για την έννοια του χρόνου και εντοπίζονται σε διάφορες γνωστικές περιοχές πράγμα που καθιστά την εκπαιδευτική διαδικασία διεπιστημονική και επιβεβαιώνει την σταδιακή δόμηση του χρόνου.

Παιδί και Γλώσσα

Αποτελείται από τρεις υποενότητες, την προφορική επικοινωνία, την ανάγνωση και την γραφή. Η προφορική επικοινωνία των νηπίων προσεγγίζεται σφαιρικά και εστιάζει στον τρόπο χρήσης της γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα στοχεύει στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου των νηπίων μέσα από επικοινωνιακές καταστάσεις, στην παραγωγή λόγου από τα νήπια και στην συνειδητοποίηση ότι ο λόγος τους θα πρέπει να προσαρμόζεται στις διάφορες περιστάσεις.

Γνωρίζουμε, όπως έχει παρατηρηθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια, πως ο χρόνος με την γλώσσα έχουν άρρηκτη σχέση μεταξύ τους. Ως σημείο αναφοράς και των δύο αποτελεί η σταδιακή οικοδόμησή τους. Συγκεκριμένα, μέσα στο ΔΕΠΠΣ αναφέρεται πως η διάσταση του χρόνου μέσω του γνωστικού πεδίου της γλώσσας επιτυγχάνεται με την αφήγηση και την διήγηση. Δίνονται ευκαιρίες τα νήπια να διηγούνται εμπειρίες τους

τηρώντας τη διαδοχική σειρά των γεγονότων, να χρησιμοποιούν χρονικές λέξεις και φράσεις και να συσχετίζουν τις ιστορίες που ακούν με άμεσες εμπειρίες τους.

Επιπρόσθετα, πέραν αυτής της σαφέστατης και άμεσης αναφοράς στο χρόνο εντοπίζονται κι άλλες δεξιότητες που ανήκουν στη γνωστική περιοχή της γλώσσας και σχετίζονται με την έννοια του χρόνου. Συγκεκριμένα προτείνεται η χρήση πινάκων αναφοράς οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την διεξαγωγή διαφόρων δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων πινάκων είναι το παρουσιολόγιο, η καταγραφή του καιρού της ημέρας και ο πίνακας γενεθλίων. Οι πίνακες αναφοράς είναι άμεσα συσχετισμένοι με την έννοια του χρόνου διότι, δια μέσω αυτών το παιδί μπορεί να παρατηρήσει την έννοια της μεταβολής και της περιοδικότητας.

Τέλος, στην υποενότητα της Γλώσσας που αφορά την γραφή και την γραπτή έκφραση αναφέρει πως εξελικτικά συνειδητοποιούν ότι τα κείμενα απευθύνονται σε συγκεκριμένους κάθε φορά αναγνώστες και μαθαίνουν να τα βελτιώνουν ακούγοντας το αποτέλεσμα της διόρθωσης- υπαγόρευσης και αναθεωρώντας κατά περίπτωση τις επιλογές λεξιλογίου ή διατύπωσης. Μπορεί να θεωρηθεί πως η συγκεκριμένη δεξιότητα βασίζεται στην έννοια της μεταβολής του τρόπου έκφρασης σε κάθε περίπτωση γι' αυτό και αναφέρθηκε ως συσχετισμένη με την έννοια του χρόνου. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4313-4316)

Παιδί και Μαθηματικά

Σκοπός του προγράμματος των Μαθηματικών είναι να υποβοηθήσει τα νήπια μέσα από βιωματικές καταστάσεις να επεκτείνουν τις προϋπάρχουσες μαθηματικές γνώσεις τους και να τις εφαρμόσουν σε καθημερινές πράξεις και προβλήματα.

Το ημερολόγιο είναι μια καθημερινή ρουτίνα στο νηπιαγωγείο, η οποία αφορά άμεσα και έμμεσα την έννοια του χρόνου. Με την παρατήρηση του ημερολογίου εντοπίζονται πολλές μαθηματικές έννοιες. Επιπλέον πολλές επιδιώξεις του προγράμματος των μαθηματικών διαμορφώνουν, τροποποιούν και δομούν ιδέες με την συνεχή αλληλεπίδραση με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Επιπρόσθετα αναφέρεται πως μαθαίνουν να χειρίζονται απλές μαθηματικές έννοιες για να αντιληφθούν τη λογική καθημερινών πράξεων, προβλημάτων και ακολουθιών. Με όλα τα παραπάνω μπορεί να ειπωθεί πως σκιαγραφούν τις δεξιότητες που πρέπει να αποκτήσουν τα νήπια ώστε να μπορέ-

σουν να καταλάβουν τις έννοιες της μεταβολής και της περιοδικότητας, των δύο κύριων χαρακτηριστικών του χρόνου.

Διατρέχοντας το πρόγραμμα για τα μαθηματικά στο νηπιαγωγείο είναι φανερό πως η έννοια του χρόνου δίνεται με έμμεσο τρόπο. Αρχικά, υπάρχει η αναφορά πως τα παιδιά μπορούν να εμπλακούν σε καταστάσεις προβληματισμού, να επεξεργάζονται ποσότητες, σχέσεις και αριθμούς προκειμένου να προβληματίζονται και να ερευνούν διάφορες καταστάσεις στηριζόμενα σε βιώματα και εμπειρίες κάνοντας απλές υποθέσεις με σκοπό να φτάσουν σε ορισμένα συμπεράσματα. Επιπλέον έμμεση διαπραγμάτευση της έννοιας του χρόνου αποτελεί η επιδίωξη όπου το παιδί καλείται να διαχειριστεί και να χρησιμοποιήσει υλικά μέσα από καταστάσεις που συνδέονται με την καθημερινή ζωή. Επιπρόσθετα, μέσω της επιδίωξης αντίληψης και αναπαραγωγής δεδομένων μοτίβων γίνεται αισθητή η έννοια της περιοδικότητας.

Άμεση διαπραγμάτευση της έννοιας του χρόνου παρατηρείται στην επιδίωξη κατανόησης απλών χωροχρονικών σχέσεων και στην σταδιακή προσέγγιση της έννοιας της μέτρησης του χρόνου με την βοήθεια αυθαίρετων μονάδων όπως κλειψύδρα, μουσική κ.ά. Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως τα νήπια ενθαρρύνονται με βιωματικό τρόπο για να εντοπίσουν απλές χρονικές σχέσεις όπως η διάρκεια, η χρονική ακολουθία, το «ταυτόχρονο» δραστηριοτήτων και τα χρονικά διαστήματα. Επίσης ενθαρρύνονται να συγκρίνουν τη διάρκεια δραστηριοτήτων με κοινή έναρξη ή την ταχύτητα κίνησης των αντικειμένων σε σχέση με το χρόνο όταν είναι ίση η απόσταση (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4317-4320).

Παιδί και Περιβάλλον

Το πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων μελέτης περιβάλλοντος χωρίζεται σε δύο υποενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά στην αλληλεπίδραση με το ανθρωπογενές περιβάλλον⁴ και η δεύτερη στην αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον. Και

⁴ Η πρώτη ενότητα σχετίζεται με το παιδί και τις σχέσεις του με τους άλλους. Αναφέρεται στη μετάβαση του από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον. Βασικοί στόχοι της ενότητας αυτής είναι η ανάπτυξη ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Επίσης ως στόχοι αναφέρονται η γνωριμία με το ευρύτερο ανθρωπογενές περιβάλλον, η συνειδητοποίηση της αλληλεπίδρασης ανθρώπινης δραστηριότητας και περιβάλλοντος, την απόκτηση θετικών στάσεων και συμπεριφορών προς αυτό, την κυκλοφοριακή αγωγή, την ανά-

οι δυο ενότητες βασίζονται σε ένα πλαίσιο αλληλεπίδρασης και δράσης συνδεδεμένο με τα βιώματα των παιδιών. Το πλαίσιο αυτό βασίζεται στην προσωπική παρατήρηση και την περιέργεια των παιδιών αναφορικά με την κατασκευή, την προέλευση, την λειτουργία και την χρήση πραγμάτων. Η ενότητα αυτή έχει έμμεση και άμεση συσχέτιση με το χρόνο.

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

Αρχικά, ως ένας από τους στόχους της αλληλεπίδρασης με το ανθρωπογενές περιβάλλον είναι η γνωριμία με θρησκευτικές παραδόσεις. Μέσω του συγκεκριμένου στόχου τα παιδιά μαθαίνουν σημαντικές ημερομηνίες που σχετίζονται με εορτές και μπορεί να προσεγγιστεί κατ' αυτόν τον τρόπο η περιοδικότητα. Επιπλέον οι σχολικές γιορτές που οργανώνονται στο νηπιαγωγείο και παρουσιάζονται συμβάλλουν στην οικοδόμηση της έννοιας του χρόνου.

Έπειτα, ένας ακόμη στόχος στην συγκεκριμένη ενότητα είναι η γνωριμία με το εγγύς ανθρωπογενές περιβάλλον. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να εντοπίσουν τις μεταβολές που έχουν γίνει με το πέρασμα του χρόνου στο περιβάλλον γύρω τους ή ακόμη να μάθουν τα στάδια που χρειάζεται να γίνουν προκειμένου να μεταβληθεί ένα αντικείμενο από μία μορφή σε κάποια άλλη. Μέσω της επιδίωξης τα παιδιά να αντιλαμβάνονται την αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος με τις δραστηριότητες του ανθρώπου μπορεί να ειπωθεί πως προσεγγίζονται άμεσα οι τέσσερις εποχές ως ενότητα διότι σχετίζουν το φυσικό χρόνο με εποχιακές δραστηριότητες: διακοπές στη θάλασσα, σπορά, προετοιμασίες για το κρύο κλπ.

Άμεσοι στόχοι στη συγκεκριμένη θεματική με το χρόνο είναι η προσέγγιση και η αποσαφήνιση βασικών χρονικών εννοιών, καθώς και η αντίληψη και η αναπαράσταση της χρονικής ακολουθίας των γεγονότων. Μέσα από τους συγκεκριμένους στόχους το παιδί ασκείται στην αντίληψη της ροής του χρόνου (παρελθόν, παρόν, μέλλον).

Τέλος με τον στόχο, ο οποίος αναφέρεται στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος για ιστορικά γεγονότα, προβλήματα και διλήμματα ανθρώπων διαφορετικών εποχών, μπαίνουν οι πρώτες δομές για την κατάκτηση του ιστορικού χρόνου, κατάκτηση την οποία

πτυξη ενδιαφέροντος για ιστορικά γεγονότα και την εξοικείωση με βασικές ερευνητικές διαδικασίες. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4319-4323)

επιτυγχάνουν σε μεγαλύτερη ηλικία και δεν αφορά άμεσα το νηπιαγωγείο. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4319-4323)

Φυσικό περιβάλλον και η αλληλεπίδραση

Η ενότητα⁵ αυτή έχει ξεκάθαρη συσχέτιση με το χρόνο είτε με άμεσους είτε με έμμεσους στόχους. Αρχικά με το στόχο της διεύρυνσης των γνώσεων για τον ανθρώπινο οργανισμό τα παιδιά ενθαρρύνονται να κατανοήσουν τα στάδια της βιολογικής ανάπτυξης από τη γέννηση ως τη γεροντική ηλικία. Στόχος είναι να γνωρίσουν τα βασικά στάδια της ζωής και τους κοινωνικούς ρόλους που αντιστοιχούν σε κάθε ηλικία.

Στο ίδιο πλαίσιο αναφέρονται και οι στόχοι διερεύνησης της γνώσης για τους ζωικούς και φυτικούς οργανισμούς. Καθώς αντιλαμβάνονται ότι υπήρξαν κατηγορίες ζώων που εξαφανίστηκαν, οικοδομούν την έννοια του παρελθόντος και τη σχέση με το παρόν. Ακόμα, καθώς ανακαλύπτουν ότι τα φυτά παράγουν σπόρους και οι σπόροι φυτά, οικοδομούν της έννοια της μεταβολή και της εξέλιξης.

Επίσης στο πλαίσιο της αναγνώρισης της χρησιμότητας ορισμένων εργαλείων και οργάνων εντάσσεται και η γνωριμία με τα ρολόγια ως όργανα μέτρησης του χρόνου.

Τέλος, μέσα από την επιδίωξη της περιγραφής μεταβολών του καιρού και μετεωρολογικών φαινομένων, μπορεί να ειπωθεί πως η περιοδικότητα και η μεταβολή μπορούν να προσεγγιστούν ως έννοιες από αυτά.

Παιδί δημιουργία και έκφραση

Το πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων δημιουργίας και έκφρασης χωρίζεται σε τέσσερις υποενότητες: εικαστικά, δραματική τέχνη, φυσική αγωγή και μουσική. Σε αυτή τη γνωστική περιοχή η έννοια του χρόνου παρουσιάζεται κυρίως έμμεσα. Έμμεση προσέγγιση του χρόνου μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της γλώσσας, όταν τα

⁵ Στόχοι της ενότητας αυτής είναι: η απόκτηση γνώσεων για τους ανθρώπινους, ζωικούς και φυτικούς οργανισμούς, η γνωριμία με διάφορα όργανα και εργαλεία, η παρατήρηση και η περιγραφή διαφόρων φαινομένων, η ανακάλυψη βασικών χαρακτηριστικών των διαφόρων υλικών, ο πειραματισμός, η γνωριμία με τις διάφορες πηγές ενέργειας, όπως η κίνηση, οι μαγνήτες και τα καιρικά φαινόμενα. Οι παραπάνω στόχοι επιδιώκονται μέσω της ενεργής συμμετοχής των νηπίων, της παρατήρησης, της περιγραφής, της διερεύνησης και τέλος της ανακάλυψης. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4324-4327)

νήπια καλούνται να χρησιμοποιήσουν το σχετικό με το χρόνο λεξιλόγιο προκειμένου να δραματοποιήσουν, να μάθουν τα βήματα ενός χορού ή να περιγράψουν τα στάδια που ακολούθησαν για να δημιουργήσουν κάποια κατασκευή. Επίσης ο χρόνος μπορεί να προσεγγιστεί έμμεσα στο πλαίσιο της δραματικής τέχνης με απεικονίσεις και δραματοποιήσεις αφηγήσεων. Τέλος στο πλαίσιο της μουσικής με τον στόχο ανάπτυξης της εκτίμησης προς τα μουσικά ακούσματα επιδιώκεται να καλλιεργηθούν οι έννοιες της διάρκειας και του ρυθμού έννοιες, οι οποίες συνδέονται άμεσα με την έννοια του χρόνου. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4327-4333).

Παιδί και Πληροφορική

Στόχος στην γνωστική περιοχή της πληροφορικής είναι η εξοικείωση των νηπίων με τις βασικές λειτουργίες και δυνατότητες του υπολογιστή. Ο υπολογιστής μπορεί να αποτελέσει μέσο αναζήτησης πληροφοριών, εικόνων, βίντεο και παιχνιδιών για την επεξεργασία και εμπέδωση της έννοιας του χρόνου. (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2003, σσ. 4334-4335).

Συνοψίζοντας μπορεί να παρατηρηθεί πως ο χρόνος διατρέχει όλο το παιδαγωγικό πρόγραμμα ενός σύγχρονου νηπιαγωγείου. Εστιάζοντας στις γνωστικές περιοχές, ο χρόνος μπορεί να βρεθεί σε αρκετούς στόχους, σε άλλους πιο ξεκάθαρα και σε άλλους όχι τόσο, ωστόσο, αποτελεί μία έννοια, η οποία οφείλεται να προσεγγιστεί με ολιστικό, διαθεματικό τρόπο, διότι συναντάται σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας. (Δούμα, 2018-19, σσ. 40-47).

Κλείνοντας θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί ότι το 2011 εκπονήθηκε το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών⁶ για το νηπιαγωγείο. Πραγματοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή σε επιλεγμένα νηπιαγωγεία με στόχο την αξιολόγηση και τον επανασχεδιασμό.

Το πρόγραμμα αυτό χρησιμοποιείται επικουρικά με το ΔΕΠΠΣ, καθώς υιοθετεί τις ίδιες παιδαγωγικές αρχές, ενώ παρουσιάζει μια αναδιάταξη των γνωστικών περιοχών.

⁶ Αποτελείται από δύο μέρη: το πρώτο σχετίζεται με το παιδαγωγικό πλαίσιο αλλά και τις βασικές αρχές σχετικά με την μάθηση και τη διδασκαλία στην προσχολική εκπαίδευση, ενώ το δεύτερο αναφέρεται στα περιεχόμενα και τους στόχους των οκτώ μαθησιακών περιοχών από τις οποίες αποτελείται.

Μέρος Δεύτερο

Διδακτικές προσεγγίσεις της έννοιας του χρόνου

Μεθοδολογία της έρευνας

Η ευρύτερη έννοια του όρου έρευνα είναι κάθε ενέργεια που πραγματοποιούμε προκειμένου να συλλέξουμε νέα δεδομένα και πληροφορίες. Η έρευνα - δράση ειδικότερα είναι μια παρέμβαση μικρής κλίμακας στη λειτουργία του πραγματικού κόσμου και μια εξέταση από κοντά των επιδράσεων της παρέμβασης. Στόχος της είναι η βελτίωση της πρακτικής. Η εφαρμογή της σε εκπαιδευτικά πλαίσια συνεισφέρει και στη διάχυση καλών πρακτικών στην εκπαιδευτική κοινότητα. (Cohen, 1994, σσ. 258-259)

Στην έρευνα – δράση επιτρέπεται μια ευρεία ποικιλία ερευνητικών μεθόδων και τεχνικών και μεικτών προσεγγίσεων είτε ποιοτικών είτε ποσοτικών. Παρόλο αυτά υπάρχουν βασικές μεθοδολογικές αρχές.

Η έρευνα – δράση αποτελεί μια συνεργατική και συμμετοχική παρέμβαση, καθώς τα ίδια τα μέλη της ομάδας λαμβάνουν μέρος άμεσα ή έμμεσα στην υλοποίηση της έρευνας. Θεμελιώνεται στο διάλογο μεταξύ των συμμετεχόντων και δεν επιβάλλεται στους συμμετέχοντες. Πραγματοποιείται στο χώρο της τάξης. Αναφέρεται σε καταστάσεις με συγκεκριμένες πρακτικές και όχι αφηρημένες ή ιδανικές. Επίσης η έρευνα δράσης έχει αυτοαξιολογικό χαρακτήρα, καθώς ο ερευνητής – εκπαιδευτικός καλείται να αξιολογήσει μία κατάσταση και παράλληλα να αξιολογηθεί και ο ίδιος μέσα από αυτήν. Ταυτόχρονα αξιολογεί και τις μεθόδους και τις πρακτικές των οποίων κάνει χρήση και συχνά ανατροφοδοτεί την πορεία της έρευνας. Η παρατήρηση είναι η μέθοδος μέσω της οποίας ο ερευνητής συλλέγει πληροφορίες. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η καθημερινή καταγραφή τόσο των γεγονότων όσο και των συναισθημάτων και των σκέψεων. (Κατσαρού, 2016, σσ. 246-253)

Η έρευνα - δράση μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια «βιωμένη εμπειρία» (Conkbayir & Pascal, 2019, σ. 218) καθώς ο ερευνητής – εκπαιδευτικός πρωταρχικά βιώνει μια κατάσταση και αποφασίζει να δράσει για να τη βελτιώσει. Δεν αποστασιοποιείται αλλά συμμετέχει ενεργά και ουσιαστικά συμπρωταγωνιστεί με τους μαθητές.

Σκοπός της έρευνας – δράσης, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια διαδικασία «συλλογικής αυτοστοχαστικής διερεύνησης» είναι να μπορεί ο παιδαγωγός που την πραγματοποιεί να αποκτά νέες γνώσεις και δεξιότητες. Πραγματοποιείται σε τρία διακριτά στάδια, τα οποία οικοδομούνται με σπειροειδή τρόπο. Το πρώτο βήμα είναι ο

σχεδιασμός, το δεύτερο η δράση και το τρίτο η συλλογή πληροφοριών και νέων δεδομένων με σκοπό την αναθεώρηση και τη εξέλιξη των διδακτικών πρακτικών. (Conkbayir & Pascal, 2019)

Η παρούσα έρευνα - δράση ξεκίνησε το σχολικό έτος 2018- 2019 και ολοκληρώθηκε το τρέχον σχολικό έτος 2019-2020, στο 44^ο Νηπιαγωγείο Περιστερίου με τη συγκατάθεση των γονιών των παιδιών. Μέσω της έρευνας αυτής, αυτό που θέλω σαν εκπαιδευτικός να διερευνήσω είναι η αποτελεσματικότητα των πρακτικών που χρησιμοποιώ σχετικά με την διδακτική προσέγγιση της έννοιας του χρόνου στο νηπιαγωγείο, προκειμένου να τις βελτιώσω και να τις εμπλουτίσω με νέες πληροφορίες και δεδομένα. Έγινε καθημερινή σχεδόν καταγραφή των παιδαγωγικών παρεμβάσεων με λήψη φωτογραφιών και τήρηση ημερολογίου. Αξιοποιήθηκε πλήθος υλικού: ιχνογραφήματα, αφηγήσεις, κατασκευές και άλλες δημιουργίες των μαθητών, καθώς και σχόλια και παρατηρήσεις των γονέων των μαθητών. Τέλος, μετά την παρατήρηση των μηνών αυτών που διήρκησε η έρευνα, διαπιστώθηκε αν οι πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν είχαν αποτέλεσμα στην οικοδόμηση της έννοιας του χρόνου στην προσχολική ηλικία.

1. Δραστηριότητες για τον ημερολογιακό χρόνο

Ρουτίνες

Ρουτίνες είναι δράσεις που επαναλαμβάνονται καθημερινά ή ανά κάποιες ημέρες για κάποιο χρονικό διάστημα για να ικανοποιήσουν συγκεκριμένες ανάγκες και αποτελούν προϋπόθεση της λειτουργίας του νηπιαγωγείου. (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011)

1.1. Το ημερολόγιο της τάξης

Το ημερολόγιο της τάξης είναι μια συνήθη ρουτίνα στην αρχή της κάθε μέρας. Ενημερώνεται η ημερομηνία από μια ομάδα παιδιών και ανακοινώνεται στην ολομέλεια της τάξης.

Γνωστικό αντικείμενο

Το ημερολόγιο της τάξης

Γενικός Σκοπός:

- Να βρίσκουν τι μέρα είναι και να συμπληρώνουν τον πίνακα με την ημερομηνία.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να προσεγγίζουν και να αποσαφηνίζουν έννοιες όπως χθες, σήμερα και αύριο.
- Να ασκούνται στο να υπολογίζουν βαθμιαία το χρόνο με τις μέρες, εβδομάδες, μήνες και τα χρόνια.
- Να απαγγέλουν και να μετρούν τις μέρες της εβδομάδας.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους όσο και με τα υλικά (καλλιέργεια επικοινωνίας, ομαδικής εργασίας, κοινό έργο).

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- Οργάνωση καθημερινότητας.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Τα νήπια έχουν γνωρίσει την κούκλα της τάξης.
- Τα νήπια γνωρίζουν να χειρίζονται τους πίνακες αναφοράς.

Τεχνική

- Τραγούδι, συζήτηση, αφήγηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Κούκλα τάξης, χαρτόνια, κάρτες με τα ονόματα των ημερών της εβδομάδας, κάρτες με τους αριθμούς 1 – 31, κάρτες με τα ονόματα των μηνών στη γενική πτώση, κάρτες με το προηγούμενο έτος, το τρέχον και το επόμενο.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- 10 λεπτά – την πρώτη φορά που παρουσιάζεται απαιτείται περισσότερος χρόνος.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Τα νήπια βρίσκονται στον κύκλο της συζήτησης και ξεκινάμε με το σύνθημα: «Κάθε μέρα, νέα μέρα». Ακολουθεί η προσευχή της Θέτις Χορτιάτη (Παράρτημα 1) και έπεται η καλημέρα με τραγούδι (Παράρτημα 2). Αφού τελειώσει το τραγούδι λέμε καλημέρα και στη συνέχεια καλημερίζουμε και την κούκλα της τάξης η οποία ονομάζεται Εβδομάδα. Η Εβδομάδα είναι μια χάρτινη κούκλα η οποία κάνει κούνια στο δέντρο της τάξης.

Εικόνα 1 Η κούκλα Εβδομάδα

Παρουσιάζεται στα παιδιά από την πρώτη μέρα στο νηπιαγωγείο και είναι διστακτική γιατί δεν ξέρει τι τσάντα να κρατήσει. Θέλει κάθε μέρα διαφορετικό χρώμα τσάντα για να έρθει σχολείο. Αναλαμβάνει η ομάδα μας να της δώσει την κατάλληλη τσάντα με κριτήριο τι μέρα είναι. Εμείς υποβοηθούμε με ερωτήσεις:

Ποια τσάντα θα πάρει σήμερα; Τι χρώμα; Τι γράφει;

Τι μέρα είναι σήμερα;

Τι μέρα ήταν χθες;

Από ποια συλλαβή ξεκινάει;

Ας κάνουμε το όνομα της ημέρας παλαμάκια κ.ά..

Τα νήπια απαντούν και δίνουν με την κατάλληλη τσάντα στην εβδομάδα. Στο σημείο αυτό να προσθέσουμε ότι σε κάθε τσάντα / ημέρα αντιστοιχούν οι ομάδες εργασίας της τάξης. Τα ονόματα είναι γραμμένα σε κάθε τσάντα.

Υποβοηθηθούμε ξανά με ρωτήσεις και συντονίζουμε

Ποια ονόματα γράφει η τσάντα; Ποιοι είναι βοηθοί σήμερα;

Ποιος θα τα διαβάσει;

Έρχονται λοιπόν οι βοηθοί, η ομάδα υπηρεσίας, και αναλαμβάνει δράση ώστε να ενημερωθεί το ημερολόγιο και ο πίνακας καιρού.

Ανοίγουν το βαλιτσάκι του χρόνου, το οποίο περιέχει 7 κάρτες με τα ονόματα των ημερών, 12 κάρτες με τα ονόματα των μηνών στη γενική πτώση, 31 κάρτες με αριθμούς από το 1 έως το 31 και το τρέχον έτος μαζί με το προηγούμενο και το επόμενο.

Εικόνα 2: Ξύλινο ημερολόγιο

Τα νήπια επιλέγουν την κάρτα με το όνομα της ημέρας ταυτίζοντας με την τσάντα που «κρατάει σήμερα» η κυρία Εβδομάδα. Επιλέγουν τον αριθμό της ημέρας – ημερομηνία. Ελέγχουν αν ο μήνας και το έτος είναι σωστά και ανακοινώνουν.

Αξιολόγηση

Ελέγχουμε όλοι στην ομάδα το ημερολόγιο αν έχουν τοποθετηθεί οι σωστές κάρτες: αν έχουν βρει τη μέρα είναι, πόσο έχει ο μήνας, ποιον μήνα και ποιο έτος διανύουμε. Αξιολογούμε την πορεία της δραστηριότητας κι αν απαντούσαν σωστά τις ερωτήσεις: τι μέρα ήταν χτες; Τι μέρα θα είναι αύριο; Ποιόν μήνα και ποια εποχή έχουμε; Επίσης σημειώνουμε αν συμμετείχαν όλοι κι αν υπήρξε αλληλεπίδραση μεταξύ τους.

1.2. Καιρός

Η καταγραφή του καιρού σε καθημερινή βάση είναι μια συνήθη ρουτίνα στην αρχή της κάθε μέρας. Το θέμα του καιρού συνδέεται άμεσα με τα βιώματα και τα ενδιαφέροντα των παιδιών και ενεργοποιεί τη σκέψη και τα συναισθήματά τους (Πικροδημήτρη, 2005).

Γνωστικό αντικείμενο

Ο καιρός της ημέρας

Γενικός Σκοπός

- Να απαντούν στην ερώτηση «Τί καιρό κάνει σήμερα;» και να συμπληρώνουν τον αντίστοιχο πίνακα.

Επιμέρους Στόχοι:

Φυσικό περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να περιγράφουν μεταβολές του καιρού και άλλα μετεωρολογικά φαινόμενα.

Γλώσσα

- Να ασκούνται να αναγνωρίζουν τα διάφορα μετεωρολογικά σύμβολα που χρησιμοποιούνται στην τάξη αλλά και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
- Να γράφουν λέξεις σχετικές με τον καιρό της ημέρας.

Μαθηματικά

- Να καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους για τον καιρό και να τις επεξεργάζονται στατιστικά: πόσες ημέρες είχε ήλιο αυτόν το μήνα κλπ.

Δημιουργία και έκφραση

- Να απεικονίζουν τον καιρό με ιχνογράφημα.

Πληροφορική

- Να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να ενημερώνονται για την πρόβλεψη του καιρού.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία

- Να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους όσο και με τα υλικά (καλλιέργεια επικοινωνίας, ομαδικής εργασίας, κοινό έργο).

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- οργάνωση καθημερινότητας.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Τα νήπια γνωρίζουν να χειρίζονται τους πίνακες αναφοράς.

Τεχνική

- Επιτόπια έρευνα, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Πίνακας καιρού, κάρτες με τα σύμβολα των καιρικών συνθηκών, κινητές κάρτες με τα ονόματα των διάφορων καιρικών συνθηκών, και ημερολόγιο καταγραφής καιρού.
- Πίνακας καιρού σε ηλεκτρονικό αρχείο όπου συμπληρώνεται σε διαδραστικό πίνακα ή στη γωνιά του υπολογιστή από μια μικρή ομάδα νηπίων.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- 5 λεπτά – την πρώτη φορά που παρουσιάζεται απαιτείται περισσότερος χρόνος.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Είμαστε στον κύκλο της συζήτησης και οι βοηθοί της ημέρας αναλαμβάνουν να συμπληρώσουν τον πίνακα του καιρού και να μας ενημερώσουν. Έπειτα από μια αυτοψία στην αυλή ή θέαση από το παράθυρο και μια σύντομη συζήτηση των βοηθών – της ομάδας εργασίας αναφορικά με τις καιρικές συνθήκες της συγκεκριμένης μέρας, οι βοηθοί αναλαμβάνουν να τοποθετήσουν το κατάλληλο σύμβολο του καιρού και την κατάλληλη λέξη στον πίνακα, να στρέψουν ανάλογα το βελάκι και να απεικονίσουν με ζωγραφική τον καιρό στο μηνιαίο ημερολόγιο.

Εικόνα 3. Σύμβολα καιρού

Εικόνα 4. Λέξεις για τον καιρό

Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται το ημερολόγιο του καιρού, το οποίο σταδιακά θα παρουσιάζει τον καιρό ενός μήνα. Το ημερολόγιο του καιρού, καθώς και η μηνιαία γραφική παράσταση του καιρού περιέχουν μια μακροπρόθεσμη εκπαιδευτική τεχνική με ένα πλήθος μαθησιακών αποτελεσμάτων, καθώς στο τέλος κάθε μήνα επεξεργαζόμαστε ποικιλότροπα όλες τις ημερήσιες καταγραφές.

Εικόνα 5. Πίνακας καιρού

Εικόνα 6. Πίνακας ημερολογίου

Αξιολόγηση

Ελέγχουμε όλοι στην ομάδα τον πίνακα καιρού αν έχει συμπληρωθεί σωστά σύμφωνα με τις καιρικές συνθήκες που επικρατούν. Η ημερήσια καταγραφή του καιρού περιλαμβάνει

τη τοποθέτηση του σωστού συμβόλου, την λεκτική περιγραφή και την απεικόνιση με ζωγραφική όπως φαίνεται παραπάνω στην εικόνα 5 και την εικόνα 6.

Επίσης, με την ολοκλήρωση κάθε βδομάδας, ελέγχουμε αν οι μαθητές μέσα από την παρατήρηση των καταγραφών και τη συζήτηση μπορούν να διακρίνουν τις εποχές και να περιγράφουν τις καιρικές συνθήκες αυτών. Αυτό το πετυχαίνουν αν είναι σε θέση να κάνουν συγκρίσεις με προηγούμενους μήνες, να συσχετίζουν τις μηνιαίες καιρικές συνθήκες με την εποχή του χρόνου. Αν γενικότερα έχουν συνειδητοποιήσει ότι οι εποχές αποτελούν γενικεύσεις των καιρικών συνθηκών που επικρατούν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους του έτους.

Πίνακας καιρού σε ηλεκτρονική μορφή

Η ίδια δραστηριότητα μπορεί να γίνει ηλεκτρονικά στον διαδραστικό πίνακα ή στη γωνιά του υπολογιστή.

Σε ένα φύλλο εργασίας του Excel ή ακόμα και σε ένα έγγραφο στο Word μπορούμε να έχουμε φτιάξει ένα πίνακα με σύμβολα για τις καιρικές συνθήκες και ένα ημερολόγιο μήνα. Κάθε μέρα αντιγράφουν το σύμβολο που απεικονίζει τον καιρό της ημέρας και κάνουν επικόλληση στην αντίστοιχη ημερομηνία.

ΗΛΙΟΣ	ΗΛΙΟΣ ΜΕ ΣΥΝΝΕΦΙΑ	ΑΕΡΑΣ	ΣΥΝΝΕΦΙΑ	ΒΡΟΧΗ	ΧΙΟΝΙ	
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ						
ΔΕΥΤΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ	ΤΕΤΑΡΤΗ	ΠΕΜΠΤΗ	ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	ΣΑΒΒΑΤΟ	ΚΥΡΙΑΚΗ
				1	2	3
						
4		5		6		7
	8		9			
10		11		12		13
		14		15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

Εικόνα 7. Ηλεκτρονικός πίνακας καιρού

1.3. Το τρένο των γενεθλίων

Το τρένο γενεθλίων είναι μια χάρτινη κατασκευή τρένου με 12 βαγόνια. Σε κάθε βαγόνι αντιστοιχεί ένας μήνας. Τα νήπια «έχουν» θέση στο βαγόνι του μήνα που γεννήθηκαν.

Εικόνα 8. Τρένο γενεθλίων

Γνωστικό αντικείμενο

Ημερομηνία γενεθλίων.

Γενικός Σκοπός:

- Να ξέρουν την ημερομηνία γενέθλιων τους.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να ασκούνται στο να υπολογίζουν βαθμιαία το χρόνο με τους μήνες και τα χρόνια.
- Να απαγγέλουν και να μετρούν τους μήνες του έτους.
- Να συνειδητοποιήσουν την έννοια της ηλικίας τους σε σχέση με ένα συμμαθητή τους μικρότερο (προνήπιο) ή μεγαλύτερο (νήπιο).

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους, να συμμετέχουν και να οργανώνουν γιορτινές εκδηλώσεις, να κάνουν δώρα στους φίλους τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- Τα γενέθλια ενός συμμαθητή μας.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Τα νήπια γνωρίζουν πότε έχουν γενέθλια.
- Να έχουν μια πρώτη επαφή με τους μήνες από το ημερολόγιο.

Τεχνική

- Συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Χαρτόνια, σκίτσα από τις προσωποποιήσεις των μηνών, φωτογραφίες των παιδιών.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- 15 λεπτά

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Σε συνέχεια κέρασματος από τα γενέθλια ενός μαθητή στην ολομέλεια της τάξης εισάγουμε τον προβληματισμό: «Τι να κάνουμε για να θυμόμαστε τα γενέθλια των φίλων μας ώστε να τους προετοιμάσουμε ένα βιβλιαράκι με ζωγραφιές για δωράκι». Ακούμε τις ιδέες των παιδιών και καταλήγουμε στο να τα καταγράψουμε σε μια κατασκευή, η οποία θα βρίσκεται στη γωνιά της συζήτησης για να τη συμβουλευόμαστε στην αρχή κάθε μέρας.

Διαβάζοντας το μαθητολόγιο βρίσκουμε ποιον μήνα έχει ο κάθε ένας γενέθλια. Φτιάχνουμε την χάρτινη κατασκευή και σε κάθε βαγόνι βάζουμε τον αντίστοιχο μήνα. Φροντίζουμε να διαφοροποιούμε τους μήνες ανά εποχή με τη χρήση διαφορετικού χρώματος χαρτονιού – πορτοκαλί για τους φθινοπωρινούς μήνες, μπλε για τους χειμερινούς, πράσινο για τους ανοιξιάτικους και κίτρινο για τους καλοκαιρινούς. Στη συνέχεια μοιράζουμε τις φωτογραφίες τους στα παιδιά κι ένα ένα καλείται να τοποθετήσει την φωτογραφία του στον αντίστοιχο μήνα.

Τα παιδιά, αφού ολοκληρώσουν, μετρούν πόσοι έχουν γενέθλια τον ίδιο μήνα, ποιον μήνα δεν γεννήθηκε κανείς κ.ά.. Ακόμα βλέπουμε ποιος είναι ο μεγαλύτερος σε ηλικία στην τάξη και ποιος είναι ο μικρότερος. Επίσης βρίσκουμε έναν μήνα που να γεννήθηκε και νηπιο και προνήπιο και βλέπουμε ποιος είναι πιο μεγάλος και γιατί.

Αξιολόγηση

Η δραστηριότητα θεωρείται επιτυχής αν οι μαθητές χρησιμοποιούν τον πίνακα αναφοράς των γενεθλίων για να διαπιστώσουν ποιος έχει γενέθλια τον τρέχοντα μήνα, σε πόσους μήνες έχουν οι ίδιοι γενέθλια, ποιος άλλος έχει γενέθλια τον ίδιο μήνα. Επίσης κατανοούν τη διαφορά ηλικίας νηπίων προνηπίων όταν έχουν γενέθλια των ίδιο μήνα. Τέλος με βάση τον πίνακα οργανώνουν τα δώρα (ζωγραφιές) και τις εκδηλώσεις για τους συμμαθητές τους οι οποίοι έχουν γενέθλια τον τρέχοντα μήνα.

2. Έννοια και χαρακτηριστικά του χρόνου

2.1. Οι πρωταγωνιστές του χρόνου – έννοιες και ονόματα

2.1.1. Προσωποποιήσεις μηνών και εποχών μέσα από παραμύθια.

Γνωστικό αντικείμενο

- Οι μήνες και οι εποχές

Γενικός Σκοπός:

- Να γνωρίσουν τους μήνες και τις εποχές ως προς τα βασικά τους χαρακτηριστικά.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη χρονική ακολουθία γεγονότων.
- Να ασκούνται στο να υπολογίζουν το χρόνο με τους μήνες και τις εποχές.

Φυσικό περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται την αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος με τις δραστηριότητες του ανθρώπου.

Γλώσσα

- Να αφηγούνται μια ιστορία επιδιώκοντας να τηρούν τη διαδοχική σειρά των γεγονότων και να χρησιμοποιούν τις σωστές εκφράσεις και λέξεις.

Μαθηματικά

- Να απαγγέλουν και να μετρούν τους μήνες του έτους.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να συνεργάζονται και να αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Κάθε πρωτομηνιά αλλάζοντας το ημερολόγιο γνωρίζουμε το νέο μήνα .

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να έχουν μια πρώτη επαφή με το ημερολόγιο.

Τεχνική

- Αφήγηση, συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Τα παραμύθια της Λότις Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου: Τα παιδιά του Χειμώνα (Ανδρουτσοπούλου Π. Λ., 1996), Τα παιδιά της Άνοιξης (Ανδρουτσοπούλου Λ. Π., 1996), Τα παιδιά του Καλοκαιριού (Ανδρουτσοπούλου Π. Λ., 1996), Τα παιδιά του Φθινοπώρου (Ανδρουτσοπούλου Λ. Π., 1996).
- Σκίτσα μηνών με χαρακτηριστικά που αναφέρονται στα παραμύθια (Σταματοπούλου, 2002-2003).
- Έμμετρα ποιήματα για κάθε μήνα.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα για την ιστορία του κάθε μήνα

Εικόνα 9. Οι μήνες και οι εποχές

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Με αφορμή την αλλαγή του μήνα στο ημερολόγιο διαβάζουμε την αντίστοιχη ιστορία από τη σειρά της Λότις Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου, «Ιστορίες με τους 12 μήνες». Επεξεργαζόμαστε στην ιστορία με ερωτήσεις: Ποιοι ήταν οι ήρωες στην ιστορία; Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του βασικού ήρωα; Πού συνέβη η ιστορία; Τί καιρό είχε; Τί

παρατηρούμε στην φύση; Τί έκαναν οι άνθρωποι; Υπήρχαν αλλαγές στα φυτά ή τα ζώα; Ήταν κάποια γιορτή; Πώς ένιωθαν οι ήρωες κλπ.

Όλες τις απαντήσεις των παιδιών τις καταγράφουμε στο *inspiration*⁷. Δημιουργείται έτσι ένα ιστόγραμμα. Σε κάθε ιδέα προσθέτουμε και μια εικόνα έτσι ώστε να οπτικοποιήσουμε την απάντηση του κάθε παιδιού και να είναι σε θέση να διαβάζει το ιστόγραμμα και αν χρειάζεται στο τέλος του μήνα να συμπληρώσουν κι άλλα στοιχεία.

Από όλες τις απαντήσεις των παιδιών απομονώνουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του μήνα και φτιάχνουμε ένα δίστιχο, το οποίο θα αποτελεί το ποίημα του μήνα.

Τέλος φτιάχνουμε το βιβλίο του μήνα με ζωγραφιές των παιδιών, όπου απεικονίζουν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του μήνα. Εξώφυλλο μπαίνει το σκίτσο του μήνα με το όνομα του και το ποίημα του (Παράρτημα 3). Το βιβλίο μπορεί να γίνει ηλεκτρονικό.

Αξιολόγηση

Οι δημιουργίες των νηπίων αποτελούν κριτήριο κατάκτησης των αρχικών στόχων. Αρχικά στο ιστόγραμμα παρατηρούμε αν έχουν καταγραφεί όλα τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε κάθε μήνα μέσα από το αντίστοιχο παραμύθι. Επίσης αξιολογούμε αν έχουν προσθέσει ιδέες μέσα από τα προσωπικές τους παρατηρήσεις. Μια ακόμη ένδειξη επιτυχίας της δραστηριότητας αποτελεί το ποίημα του μήνα κυρίως για το νοηματικό του περιεχόμενο. Επιπλέον το ιχνογράφημα αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο αξιολόγησης, ελέγχουμε και σημειώνουμε ποια χαρακτηριστικά του κάθε μήνα έχουν αποδοθεί. Τέλος λαμβάνουμε υπόψη με ποιον τρόπο λειτούργησε η ομάδα και πως συνεργάστηκαν.

⁷ Το *Inspiration*, είναι ένα λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης με το οποίο μπορούμε να σχεδιάσουμε εννοιολογικούς χάρτες οποιουδήποτε τύπου. Το πλεονέκτημα του είναι ότι παρέχει αρκετές φωτογραφίες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για οπτικοποίηση. Ο συνδυασμός οπτικής και γραμμικής σκέψης βοηθά στη βαθύτερη κατανόηση των εννοιών, αυξάνει τη διατήρηση της μνήμης, αναπτύσσει τις οργανωτικές δεξιότητες και τη δημιουργικότητα (Φορτούνη, 2006, σ. 161).

2.1.2. Οι εποχές μέσα από έργα τέχνης

Οι εποχές αποτέλεσαν έμπνευση για πολλούς δημιουργούς. Εισάγουμε τις τέχνες στη μαθησιακή διαδικασία χρησιμοποιώντας τα έργα μεγάλων δημιουργών (Γιαλουράκη, 2005).

Γνωστικό αντικείμενο

- Ο χειμώνας μέσα από τις τέχνες

Γενικός Σκοπός:

- Να γνωρίσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του χειμώνα μέσα από πίνακες ζωγραφικής και τη μουσική του Vivaldi.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος με τα συναισθήματα του ανθρώπου.

Φυσικό περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται την αλληλεπίδραση των στοιχείων της φύσης με τις καιρικές συνθήκες.

Γλώσσα

- Να περιγράφουν τα χαρακτηριστικά ενός δέντρου τον χειμώνα.

Δημιουργία και έκφραση

- Να εκφράζουν τις γνώσεις του μέσα από τη ζωγραφική.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να συνεργάζονται και να αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Το δέντρο της αυλής μια χειμωνιάτικη μέρα.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Διαχωρισμός χρωμάτων σε ψυχρά – θερμά.

Τεχνική

- Προβολή βίντεο, μουσική ακρόαση, συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Πίνακες ζωγραφικής με θέμα το δέντρο τον χειμώνα και τη μουσική ο χειμώνας του Vivaldi.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Παρουσιάζουμε στα παιδιά στον βιντεοπροβολέα ένα βίντεο⁸ το οποίο έχουμε προετοιμάσει στο movie maker⁹. Αποτελείται από πίνακες ζωγραφικής με θέμα χειμωνιάτικα δέντρα και μουσική υπόκρουση τον «χειμώνα» του Vivaldi.

Πριν την προβολή εξηγούμε ότι πολλοί μεγάλοι καλλιτέχνες εμπνευστήκαν από τη φύση, τον χειμώνα και δημιούργησαν τα έργα που θα δούμε.

Μετά την προβολή ζητάμε να μας πουν πιο ήταν το κύριο θέμα των πινάκων ζωγραφικής. Παρακινούμε τα παιδιά να μας μιλήσουν για το συναίσθημα που νιώθουν παρατηρώντας τους πίνακες. Ρωτάμε αν τα χρώματα που έχουν χρησιμοποιήσει οι ζωγράφοι μας επηρεάζουν κι αν ζωγραφίζαμε το ίδιο δέντρο με διαφορετικό χρώμα θα αισθανόμασταν το ίδιο.

Ανακεφαλαιώνουμε και επισημαίνουμε ότι είναι χειμωνιάτικα δέντρα ζωγραφισμένα με μοναδικό τρόπο. Είναι τόσο ζωντανά που το καθένα μας προσκαλεί να ασχοληθούμε μαζί του, να κάτσουμε στην σκιά του και να συνομιλήσουμε. Αν τα δέντρα ζωντάνευαν τι θα μας έλεγαν; τι θα σκεφτόταν; ποιον θα περίμεναν; ποιοι είναι οι φίλοι τους; Βάζουμε συννεφάκια σε κάθε πίνακα και γράφουμε τις σκέψεις των παιδιών. Παράλληλα συζητάμε τι θα μπορούσαμε να κάνουμε με το δέντρο και πως θα μπορούσαμε να το στολίσουμε και γιατί.

Αξιολόγηση

Δίνουμε το σκίτσο ενός πίνακα στο κάθε μαθητή σε φύλλο εργασίας και ζητάμε με κολλάζ να προσθέσει ό,τι άλλο ταιριάζει στο τοπίο τον χειμώνα. Έτσι με αυτά που θα προ-

⁸ Το βίντεο το ανεβάζουμε στο κανάλι μας στο you tube ώστε να είναι διαθέσιμο οποιαδήποτε στιγμή στο <https://www.youtube.com/watch?v=D7w3lq1aOLA&feature=youtu.be>

⁹ Το Windows Movie Maker είναι ένα εύκολο στη χρήση πρόγραμμα επεξεργασίας βίντεο. Με πολύ εύκολο τρόπο χρησιμοποιώντας εικόνες σε αρχείο εικόνας και μουσική σε αρχείο ήχου μπορούμε να δημιουργήσουμε βίντεο (Windows Movie Maker Έκδοση 12 16.4.3528.0331, 2011-2019).

σθέσει ο μαθητής θα έχουμε στοιχεία να αξιολογήσουμε εάν διέκριναν τα βασικά χαρακτηριστικά της εποχής: αν προσθέσουν ανθρώπους βλέπουμε το είδος των ρούχων που φορούν, αν έχει ήλιο, αν τα δέντρα τους έχουν αποδοθεί με πεσμένα φύλλα κλπ. Επίσης αξιολογούμε με ποιον τρόπο χρησιμοποίησαν τα χρώματα και τα υλικά για να αποδώσουν τις ιδέες και τις γνώσεις τους. Τέλος σημειώνουμε τις αλληλεπιδράσεις στην ομάδα και τα σχόλια για τις δημιουργίες των άλλων μαθητών.

2.1.3. Διαδοχή μέρας και νύχτας

Γνωστικό αντικείμενο

- Η μέρα και η νύχτα

Γενικός Σκοπός:

- Να συνειδητοποιήσουν ότι η μέρα και η νύχτα σχετίζεται με τη θέση της γης απέναντι στον ήλιο.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται την αλληλεπίδραση του περιβάλλοντος με τις δραστηριότητες του ανθρώπου.

Φυσικό περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να βιώνουν και να εξερευνούν κάποια χαρακτηριστικά του φυσικού κόσμου.

Μαθηματικά

- Να κατανοούν απλές χρονικές σχέσεις.
- Να αντιλαμβάνονται και να αναπαράγουν δεδομένα μοτίβα.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν και να συνεργάζονται.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Μια διακοπή ρεύματος έκανε την τάξη μας «σαν να είναι νύχτα».

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να έχουν προϋποθέσει ότι η γη είναι ένας πλανήτης που κινείται γύρω από τον ήλιο και ανήκει στο ηλιακό σύστημα.

Τεχνική

- Βίντεο, προσομοίωση, θεατρικό παιχνίδι, συζήτηση.

Υλικά και μέσα

- Πρόσβαση στο διαδίκτυο για παρακολούθηση βίντεο, υδρόγειο.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Δύο διδακτικές ώρες και επιπλέον χρόνος για την αξιολόγηση.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Στη γωνιά της συζήτησης παρακολουθούμε στον βιντεοπροβολέα το βίντεο «Πάμε μια βόλτα στο χωροχρόνο;» (You tube, 2019). Συζητάμε για τη γη και αποσαφηνίζουμε το γεγονός ότι κινείται γύρω από τον ήλιο και γύρω από τον εαυτό της. Στη διάρκεια της περιστροφής της ένα κομμάτι της βλέπει τον ήλιο και εκεί οι άνθρωποι έχουν μέρα και το άλλο της κομμάτι, το οποίο δε βλέπει τον ήλιο, δεν έχει φως, έχει νύχτα. Συνεχίζοντας σε μια υδρόγειο σφαίρα βρίσκουμε την Ελλάδα και με έναν φακό προσομοιώνουμε την κίνηση της γης και βλέπουμε την εναλλαγή της μέρας και της νύχτας. Συγκεκριμένα δημιουργούμε ημισυσκότιση μέσα στην αίθουσα. Τοποθετούμε τον φακό σε ένα σταθερό σημείο και εξηγούμε στα παιδιά ότι υποθέτουμε πως ο φακός είναι ο ήλιος. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε την υδρόγειο και εξηγούμε ότι απεικονίζει τη γη. Εντοπίζουμε την Ελλάδα και βάζουμε πάνω ένα αυτοκόλλητο με ένα παιδάκι. Περιστρέφουμε την υδρόγειο και εξηγούμε πότε έχει μέρα και πότε νύχτα στην Ελλάδα. (Ναούμ & Παπαμιχαήλ, 2005, σσ. 81-82).

Εικόνα 10. Προσομοίωση κίνησης της γης

Στη συνέχεια προτείνουμε να δραματοποιήσουμε την κίνηση της γης και των άλλων πλανητών. Σε προηγούμενο μάθημα έχουμε φτιάξει στο πάτωμα τις τροχιές των πλανητών και έχουμε βάλει κάθε πλανήτη στην τροχιά του. Έτσι αντιλαμβάνονται πιο εύκολα το σενάριο του παιχνιδιού.

Εικόνα 11. Οι πλανήτες και οι τροχιές τους

Τα παιδιά χωρίζονται σε ζευγάρια και πιάνονται πλάτη – πλάτη για να σχηματίσουν τον κάθε έναν πλανήτη. Στη μέση μπαίνουν τα παιδιά – ήλιος και στέκουν ακίνητα. Δίνουμε όνομα στους πλανήτες μας και αρχίζουν τις περιστροφές στις τροχιές τους. Όσο διαρκεί η μουσική οι «πλανήτες» περιστρέφονται γύρω από τον εαυτό τους και γύρω από τον «ήλιο». Όταν σταματήσει η μουσική οι «πλανήτες» στέκουν ακίνητοι και ρωτάμε τα παιδιά του κάθε πλανήτη να μας πουν αν έχουν μέρα ή νύχτα.

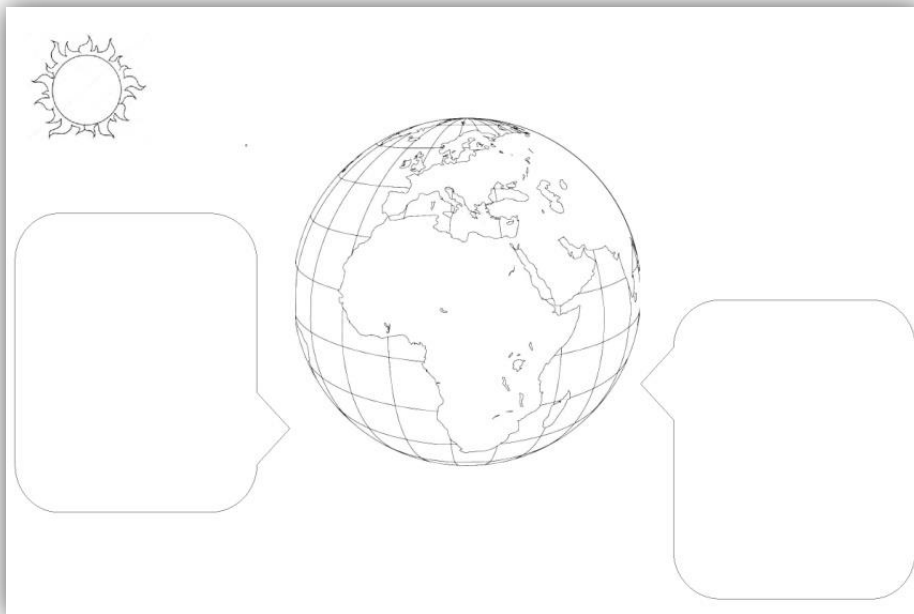

Εικόνα 12. Θεατρικό παιχνίδι

Το παιδί που βλέπει τον ήλιο έχει μέρα και το άλλο παιδί έχει νύχτα. Αν υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις εκμεταλλευόμαστε την ευκαιρία και χρησιμοποιούμε τα λάθη και επαναλαμβάνουμε ώστε να κατανοήσουν όλοι. Κλείνοντας συζητάμε για τις δραστηριότητες τις οποίες κάνουμε τα συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα.

Αξιολόγηση

Φτιάχνουμε στο πρόγραμμα ζωγραφικής των windows ένα φύλλο εργασίας όπου έχουμε την γη στη μέση και τον ήλιο αριστερά. Ζητάμε να προστεθεί ένα στιγμιότυπο που συμβαίνει την ημέρα κι ένα που συμβαίνει τη νύχτα στη σωστή θέση. Έτσι με αυτά που θα προσθέσει ο μαθητής θα έχουμε στοιχεία να αξιολογήσουμε εάν διέκριναν τα βασικά χαρακτηριστικά της μέρας και της νύχτας. Αναμένουμε για να θεωρηθεί επιτυχής η δραστηριότητα να ζωγραφίσουν αριστερά δραστηριότητες που πραγματοποιούνται την ημέρα και δεξιά δραστηριότητες που μπορούν να συμβούν τη νύχτα.

Εικόνα 13. Έντυπο για αξιολόγηση

2.1.4. Μηχανές μέτρησης του χρόνου

Ρολόι και μη συμβατοί τρόποι μέτρησης

Γνωστικό αντικείμενο

- Το ρολόι της τάξης μας

Γενικός Σκοπός:

- Να γνωρίσουν το ωρολόγιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της ημέρας και να οργανώνονται με βάση αυτό.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να ασκούνται στο να υπολογίζουν το χρόνο με τις δραστηριότητες στην τάξη.

Φυσικό περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να κατανοήσουν ότι τα ρολόγια είναι μηχανές μέτρησης του χρόνου.

Μαθηματικά

- Να προσεγγίζουν σταδιακά την έννοια της μέτρησης του χρόνου αρχικά με τη βοήθεια αυθαίρετων μονάδων.
- Να διαβάζουν τις ώρες στο ρολόι της τάξης και να τις αντιστοιχούν σε δραστηριότητες του ωρολογίου προγράμματος.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν και να ενεργούν αυτόνομα.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Ερώτηση μαθητή για το πότε είναι η ώρα του φαγητού.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Οι ρουτίνες της τάξης.

Τεχνική

- Ερωτήσεις, κατασκευή.

Υλικά και μέσα

- Ρολόι, χαρτόνια, εικόνες.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Παρουσιάζουμε τις εικόνες, οι οποίες απεικονίζουν τις δραστηριότητες του ωρολογίου προγράμματος. Τις βάζουμε σε σειρά με πρώτη την άφιξη στο σχολείο. Ρωτάμε τι κάνουμε μόλις έρθουμε στο σχολείο, και μετά τη πρώτη δραστηριότητα του προγράμματος τι κάνουμε κλπ. Με αυτό τον τρόπο βάζουμε τις κάρτες σε σειρά σύμφωνα με το ωρολόγιο πρόγραμμα. Στη συνέχεια ρωτάμε τι ώρα ερχόμαστε στο σχολείο. Οι μαθητές απαντούν και παρουσιάζουμε το ρολόι της τάξης. Μιλάμε για τους δείχτες και τι δείχνει ο καθένας.

Στη συνέχεια προτείνουμε να αντιστοιχίσουμε τις ώρες με τις εικόνες των δραστηριοτήτων. Και συνεχίζουμε με την πρόταση να κάνουμε μια κατασκευή έτσι ώστε να ξέρουμε όλοι πότε είναι η ώρα της κάθε δραστηριότητας. Στο ρολόι της τάξης προσθέτουμε αντίστοιχα στις ώρες τις εικόνες. Βάζουμε την κατασκευή μας στη γωνιά της συζήτησης και αποτελεί πλέον πίνακα αναφοράς για το πρόγραμμά μας.

Εικόνα 14. Ρολόι δραστηριοτήτων. Πηγή σκίτσων: (Ταξίδι στη Χώρα...των Παιδιών)

Αξιολόγηση

Μέσα από την παρατήρηση βλέπουμε κατά πόσο τα παιδιά έχουν αυτορυθμιστεί όσον αφορά την κατανόηση του ωρολογίου προγράμματος του σχολείου. Έτσι για παράδειγμα ξέρουν πότε θα πλύνουν τα χέρια τους για το φαγητό και πότε θα πρέπει να προετοιμαστούν για το διάλειμμα.

2.2. Χρονική αλληλουχία

2.2.1. Εικόνες σε κάρτες για την κατανόηση χρονικών εννοιών

Οι γλωσσικές έννοιες αν – τότε, γιατί – επειδή, πριν – μετά, τώρα – αργότερα δείχνουν ότι τα γεγονότα διαδέχονται το ένα το άλλο. Η αντίληψη της σειράς με την οποία συμβαίνουν βοηθάει στην συνειδητοποίηση της χρονικής ακολουθίας και στην κατανόηση των αιτιών τους (Κουρμούση, 2013).

Γνωστικό αντικείμενο

- Λεξιλόγιο για τη χρονική αλληλουχία γεγονότων

Γενικός Σκοπός

- Να ενισχυθεί η κατανόηση της ακολουθίας των γεγονότων χρησιμοποιώντας τις λέξεις πριν – μετά, τώρα – αργότερα.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη χρονική ακολουθία γεγονότων.

Γλώσσα

- Να βελτιώνουν και να εμπλουτίζουν τον προφορικό τους λόγο με χρονικές εκφράσεις.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και να κατανοούν ότι οι πράξεις έχουν συνέπειες.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Ένα πρόβλημα διαχείρισης μια σύγκρουσης δυο μαθητών για το ίδιο παιχνίδι.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να ερμηνεύουν εικόνες.

Τεχνική

- Συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Εικόνες με στιγμιότυπα μιας ιστορίας.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Είμαστε στον κύκλο της συζήτησης και παρουσιάζουμε το παιχνίδι με τις εικόνες. Εξηγούμε ότι το παιχνίδι με τις κάρτες περιέχει εικόνες που δείχνουν στιγμιότυπα, διαφορετικές στιγμές από μια κατάσταση. Κάποια πράγματα έγιναν πριν και κάποια ακολούθησαν, έγιναν μετά. Αλλά για να δούμε ότι κατανοούν τις έννοιες πριν και μετά ζητάμε να σηκωθούν όρθιοι και να χοροπηδήσουν. Στη συνέχεια κάθονται και ζητάμε να μας πουν πότε σηκωθήκαν όρθιοι, πριν χοροπηδήσουν ή μετά, αφότου είχαν χοροπηδήσει; Ακόμα ρωτάμε τι έκαναν πριν έρθουν στην γωνιά της συζήτησης και τι θα κάνουν μετά. Ακούμε κι επαναλαμβάνουμε τονίζοντας τις χρονικές εκφράσεις.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τις κάρτες (Παράρτημα 4) και τις ακουμπάμε σκόρπιες στο πάτωμα. Εξηγούμε ότι είναι ανακατεμένες και δεν είναι στη σειρά. Όλες δείχνουν στιγμιότυπα από μια κατάσταση, κάποια από αυτά προηγήθηκαν – έγιναν πριν και κάποια έγινε μετά. Ζητάμε από τα νήπια να μας βρουν το πρώτο στιγμιότυπο, αυτό που έγινε πρώτα από όλα. Το βρίσκουν και το τοποθετούμε στην αρχή. Στη συνέχεια ζητάμε να βρουν αυτό που έγινε μετά. Το βρίσκουν και το τοποθετούν στη δεύτερη θέση, κι όμοια συνεχίζουμε ώσπου να τοποθετηθούν όλες οι κάρτες στη σειρά. «Διαβάζουμε» την ιστορία από τις κάρτες.

Αν οι κάρτες δεν μπουν σε σωστή σειρά εκμεταλλευόμαστε το λάθος, δε διορθώνουμε αμέσως, αλλά ζητάμε να μας αφηγηθούν την ιστορία, ώστε να συνειδητοποιήσουν από μόνοι τους, ότι δε θα υπάρχει νόημα σε αυτά που περιγράφουν. Τα παιδιά προβληματίζονται και διαπιστώνουν τη σχέση αιτίας αποτελέσματος. Επιμένουμε στη χρήση των λέξεων πριν, μετά, τώρα, αργότερα.

Αξιολόγηση

Δίνουμε ένα φύλλο εργασίας με τρεις στήλες. Στη μεσαία στήλη παρουσιάζεται ένα στιγμιότυπο μιας κατάστασης. Ζητάμε από τα νήπια να ιχνογραφήσουν το προηγούμενο στιγμιότυπο (τι έγινε πριν) και το επόμενο στιγμιότυπο (τι έγινε μετά) (Ανδριώτη & Αρμενιάκου, 2016, σ. 22). Έτσι με αυτά που θα προσθέσει ο μαθητής θα έχουμε στοιχεία να αξιολογήσουμε εάν διέκριναν ορθά τα διαδοχικά στάδια μιας πράξης.

Επαναλαμβάνουμε συχνά δραστηριότητες με παρόμοια διδακτική προσέγγιση. Η χρήση καρτών με ακολουθία εικόνων που παρουσιάζουν διαφορετικές σκηνές μιας ιστορίας συντελεί αποτελεσματικά στην κατανόηση της έννοιας της διαδοχής. (Espinoza, Construire le temps, 2011). Επιπλέον στην οργάνωση της διδασκαλίας αποτελεί έναν εύκολο τρόπο δημιουργίας εποπτικού υλικού χωρίς ιδιαίτερο κόστος.

2.2.2. Αναδιήγηση γνωστών ιστοριών

Δουλεύουμε αρχικά ιστορίες που ήδη γνωρίζουν και είναι δημοφιλείς στα παιδιά. Χωρίζουμε την κάθε ιστορία σε τρία μέρη: «πρώτο», «επόμενο» και «τελευταίο». Χρησιμοποιούμε για κάρτες στιγμιότυπα από την εικονογράφιση των παραμυθιών.

Εικόνα 15:Κάρτες με εικόνες από την εικονογράφιση του παραμυθιού "Άουτς" (Scamell, 2014)

2.2.3. Αφήγηση ιστοριών με βάση εικόνες

Υπάρχουν στο εμπόριο παιχνίδια με κάρτες, όπως η σειρά «Ιστορίες με εικόνες» (Τσιλιμένη, 1994).

2.2.4. Δημιουργία αυτοσχέδιων παραμυθιών

Είναι πλέον γνωστό ότι τα παραμύθια έχουν πολύ σταθερή λογική δομή. Είτε από βιβλία είτε επινοημένα ακολουθούν κάποιες λειτουργίες. Σύμφωνα με τον Προπ¹⁰ κάθε παραμύθι ακολουθεί μια δομή και κάθε στοιχείο του παραμυθιού συνδέεται με τα υπόλοιπα με μια συγκεκριμένη σχέση. Έτσι σε κάθε παραμύθι διακρίνουμε με ευκολία τον πρωταγωνιστή, τους συμπαραστάτες – βοηθούς και το πρόβλημα ή την αποστολή. Τα παιδιά ασυνείδητα, από το συνεχές άκουσμα παραμυθιών αφομοιώνουν τη δομή αυτή και αναμένουν μια εξελικτική πορεία σε κάθε ιστορία (Santagostino, 2003, σσ. 55-56). Αυτό ακριβώς το σημείο μπορούμε να εκμεταλλευτούμε και να ωθήσουμε τους μαθητές μας στην επινόηση ιστοριών ενώ παράλληλα ενδυναμώνουμε την κατάκτηση των εννοιών της χρονικής διαδοχής και αλληλουχίας.

Γνωστικό αντικείμενο

- Το δικό μας παραμύθι

Γενικός Σκοπός:

- Να ενισχυθεί η κατανόηση της ακολουθίας των γεγονότων και της σχέσης αιτίας αποτελέσματος .

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη χρονική ακολουθία γεγονότων.

Γλώσσα

- Να βελτιώνουν και να εμπλουτίζουν τον προφορικό τους λόγο.
- Να παράγουν τα δικά τους κείμενα.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, να συνεργάζονται, να δημιουργούν και ενισχύεται η αυτοπεποίθησή τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

¹⁰ Ο Σοβιετικός εθνολόγος Βλαντιμίρ Προπ στις θεμελιώδεις του μελέτες για τη σύνθεση και τη δομή των παραμυθιών κατέγραψε όλους τους πιθανούς συνδυασμούς στοιχείων που επαναλαμβάνονται στην εξέλιξη των κλασικών παραμυθιών. Κατέληξε και κατέγραψε τριάντα μια λειτουργίες οι οποίες φυσικά δεν υπάρχουν όλες σε ένα παραμύθι αλλά έχουν μια συνοχή κι ακολουθούν μια σειρά. Αυτές τις λειτουργίες μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε και να φτιάξουμε αναρίθμητες ιστορίες όπως με τις νότες μπορούμε να συνθέσουμε αναρίθμητες μελωδίες. Οι λειτουργίες αυτές αποτελούν την «τράπουλα του Προπ» και οποιοσδήποτε μπορεί να παίξει με αυτή και να φτιάξει ιστορίες (Ροντάρι, 1994).

Αφόρμηση

- Συζήτηση για το έργο του συγγραφέα.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να έχουν κατανοήσει ελάχιστα την δομή των παραμυθιών.

Τεχνική

- Συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Κάρτες με εικόνες, σύνδεση με υπολογιστή, λογισμικό StoryJumper.¹¹

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Απομονώνουμε από το πρόγραμμα StoryJumper τρεις φιγούρες: ένα κορίτσι, μια μάγισσα κι έναν δράκο. Εκτυπώνουμε τις φιγούρες. Το κορίτσι αποτελεί τον πρωταγωνιστή, είναι η ηρωίδα του παραμυθιού. Η μάγισσα είναι ο ανταγωνιστής, η κακιά, είναι εκείνη που θα δημιουργήσει πρόβλημα στην πρωταγωνίστρια. Τέλος ο δράκος είναι ο βοηθός ή αλλιώς συμπαραστάτης ο οποίος βοηθά την ηρωίδα. Ανακεφαλαιώνουμε και επαναλαμβάνουμε τους ρόλους και το παραμύθι ξεκινά με την γνωστή έκφραση « Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένα κορίτσι...». Το λόγο παίρνουν οι μαθητές και εμείς βοηθάμε με ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις διατυπώνονται με τρόπο ώστε να εστιάζεται η σχέση αιτίας αποτελέσματος και να ενισχύεται η κατανόηση των εννοιών χρονικής αλληλουχίας:

- Που βρισκόταν; Που ζούσε ;
- Ποιο ήταν το πρόβλημα; Τι έκανε για να το αντιμετωπίσει;
- Τί έγινε μετά; Ποιος βοήθησε;
- Τι αποτέλεσμα είχε;
- Τι έγινε μετά από αυτό; Που πήγαν έπειτα;
- Και στο τέλος τι έγινε;

Καταγράφουμε την εξέλιξη της ιστορίας και την διαβάζουμε στα παιδιά. Η διαδικασία μπορεί να γίνει on line στο πρόγραμμα StoryJumper – εάν οι συνθήκες επιτρέπουν – και σε κάθε ερώτηση να βρίσκουμε αφορμή για αλλαγή σελίδας. Σε κάθε σελίδα διαμορφώ-

¹¹ Το StoryJumper αποτελεί ένα εργαλείο ψηφιακής αφήγησης Web 2.02 δωρεάν στο διαδίκτυο (παρόμοια είναι τα LittleBird Tales, My StoryMaker, Storybird, Voki, Zooburst) (Σπανουδάκη)

νομε το σκηνικό από την πλούσια βιβλιοθήκη του προγράμματος. Στο τέλος δημιουργούμε το ψηφιακό μας παραμύθι το οποίο μπορούμε να τυπώσουμε, να το δημοσιεύσουμε στο blog του σχολείου μας ή να το αποστείλουμε στα e-mail των γονιών των μαθητών μας ώστε να το «διαβάσουν» κι από το σπίτι.

Αξιολόγηση

Κριτήρια αξιολόγησης αποτελούν το ενδιαφέρον και η συμμετοχή των μαθητών κατά τη διαδικασία δημιουργίας του παραμυθιού. Αξιολογούμε την πρόθεσή τους να συμμετέχουν αλλά και τις ιδέες τους, τη συνοχή των σκέψεων τους και των προτάσεων σε σχέση με την πορεία της ιστορίας. Εκτιμούμε αν λαμβάνουν υπόψη τι προηγήθηκε και τι έχει ήδη ειπωθεί. Αξιολογούμε κυρίως αν παραθέτουν απλά γεγονότα στη σειρά ή κάνουν τη σύνδεση μεταξύ των γεγονότων. Τέλος η ίδια η ιστορία ως προς την πλοκή και το περιεχόμενό της αποτελεί ένδειξη κατανόησης της ακολουθίας των γεγονότων και της σχέσης αιτίας αποτελέσματος.

Εικόνα 16: Η περηνή μας ιστορία διαθέσιμη στον παρακάτω σύνδεσμο:
<https://www.storyjumper.com/book/index/64569295/5ca387183b7cf#>

2.2.5. Κλιμακωτά τραγούδια και παραμύθια με παντομίμα και δραματοποίηση

Η πορεία διδασκαλίας στο νηπιαγωγείο είναι συγκεκριμένη κι ακολουθεί στάδια: από την βιωματική στην εμπράγματη και από την εμπράγματη στην αναπαραστασιακή. (Τζεκάκη, 2000, σ. 22). Εκείνο που την κάνει αποτελεσματική είναι τα ερεθίσματα που θα δοθούν στο νήπιο για να εξασφαλίσουν το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή του. Τα τραγούδια και τα παραμύθια δίνουν δυνατά ερεθίσματα γι' αυτό αποτελούν θαυμάσια εργαλεία για να εμπλέξουν τα νήπια στη μάθηση με αβίαστο και ευχάριστο τρόπο. Επίσης η δραματοποίηση και η παντομίμα απογειώνουν το ενδιαφέρον των νηπίων.

Για την έννοια της διαδοχής και της αλληλουχίας του χρόνου μπορούμε να εκμεταλλευτούμε κλιμακωτά τραγούδια ή παραμύθια λόγω της ιδιαίτερης δομής τους. Τα παραμύθια και τα τραγούδια αυτά δομούνται σε μια ιστορία με ολοένα αυξανόμενα περιστατικά και επαναλήψεις. Μέσα από την επανάληψη τα νήπια ασκούνται στην κατανόηση της διαδοχής και των λογικών αλληλουχιών. Ένα ανθολόγιο κλιμακωτών παραμυθιών μπορούμε να βρούμε στο βιβλίο «Η γκρινιάρρα κατσίκια» του Αλέξη Τολστόι (Τολστόι, 1984). Ενώ κλιμακωτά τραγούδια μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε από τη λαϊκή μας παράδοση. Το πιο γνωστό λαϊκό κλιμακωτό τραγούδι είναι το «Ντήλι, ντήλι το καντήλι»¹².

Γνωστικό αντικείμενο

- Λαϊκό κλιμακωτό τραγούδι: Ντήλι, ντήλι το καντήλι.

Γενικός Σκοπός:

- Να μάθουν να τραγουδούν και να αποδίδουν με κινήσεις το τραγούδι.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη χρονική ακολουθία γεγονότων.

Δημιουργία και έκφραση

- Να εκφράζονται δημιουργικά μέσα από τη μουσική και τη δραματική τέχνη.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, να συνεργάζονται και να διασκεδάζουν.

¹² Στο YouTube υπάρχουν πολλά βίντεο με οπτικοποίηση του τραγουδιού. Ενδεικτικά με την υπογραφή της Δόμνας Σαμίου το βρίσκουμε στον παρακάτω σύνδεσμο <https://www.youtube.com/watch?v=y8JmXC4INM>

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια .

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να επεξεργάζονται μια ιστορία.

Τεχνική

- Δραματοποίηση, παντομίμα, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Βίντεο τραγουδιού, εικόνες από τα στοιχεία του τραγουδιού, μάσκες, υφάσματα.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Ακούμε το τραγούδι και επεξεργαζόμαστε την ιστορία του. Βλέπουμε το βίντεο του τραγουδιού στο οποίο έχει γίνει επεξεργασία με σκοπό την οπτικοποίησή του. Αφού κατανοήσουμε την ιστορία του, παρατηρούμε τη δομή του. Βρίσκουμε τις επαναλήψεις και τα στοιχεία που προστίθενται κάθε φορά. Τα βάζουμε σε σειρά και με τη βοήθεια της σειράς αυτής μαθαίνουμε το τραγούδι. Στη συνέχεια με βάση τη δομή του χωρίζουμε το τραγούδι σε ενότητες. Έτσι έχουμε στην πρώτη ενότητα το «Ντίλι-ντίλι-ντίλι, ντίλι το καντήλι που έφεγγε και κένταγε η κόρη το μαντίλι, ντίλι-ντίλι-ντίλι», στη δεύτερη ενότητα το «Πήγε και ο ποντικός, και πήρε το φυτίλι μέσ' από το καντήλι που έφεγγε και κένταγε η κόρη το μαντήλι, ντίλι ντίλι ντίλι, της κόρης το μαντήλι» και ό-μοια χωρίζουμε στις υπόλοιπες ενότητες. Συνεχίζοντας για κάθε ενότητα βρίσκουμε μια μιμητική κίνηση για αναπαραστήσουμε αρχικά το καντήλι και στη συνέχεια το φυτίλι, τον ποντικό, τη γάτα, τον σκύλο, το ξύλο, τη φωτιά, το ποτάμι, το βόδι και τον χασάπη. Ολοκληρώνουμε τραγουδώντας το τραγούδι και εκτελώντας τις αντίστοιχες κινήσεις στα στοιχεία που προστίθενται κάθε φορά.

Παρόμοια διδακτική παρέμβαση μπορεί να γίνει με δραματοποίηση του τραγουδιού (Πάππος, 2017). Χωρίζουμε τα παιδιά σε ρόλους: το καντήλι, τον ποντικό, τον σκύλο κλπ. Χρησιμοποιούμε μάσκες και αντικείμενα για να αποδώσουμε τον κάθε ρόλο. Μαθαίνουμε το τραγούδι και στο τέλος το χορεύουμε σε κύκλο. Στην αρχή χορεύουν στον κύκλο τα νήπια που υποδύονται το καντήλι. Σε κάθε επανάληψη και πρόσθεση κάθε στοιχείου μπαίνει στο χορό κι ο αντίστοιχος ρόλος.

Αξιολόγηση

Κριτήρια αξιολόγησης αποτελούν το ενδιαφέρον και η συμμετοχή των μαθητών στο τραγούδι και τη παντομίμα ή δραματοποίηση. Εξετάζουμε εάν έμαθαν το τραγούδι και εάν αποδίδουν με παντομίμα όταν το τραγουδούν. Αξιολογούμε αν θυμούνται την ακολουθία των κινήσεων ή των ρόλων που επέλεξαν. Επίσης παρατηρούμε αν απολαμβάνουν να τραγουδούν και να εκφράζονται θεατρικά.

Γενικεύοντας την παραπάνω δραστηριότητα για την έννοια της διαδοχής και της αλληλουχίας του χρόνου μπορούμε να εκμεταλλευτούμε τη μουσική και τον χορό.

2.2.6. Η μουσική

Η μουσική είναι μια σειρά από νότες και ήχους που κάνουν μαζί τραγούδια και μελωδίες. Μέσα από τη μουσική οι μαθητές μπορούν να κατανοήσουν το χρόνο. Μπορούμε να ακούσουμε πολλές φορές ένα τραγούδι μαζί με τους μαθητές. Στη συνέχεια, ζητάμε να επαναλάβουν το ρυθμό με παλαμάκια ή να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε αντικείμενο χτυπώντας το πάνω σε ένα τραπέζι με το ρυθμό του τραγουδιού. Συνεχίζουμε μέχρι να είναι σε θέση να επαναλάβουν ολόκληρο το τραγούδι χωρίς να το ακούνε.

2.2.7. Ο χορός

Δείχνουμε τα βήματα χορού και τα αριθμούμε. Επαναλαμβάνουμε πολλές φορές τα βήματα, μέχρι να τα μάθουν οι μαθητές. Έπειτα το ρωτάμε ποιο είναι το πρώτο βήμα, τι κάνω μετά, ποιο είναι το τελευταίο. Στο τέλος ζητάμε από τους μαθητές να κάνουν τις δικές τους χορογραφίες χρησιμοποιώντας ακολουθίες των κινήσεων.

2.2.8. Οδηγίες κατασκευής

Γνωστικό αντικείμενο

Βήματα κατασκευής ενός χιονανθρώπου με κολάζ.

Γενικός Σκοπός:

- Να φτιάξουν ένα εγχειρίδιο με οδηγίες για την κατασκευή ενός χιονανθρώπου.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τη χρονική ακολουθία ενεργειών για να ολοκληρωθεί μια δραστηριότητα.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αναπτύξουν την αυτοεκτίμησή τους, να νιώθουν δημιουργικοί και να αυτορυθμίζουν τη συμπεριφορά τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Ένας μαθητής απουσιάζει και οι συμμαθητές προβληματίζονται για το αν θα θυμούνται τον τρόπο εργασίας για την κατασκευή του χιονάνθρωπου.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να «διαβάζουν» πίνακες αναφοράς.

Τεχνική

- Εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Φωτογραφική μηχανή, κόλλες, χαρτόνια,μπογιές.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Είμαστε στη γωνιά της συζήτησης και εξηγούμε στα παιδιά ότι μερικές φορές χρειαζόμαστε οδηγίες για να φτιάξουμε κάτι. Οι οδηγίες μπορεί να είναι γραμμένες και θα χρειαστεί κάποιος να τις διαβάσει ή μπορεί να τις έχουμε σε φωτογραφίες που δεί-

χνουν την πορεία κατασκευής ενός έργου κατασκευών. Τα ίδια τα παιδιά φωτογραφίζουν τις φάσεις, εκτυπώνουν και παρουσιάζουν τα στάδια κατασκευής.

Εικόνα 17. Οδηγίες με φωτογραφίες

Αξιολόγηση

Η συμμετοχή των παιδιών, καθώς και η αποτελεσματικότητα των οδηγιών για την καθοδήγηση του συμμαθητή τους την ημέρα που γύρισε σχολείο αποτελούν κριτήρια αξιολόγησης της δραστηριότητας.

2.2.9. Συνταγές

Με τη ίδια διδακτική προσέγγιση κατασκευάζουμε πίνακες αναφοράς με τα βήματα εκτέλεσης μιας συνταγής.

Φωτογραφίζουμε ένα-ένα τα βήματα, καθώς εκτελούμε μια συνταγή. Στη συνέχεια τα παιδιά «διαβάζουν» ένα-ένα τα βήματα που ακολουθήσαμε για να το εκτελέσουμε τη συνταγή. Στο τελευταίο στάδιο τα παιδιά εκτελούν χωρίς καθοδήγηση τη συνταγή.

ΕΚΤΕΛΕΣΗ

1. Ξεφλουδίζουμε τα φρούτα.
2. Κόβουμε τα φρούτα σε κύβους
3. Βάζουμε τα φρούτα σε ένα μπολ.
4. Προσθέτουμε το γιαούρτι και τα δημητριακά.
5. Προσθέτουμε ζάχαρη και κονιάκ.
6. Ανακατεύουμε και είναι έτοιμη

Καλή επιτυχία

Εικόνα 18. Συνταγή για φρουτοσαλάτα

3. Προσέγγιση του ιστορικού χρόνου και της διαδοχής των γενεών

3.1. «Η ιστορία της ζωής μου» σε πρώτη προβολή

Στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προγράμματος ανάπτυξης ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων κάθε παιδί παρουσιάζει τον εαυτό του στην ομάδα με την συνδρομή της οικογένειάς του (Κουρμούση, 2013).

Γνωστικό αντικείμενο

- Ο εαυτός μου

Γενικός Σκοπός:

- Να συστηθούν και να παρουσιάσουν τον εαυτό τους και την ιστορία τους με έναν ελκυστικό τρόπο όπως το βίντεο.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τα στάδια της βιολογικής ανάπτυξης του ατόμου.

Γλώσσα

- Να διηγούνται τις εμπειρίες τους επιδιώκοντας να τηρούν τη διαδοχική σειρά των γεγονότων και να χρησιμοποιούν τις σωστές εκφράσεις και λέξεις.

Δημιουργία και έκφραση

- Να απεικονίζουν φάσεις της ζωής τους με βίντεο, ιχνογράφημα και άλλα μέσα.

Πληροφορική

- Να χρησιμοποιούν τον υπολογιστή για να ηχογραφούν τον εαυτό τους και να δημιουργούν βίντεο (με καθοδήγηση).

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (καλλιέργεια επικοινωνίας, παρουσίαση έργων).

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- Όταν το νήπιο ορίζεται «βοηθός» και προγραμματίζεται να παρουσιάσει τον εαυτό του στην ομάδα, καθώς είναι το «τιμώμενο πρόσωπο» της ημέρας¹³.

¹³ Ο όρος «τιμώμενο πρόσωπο» προέρχεται από το Πρόγραμμα ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων με τίτλο «Βήματα για τη Ζωή» (Κουρμούση, 2013).

Προϋπάρχουσα γνώση

- Συλλογή του υλικού που θέλει να παρουσιάσει με την βοήθεια των γονέων.

Τεχνική

- Εργασία σε ομάδες, παρουσίαση, βίντεο, συζήτηση.

Υλικά και μέσα

- Υπολογιστής με μικρόφωνο, το πρόγραμμα movie maker, αρχεία εικόνας με τα αγαπημένα αντικείμενα του μαθητή: φωτογραφίες, παιχνίδια, βιβλία κ.ά..

Εκτιμώμενη διάρκεια

- 20 λεπτά για την προετοιμασία – εργασία στη γωνιά του υπολογιστή.
- 20 λεπτά για παρουσίαση – στην ολομέλεια.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Στο πλαίσιο ευρύτερου προγράμματος «Βήματα για τη ζωή» όπως έχουμε προαναφέρει ορίζεται το «τιμώμενο πρόσωπο». Παράλληλα ορίζεται και ο δημοσιογράφος που θα βοηθήσει το τιμώμενο πρόσωπο να παρουσιάσει τον εαυτό του.

Το τιμώμενο πρόσωπο τοποθετεί τα αγαπημένα αντικείμενα, τα οποία επέλεξε να μας δείξει στην αντίστοιχη γωνιά. Μαζί με τον «δημοσιογράφο» φωτογραφίζουν τα αντικείμενα και ηχογραφούν τις αφηγήσεις του. Στη συνέχεια με την καθοδήγησή μας εισάγουμε τις φωτογραφίες σε ένα φάκελο στον υπολογιστή και προσθέτουμε εκεί και τα αρχεία με τις ηχογραφήσεις, καθώς και φωτογραφίες από τη γέννηση, τη βάφτιση, τα πρώτα γενέθλια κλπ. Με το πρόγραμμα movie maker φτιάχνουμε το βίντεο με τίτλο «Η ιστορία της ζωής μου» με το οποίο θα συστηθεί στην ολομέλεια το τιμώμενο πρόσωπο.

Ακολουθεί η παρουσίαση στην ολομέλεια με προβολή του βίντεο και συζήτηση με τους συμμαθητές.

Αξιολόγηση

Βασικό κριτήριο αξιολόγησης είναι αν ο μαθητής ως «τιμώμενο πρόσωπο» μπόρεσε να συστηθεί στην ομάδα και να μοιραστεί στοιχεία από την προσωπική του ζωή. Επίσης τα συναισθήματα του «τιμώμενου προσώπου» καθώς και η ενεργός συμμετοχή των συμμαθητών με σχόλια και ερωτήσεις, όπως και οι φιλοφρονήσεις που αποδίδει η ομάδα στο τιμώμενο πρόσωπο, αποτελούν σημεία αξιολόγησης της δραστηριότητας.

3.2. Γενεαλογικό δέντρο

Η κατασκευή των γενεαλογικών δέντρων γίνεται πιο εύκολη τα τελευταία χρόνια με τη συνδρομή των νέων τεχνολογιών¹⁴.

Γνωστικό αντικείμενο

Η οικογένειά μου

Γενικός Σκοπός:

- Να συστηθούν και να παρουσιάσουν την οικογένειά τους.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τα στάδια της βιολογικής ανάπτυξης του ατόμου.

Γλώσσα

- Να διηγούνται τις εμπειρίες τους επιδιώκοντας να τηρούν τη διαδοχική σειρά των γεγονότων και να χρησιμοποιούν τις σωστές εκφράσεις και λέξεις.

Πληροφορική

- Να χρησιμοποιούν τον υπολογιστή και να απεικονίζουν στοιχεία της ζωής τους με έναν διαφορετικό τρόπο.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- Αυθόρμητη ανακοίνωση παιδιού για τα αδέρφια του.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Χρήση του ποντικιού.

Τεχνική

- Εργασία σε ομάδες, παρουσίαση, συζήτηση.

¹⁴ Το διαδίκτυο προσφέρει πολλές πρακτικές λύσεις για την δημιουργία γραφικών οικογενειακών δένδρων και γενεαλογικών διαγραμμάτων. Το πρόγραμμα Genopro έχει τη δυνατότητα με απλό τρόπο να σχηματίσεις το πλήρες οικογενειακό σου δένδρο. Επιπλέον προσθέτοντας φωτογραφίες έχεις τη δυνατότητα για να δημιουργήσεις άλμπουμ φωτογραφιών (GenoPro, 2019).

Υλικά και μέσα

- Υπολογιστής με σύνδεση στο διαδίκτυο, λογισμικό Genopro, φωτογραφίες των μελών της οικογένειας του κάθε παιδιού.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- 20 λεπτά για την προετοιμασία – εργασία στη γωνιά του υπολογιστή.
- 20 λεπτά για παρουσίαση – στην ολομέλεια.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Στη γωνιά του υπολογιστή και με καθοδήγηση το κάθε παιδί δημιουργεί ένα απλό γενεαλογικό δέντρο. Η εφαρμογή του λογισμικού Genopro εισάγει τις φωτογραφίες των μελών της οικογένειας του στη σωστή θέση. Εκτυπώνει και παρουσιάζει στην ολομέλεια την οικογένειά του.

Αξιολόγηση

Ελέγχουμε αν κάθε μαθητής έχει αποτυπώσει όλα τα μέλη της οικογένειάς του στο γενεαλογικό δέντρο του.

3.3. Διαδοχή γενεών με «Το δέντρο που έδινε»

«Το Δέντρο που έδινε» είναι ένα παραμύθι του Σελ Σίλβερσταϊν. Μια μηλιά αγαπούσε ένα αγόρι και έδινε τα φύλλα του για να παίζει, όταν ήταν παιδί, τα μήλα της για να τα πουλήσει και να πάρει χρήματα, όταν ήταν έφηβος, τα κλαδιά της για να φτιάξει σπίτι, όταν ήταν ενήλικας, τον κορμό της για να ταξιδέψει, όταν ήταν μεσήλικας και το κούτσουρο της να ξαποστάσει, όταν έγινε γέρος. Πάντα ήταν γενναιόδωρη...

Γνωστικό αντικείμενο

Οι ανάγκες του ανθρώπου σε κάθε στάδιο της ζωής του

Γενικός Σκοπός:

- Να συνειδητοποιήσουν τη σχέση των ανθρωπίνων αναγκών με την ηλικία.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να αντιλαμβάνονται τα στάδια της βιολογικής ανάπτυξης του ατόμου.
- Να αντιλαμβάνονται ότι οι ανάγκες του ανθρώπου σχετίζονται με την ηλικία του.

Μαθηματικά

- Να αντιστοιχούν αγαθά με ανάγκες και ηλικίες του άνθρωπου.

Δημιουργία και έκφραση

- Να απεικονίζουν φάσεις της ζωής τους με βίντεο, ιχνογράφημα και άλλα μέσα.

Πληροφορική

- Να χρησιμοποιούν τον υπολογιστή για αναζήτηση εικόνων και προβολή βίντεο.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια

Αφόρμηση

- Βίντεο με το παραμύθι¹⁵.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Τα αγαθά που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος και προέρχονται από τα δέντρα.

Τεχνική

- Προβολή βίντεο, συζήτηση, παιχνίδια με κάρτες.

¹⁵ Το βίντεο είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=bubNw9dLn6Q&feature=emb_title

Υλικά και μέσα

- Το παραμύθι σε έντυπη μορφή, σε βίντεο, εικόνες με το άνθρωπο σε διάφορα στάδια της ζωής του, εικόνες με αγαθά που χρειάζεται ένας άνθρωπος για να ζήσει, εικόνες με τα αγαθά που προσφέρει ένα δέντρο.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα και επιπλέον χρόνος για αξιολόγηση.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Μετά την παρουσίαση του βίντεο παρουσιάζουμε το παραμύθι σε έντυπη μορφή και το επεξεργαζόμαστε νοηματικά. Εντοπίζουμε ότι το αγόρι πάντα ζητούσε και το δέντρο πάντα έδινε. Ζητάμε από τα παιδιά να μας πουν τι ζητούσε το αγόρι και τι έδινε το δέντρο. Συνεχίζοντας χωρίζουμε ένα πίνακα σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος καταγράφουμε με σκίτσα τα αγαθά που μας προσφέρει ένα δέντρο και στο δεύτερο μέρος καταγράφουμε τις ανάγκες του ανθρώπου σε κάθε ηλικία. Έχουμε σε κινητές κάρτες με εικόνες τα αγαθά: φύλλωμα, μήλα, κλαδιά, κορμό, κούτσουρο και τις ανάγκες του ανθρώπου: στέμμα από φύλλα για παιχνίδι, χρήματα, σπίτι, βάρκα, μαξιλάρι. Ζητάμε από τα παιδιά να συσχετίσουν τα αγαθά με τις ανάγκες του ανθρώπου.

Επιπλέον αναζητούμε στο διαδίκτυο κάρτες με τις εικόνες του αγοριού σε όλες τις ηλικίες, όπως αυτές παρουσιάζονται στο παραμύθι και τα παιδιά τις βάζουν σωστά στη γραμμή του χρόνου. Στη συνέχεια κατασκευάζουμε ένα πίνακα διπλής εισόδου, όπου στην οριζόντια πλευρά του βάζουμε τις εικόνες των αγαθών *κούνια, χρήματα, σπίτι, βάρκα, κούτσουρο* και στην κάθετη βάζουμε το αγόρι ως *παιδί, έφηβο, ενήλικα, μεσήλικα, γέρο*. Τα παιδιά συμπληρώνουν τον πίνακα με ένα Χ. (Nathan editions, 2006).

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση γίνεται με δραματοποίηση. Ζητείται από τα παιδιά να βρουν τους ρόλους και να δραματοποιήσουν το παραμύθι. Με την παρουσίαση της δραματοποίησης διαπιστώνουμε αν σε κάθε ρόλο – παιδί, έφηβος, ενήλικας, μεσήλικας – αντιστοιχούσαν τις ανάλογες ανάγκες και ζητούσαν το κατάλληλο για την ηλικία αγαθό από το «δέντρο». Επίσης αξιολογούμε αν παρουσιάζουν την ιστορία ακολουθώντας τα στάδια της βιολογικής ανάπτυξης του ατόμου.

3.4. Χρονογραμμές

Η χρονογραμμή είναι τρόπος οπτικής αναπαράστασης της σχέσης χρόνου και γεγονότων τα οποία διατάσσονται κατά μήκος μιας γραμμής. (Κασκαμανίδης, 2013). Στο νηπιαγωγείο η χρονογραμμή δύναται να αποτελεί μια ακόμα ρουτίνα, η οποία μπορεί να κατασκευαστεί στην αρχή της χρονιάς και με κάθε θέμα ιστορικού ενδιαφέροντος να ενημερώνεται με τα γεγονότα που έχουν επεξεργαστεί. Ακόμα μπορεί να αποτελεί εργαλείο για την αξιολόγηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σε σχέδια εργασίας ή θεματικές ενότητες οι οποίες προσεγγίζουν θέματα που έχουν σχέση με τον ιστορικό χρόνο. Η κατασκευή των χρονογραμμών γίνεται πιο εύκολη τα τελευταία χρόνια, καθώς έχουν αναβαθμιστεί με τη συνδρομή των νέων τεχνολογιών. (Γώγου, 2019, σσ. 71-72).

Σκοπός:

- Να ελέγξουμε σε ποιο βαθμό οι μαθητές κατέκτησαν τους αρχικούς στόχους.

Αφόρμηση

- Ολοκλήρωση ενός project¹⁶ για την ιστορία της γραφής.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Να μπορούν να χειρίζονται το ποντίκι του υπολογιστή.

Τεχνική

- Παιχνίδι σε on line πρόγραμμα στον υπολογιστή.

Υλικά και μέσα

- Υπολογιστής με σύνδεση στο διαδίκτυο.

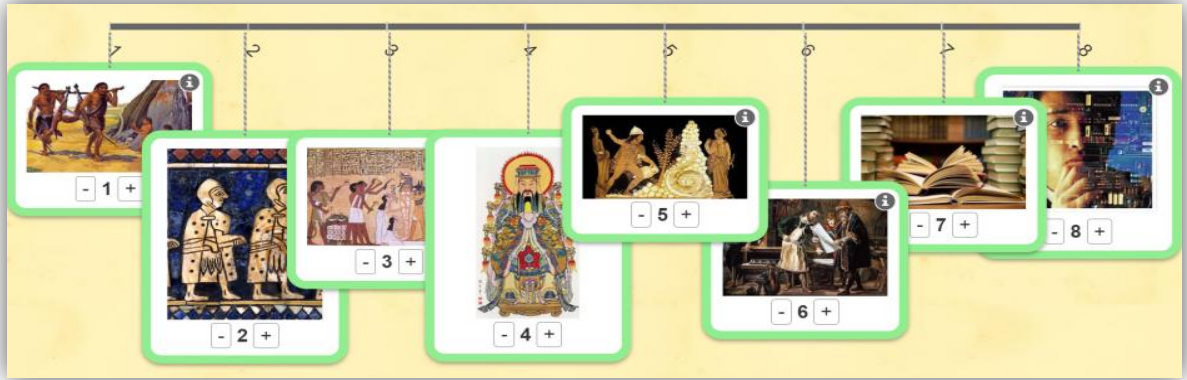
Εκτιμώμενη διάρκεια

- 15 λεπτά

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Στην γωνιά του υπολογιστή χρησιμοποιούμε την on line εφαρμογή, η οποία είναι διαθέσιμη στο <https://learningapps.org/watch?v=pg06b4ypn01> (τελευταία πρόσβαση 17/12/2019). Με την ολοκλήρωση του project για την ιστορία της γραφής αξιολογούμε τη γνωστική εξέλιξη των μαθητών μας. Οι μαθητές καλούνται να σύρουν και να τοποθετήσουν στη σωστή σειρά τις εικόνες, κι αν κάνουν λάθη αυτοδιορθώνονται.

¹⁶ Η αξιολόγηση αποτελεί το τελευταίο στάδιο ενός project (Χρυσ αφίδης Κ. , 1994).

Εικόνα 20. Η ιστορία της γραφής στην χρονογραμμή

3.5. Φωτογραφίες

Μια εικόνα είναι η πολυδιάστατη φυσική αναπαράσταση μιας εσωτερικής ή εξωτερικής πραγματικότητας. Μια φωτογραφία αποτελεί μια οπτική εμπειρία και μπορεί να απεικονίζεται ένα μέρος της εξωτερικής πραγματικότητας. (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2010).

Γνωστικό αντικείμενο

Οι φωτογραφίες και οι ιστορίες τους

Γενικός Σκοπός:

- Να ερμηνεύουν φωτογραφίες.

Επιμέρους Στόχοι:

Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση

- Να γνωρίσουν το εγγύς ανθρωπογενές περιβάλλον.
- Να εντοπίζουν μέσα από φωτογραφίες ότι κάποια χαρακτηριστικά έχουν αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου.
- Να αναπτύξουν ενδιαφέρον για ιστορικά γεγονότα, προβλήματα και διλήμματα ανθρώπων διαφορετικών εποχών.

Γλώσσα

- Να αφηγούνται ιστορίες, να συσχετίζουν τις ιστορίες που ακούν με δικές τους εμπειρίες.
- Να παίρνουν πληροφορίες από διάφορες πηγές.

Στόχοι ως προς τη μαθησιακή διαδικασία.

- Να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, να συνεργάζονται και να εκφράζονται δημιουργικά.

Αριθμός παιδιών

- 24 μαθητές, 16 νήπια και 8 προνήπια.

Αφόρμηση

- Μια φωτογραφία που έφερε μαθητής στην τάξη.

Προϋπάρχουσα γνώση

- Τα νήπια γνωρίζουν πότε έχουν γενέθλια.
- Να έχουν μια πρώτη επαφή με τους μήνες από το ημερολόγιο.

Τεχνική

- Συζήτηση, ερωτήσεις, εργασία σε ομάδες.

Υλικά και μέσα

- Φωτογραφίες, χαρτιά, μαρκαδόροι.

Εκτιμώμενη διάρκεια

- Μία διδακτική ώρα.

Περιγραφή Διδακτικής Πρακτικής

Παρουσιάζουμε τις φωτογραφίες στην ολομέλεια και ζητάμε από τους μαθητές να τις παρατηρήσουν. Στη συνέχεια θέτουμε ερωτήματα:

- Τι βλέπεις σε αυτή τη φωτογραφία;
- Τι νομίζεις ότι σκέφτονται τα πρόσωπα;
- Τι έγινε πριν τραβηχτεί η φωτογραφία;
- Τι νομίζεις ότι θα γίνει μετά;
- Αν έβαζες τίτλο, τι τίτλο θα πρότεινες;

Ανακεφαλαιώνουμε και στη συνέχεια χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες. Κάθε ομάδα έχει από μια φωτογραφία. Την κολλάει στο κέντρο ενός μεγαλύτερο χαρτιού και συμπληρώνουν με ζωγραφική ό,τι νομίζουν ότι ταιριάζει στην ιστορία. Προσθέτουμε σε κάθε ήρωα τα λόγια που έλεγε ή το μήνυμα που θα ήθελε να μας μεταφέρει. Ενώνουμε τις φωτογραφίες με τις λεζάντες και συνθέτουμε μια ιστορία.

Αξιολόγηση

Η ενεργός συμμετοχή των παιδιών, η ενσυναίσθηση ως προς τους ήρωες οι οποίοι απεικονίζονται στις φωτογραφίες και τα κείμενα που υπαγορεύουν αποτελούν στοιχεία αξιολόγησης της δραστηριότητας.

Παρόμοια διδακτική προσέγγιση χρησιμοποιούμε με αντικείμενα από το παρελθόν.

3.6. Αντικείμενα από το παρελθόν

Τα αντικείμενα είναι προσιτά στην ηλικία των νηπίων και βοηθούν στη βιωματική προσέγγιση του παρελθόντος. Καλλιεργούν την φαντασία και βοηθούν στην ανάπτυξη ενσυναίσθησης. Δε μεταφέρουν απλά μηνύματα, αλλά αποτελούν τα ίδια μηνύματα, δίνοντας τη δυνατότητα στα άτομα να λειτουργούν ως δρώντα υποκείμενα στη διαδικασία της μάθησης.

3.7. Φανταστικά ταξίδια στο μέλλον

Η προσέγγιση της έννοιας του μελλοντικού χρόνου γίνεται μέσα από αυτοσχέδιες ιστορίες. Με φανταστικά αντικείμενα και εικόνες κατασκευασμένες με κατάλληλη επεξεργασία σε λογισμικά φωτογραφίας μπορούμε να ταξιδέψουμε στο μέλλον. Με όχημα το αυτοσχέδιο παραμύθι οργανώνουμε και πραγματοποιούμε ταξίδια στο μέλλον.

Οι νέες τεχνολογίες μας επιτρέπουν να οπτικοποιήσουμε τις αφηγήσεις μας με online κατασκευές. Υπάρχουν πολλά εργαλεία. Ένα από αυτά είναι το StoryJumper το οποίο παρουσιάσαμε παραπάνω και αποτελεί ένα εργαλείο ψηφιακής αφήγησης, το οποίο υπάρχει δωρεάν στο διαδίκτυο και περιέχει πολλές δυνατότητες καθώς έχει βιβλιοθήκες με πολλούς χαρακτήρες. Επίσης επιτρέπει την εισαγωγή φωτογραφιών της επιλογής μας δίνοντας έτσι την ευκαιρία να εμπλουτίσουμε τις δημιουργίες μας με μοναδικά προσωπικά στοιχεία. Με τον τρόπο και με εμπιστοσύνη στην παιδική φαντασία και δημιουργικότητα μπορούμε να προκαλέσουμε αβίαστα το ταξίδι των παιδιών στα μονοπάτια των πιο αφηρημένων εννοιών για την παιδική σκέψη.

Η διδακτική πρακτική περιγράφεται παραπάνω στη δημιουργία αυτοσχέδιων παραμυθιών. Προκαλούμε την φαντασία των μαθητών με φωτογραφίες επεξεργασμένες σε εξειδικευμένα προγράμματα όπως το Photoshop¹⁷. Με αρκετή καθοδήγηση μπορούμε να εμπιστευτούμε τη δημιουργικότητα των ίδιων των μαθητών. Με την τεχνική του φωτοκολάζ μπορούν να διαμορφώσουν τις δικές τους φωτογραφίες και να οπτικοποιήσουν τις περιγραφές τους με θέμα τη ζωή στο μέλλον.

Εικόνα 21: Φωτοκολάζ

17 Το Photoshop, είναι το πιο γνωστό πρόγραμμα επεξεργασίας εικόνων. (Wikipedia, 2019)

Συμπεράσματα

Βασιζόμενοι στο αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και τους στόχους για την έννοια του χρόνου διαπιστώνουμε πως για την επίτευξη τους μέγιστο ρόλο παίζουν η εμπειρία και το περιβάλλον. Και αυτό γιατί το χρόνο στο νηπιαγωγείο μπορούμε να τον ορίσουμε μόνο λειτουργικά μέσα από την εμπειρία. Το νήπια μπορούν να κατανοήσουν μέσα από τα βιώματα τους ότι χρόνος είναι μια διάρκεια γεγονότων που συμβαίνουν γύρω τους και επιφέρουν αλλαγές στο περιβάλλον. Παράλληλα με τις αλλαγές που συμβαίνουν στον περιβάλλον τροποποιούν και τον εαυτό τους για να προσαρμοστεί στο περιβάλλον.

Μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία προσφέρονται οι κατάλληλες πρακτικές ώστε τα νήπια να κατανοήσουν να βάλουν τις βάσεις για την οικοδόμηση μια τόσο πολύπλοκης έννοιας που σύμφωνα με τον Piaget επιτυγχάνεται πολύ αργότερα.

Κάποια κριτήρια, τα οποία θα βοηθήσουν τα παιδιά στην καλύτερη κατανόηση, αντίληψη και δόμηση του χρόνου και πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι τα εξής:

Πρωταρχικά όλες οι δραστηριότητες πρέπει να ανταποκρίνονται και στο γνωστικό επίπεδο των μαθητών και στο περιβάλλον που αλληλεπιδρούν. Να είναι ενδιαφέρουσες και ελκυστικές, να ευνοούν την συμμετοχή και την αυτενέργεια των νηπίων, να προωθούν τη δημιουργικότητα και τη συνεργασία.

Παράλληλα η καθημερινότητα στο νηπιαγωγείο πρέπει να είναι χρονικά οργανωμένη με σταθερότητα ώστε τα νήπια να αποκτήσουν σταθερά χρονικά σημεία αναφοράς. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται τα πλάνα εργασίας, με ημερήσιο ή εβδομαδιαίο σχεδιασμό, καθώς και τα διάφορα ταμπλό όπως τρένο γενεθλίων, κύκλος εποχών, καιρός, παρυσιολόγιο, κ.ά., τα οποία οργανώνουν τη ζωή του νηπιαγωγείου, βοηθούν τα παιδιά να κατανοήσουν την έννοια του χρόνου και να οριοθετήσουν καλύτερα τη ζωή τους σε σχέση με αυτόν.

Ειδικότερα και με βιωματικό τρόπο τα παιδιά ενθαρρύνονται να επισημάνουν απλές χρονικές σχέσεις, όπως η διάρκεια, ο διαχωρισμός χρονικών διαστημάτων και η τοποθέτηση σε σωστή χρονολογική σειρά διαφόρων γεγονότων της ζωής τους μέσα κι έξω από το νηπιαγωγείο. Τα γεγονότα από τη προσωπική τους ζωή αποτελούν θαυμάσιο εργαλείο, καθώς μπορούν να τα χειριστούν με μεγαλύτερη ευκολία, εξασφαλίζουν ενδιαφέρον γιατί αναφέρονται σε άμεση εμπειρία και αφήνουν δυνατότητα εμπλοκής στο οικογενειακό περιβάλλον.

Επίσης οι εικόνες παίζουν σημαντικό ρόλο στην κατανόηση της έννοιας του χρόνου. Χρησιμοποιούμε συχνά τις εικόνες ώστε τα παιδιά να κατανοούν τις αλλαγές που προκαλεί ο χρόνος στις φυσικές και βιολογικές δομές και την εξέλιξη των ανθρώπων και των αντικειμένων μέσα σε αυτόν. Επιπλέον αποδεικνύεται πως μέσω της χρήσης εικόνων τα παιδιά έχουν μια πραγματική αποτύπωση του παρελθόντος. Μπορούν επομένως να αποκτήσουν γνώσεις για την κατάσταση και τις συνθήκες στις οποίες εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα και με αυτόν τον τρόπο να αναπτύξουν και την ενσυναίσθησή τους. Ακόμα με τις εικόνες προσωποποιούμε αφηρημένες έννοιες για να τις χειριστούμε αποτελεσματικότερα. Κλασικό παράδειγμα αποτελούν οι προσωποποιήσεις των μηνών και το εποχών.

Παράλληλα εκμεταλλευόμαστε στην απίστευτη δύναμη των παραμυθιών και μέσω αυτών προσεγγίζουμε στοχευμένα έννοιες που αφορούν τον χρόνο. Επιπλέον μέσω ιστοριών, μύθων και γενικότερα αφηγήσεων μπορεί να γίνει σύνδεση του χρόνου με άλλες έννοιες όπως η απόσταση και η ταχύτητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο γνωστός μύθος του λαγού και της χελώνας. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά μπαίνουν στην διαδικασία σύγκρισης χρονικών διαστημάτων με συσχετισμό και άλλων παραμέτρων μη χρονικών.

Επίσης η χρήση πραγματικών οργάνων μέτρησης του χρόνου όπως η κλεψύδρα και το ρολόι, είναι εποικοδομητικές. Ωστόσο οι μη συμβατικοί τρόποι μέτρησης, όπως η απαγγελία ενός ποιήματος ή ένα τραγούδι, μπορούν να έχουν αποτέλεσμα μέσα από μια παιγνιώδη διαδικασία.

Ταυτόχρονα όμως η έννοια του χρόνου οικοδομείται βιωματικά μέσα από την εναλλαγή των εποχών και των μηνών του χρόνου, τις εναλλαγές της ημέρας και της νύχτας και τέλος την αντίληψη του χρόνου μέσω των γιορτών και την αναμονή των πιο σημαντικών μέσω ημερολογίων, όπως είναι τα Χριστούγεννα.

Επιπλέον υπάρχουν πιο εξειδικευμένες δραστηριότητες και εργαλεία όπως οι χρονογραμμές, οι οποίες μπορούν να δώσουν στον χρόνο «οπτική» διάσταση.

Κλείνοντας μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η οικοδόμηση της έννοιας του χρόνου επιτυγχάνεται αβίαστα μέσα σε ένα καλά οργανωμένο σχολικό πλαίσιο. Όσο πιο εμπλουτισμένο είναι το σχολικό περιβάλλον τόσο πιο αποτελεσματική είναι η μάθηση μέσα σε αυτό. Η ποικιλία των εποπτικών μέσων, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και της επιρροής τους, η ένταξη των τεχνών, το παραμύθι, η δραματοποίηση, το θεατρικό

παιχνίδι, η καλλιέργεια της δημιουργικότητας συμβάλλουν δραστικά. Κάτω από την ιδέα της ολιστικής αντίληψης του κόσμου και τον κοινωνικό χαρακτήρα της γνώσης η βιωματική μάθηση αποτελεί τον αποτελεσματικότερο τρόπο προσέγγισης της έννοιας του χρόνου στο νηπιαγωγείο.

Παραρτήματα

1. Προσευχή

Από το ανθολόγιο της Β' τάξης Δημοτικού σχολείου διαθέσιμο στα Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία στο Ψηφιακού Σχολείο (Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία, 2014-2020)

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-B106/672/4471,20113/>

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Προσευχή

Παναγιά μου, Παναγίτσα,
που έχεις το Χριστό αγκαλίτσα

πάρε στη χρυσή ποδιά σου τα παιδιά
της γης, κοντά σου

άσπρα, κίτρινα, μαυράκια
όλα του Χριστού αδερφάκια

δίπλα στο Χριστό να τα έχεις
να μπορείς να τα προσέχεις.

Θέτη Χορτιάτη

Εικόνα 22: Πρωινή προσοχή

2. Τραγούδια

Καλημέρα

Καλημέρα, καλημέρα
πάλι θα σας πω, πάλι θα σας πω.

Καλημέρα, καλημέρα
βγαίνει ο ήλιος πάλι, πίσω απ' το βουνό.

Όλα γύρω, όλα γύρω
θέλω να τα μάθω, θέλω να τα δω.

Όλα γύρω, όλα γύρω
θέλω να τα μάθω, για να σας τα πω.

Καλημέρα από τα Λάχανα και Χάχανα (Ιωαννίδης & Παμπούδη, 2013)

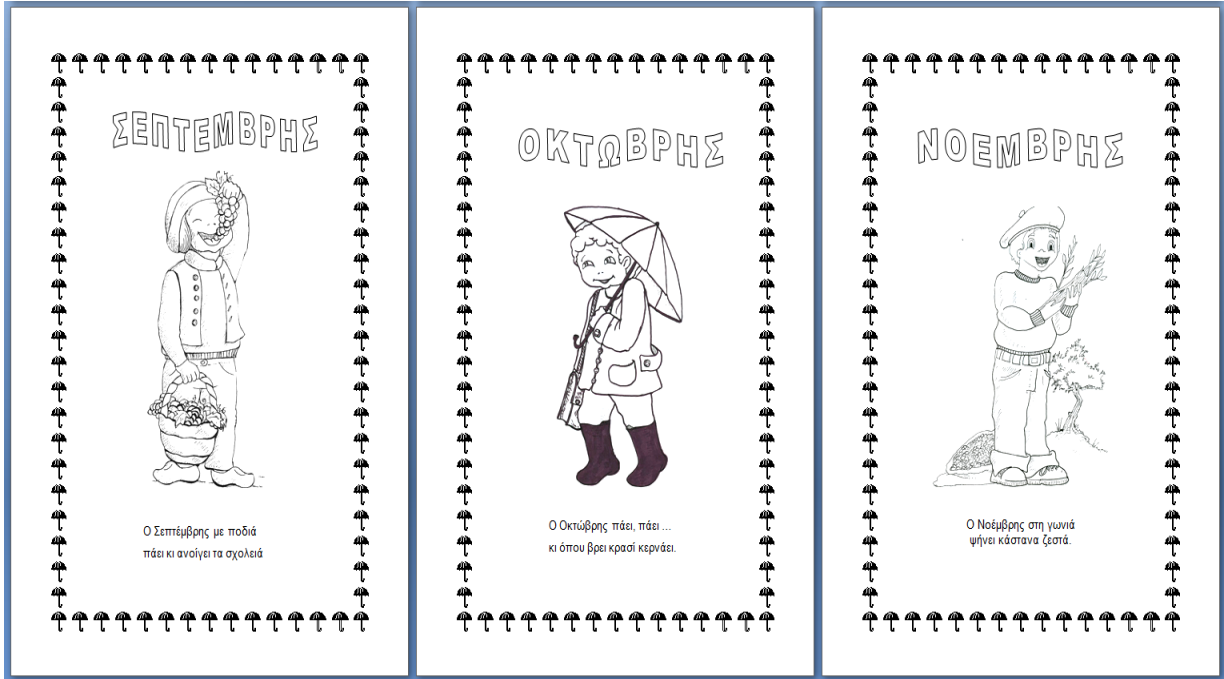
<http://www.youtube.com/watch?v=c7fxHYndccM>

Καλημέρα όλη μέρα! Καλημέρα πέρα ως πέρα!
Καλημέρα στις μαμάδες, καλημέρα στους μπαμπάδες,
καλημέρα στους παππούδες, καλημέρα στις γιαγιάδες.

Καλημέρα όλη μέρα! καλημέρα πέρα ως πέρα!
Στις δασκάλες, στους δασκάλους, στους μικρούς και στους μεγάλους
στα γατάκια, στα σκυλάκια, και στου κόσμου τα παιδάκια.

Καλημέρα όλη μέρα! Καλημέρα πέρα ως πέρα!
Καλημέρα στην παρέα, να περάσουμε ωραία
με βροχή και με λιακάδα, καλημέρα στην Ελλάδα!

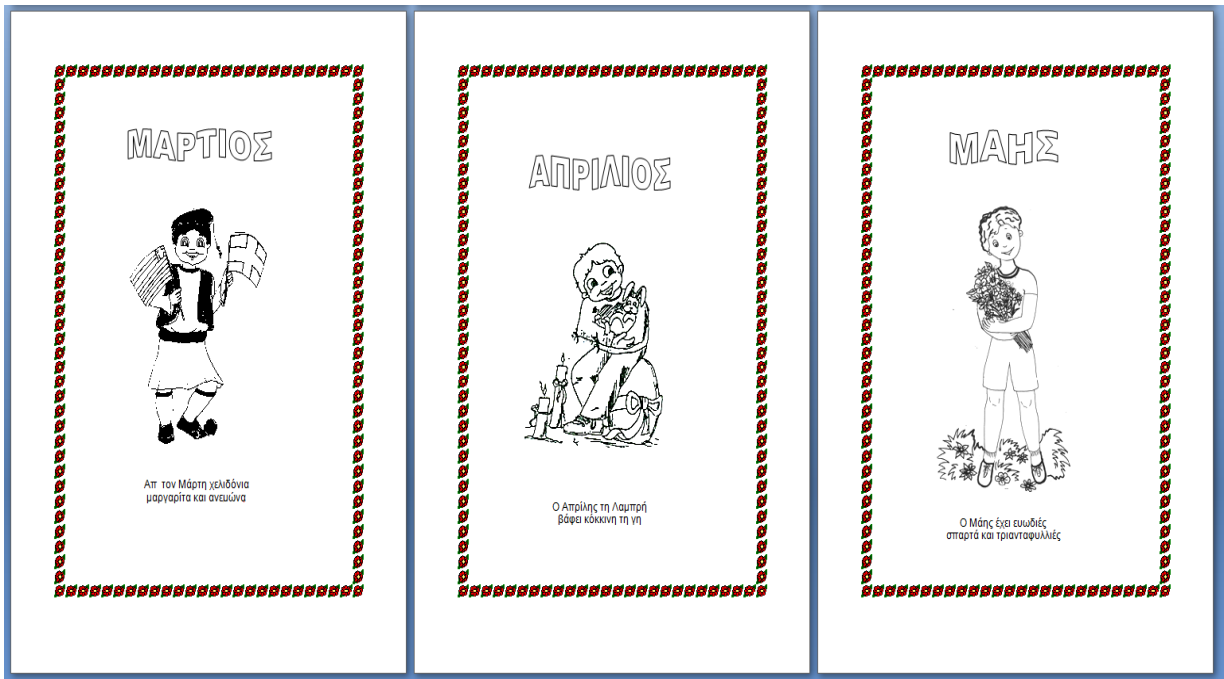
3. Εξώφυλλα για το άλμπουμ του μήνα

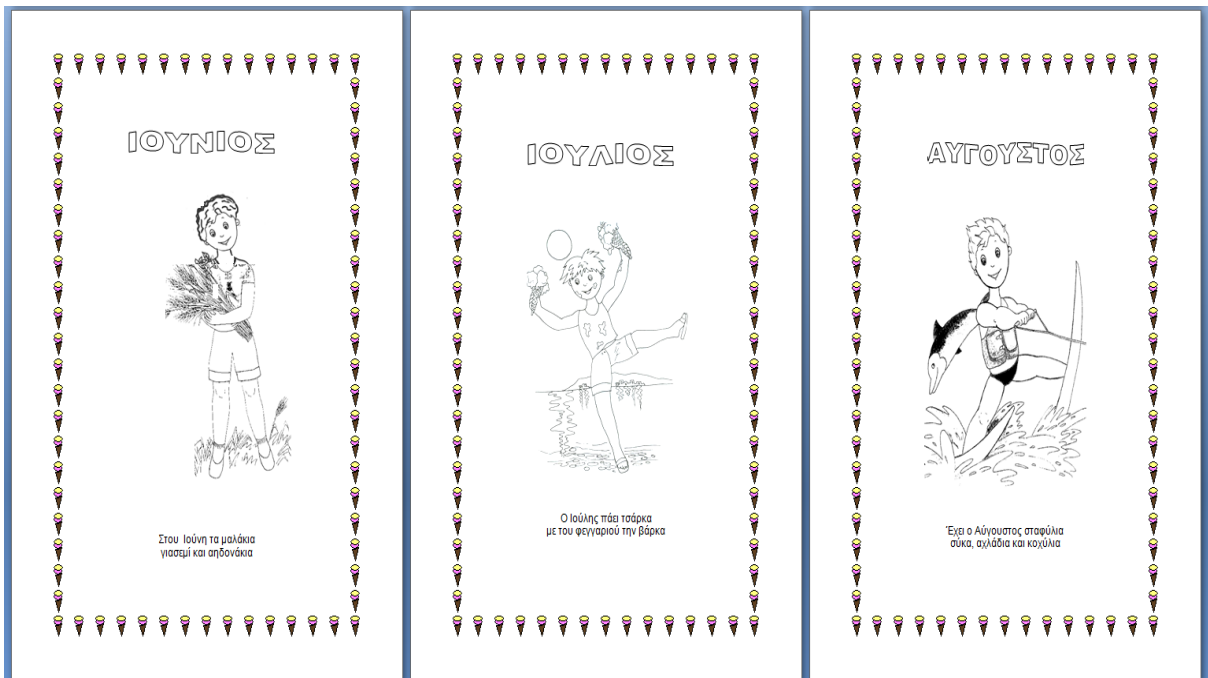
Εικόνα 23: Φθινόπωρο

Εικόνα 24: Χειμώνας

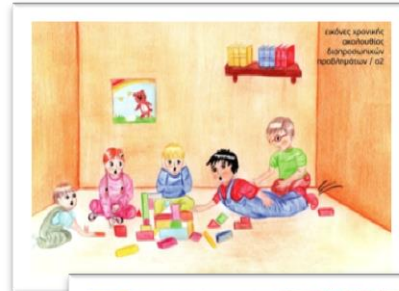

Εικόνα 25: Άνοιξη

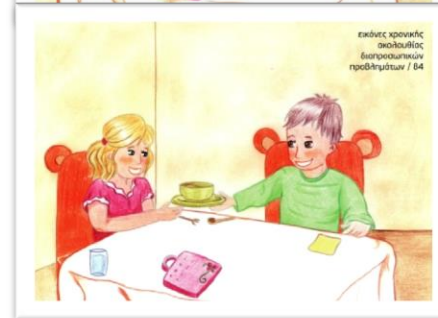
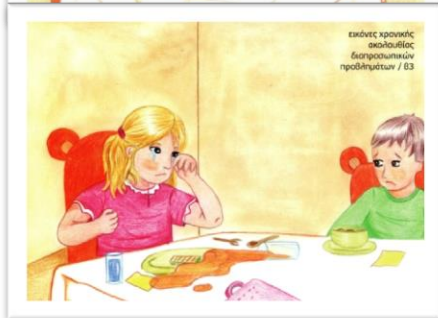
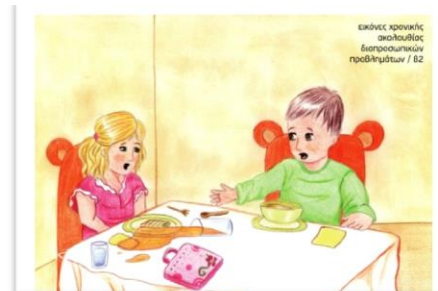
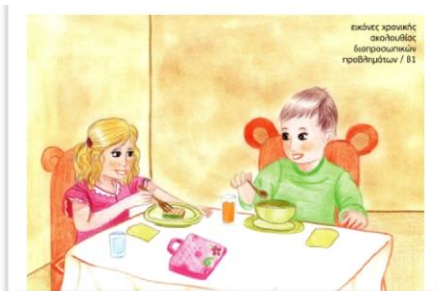

Εικόνα 26: Καλοκαίρι

4. Κάρτες με εικόνες χρονικής ακολουθίας
Ιστορία 1η (Κουρμούση, 2013)

Ιστορία 2^η (Κουρμούση, 2013)

Αναφορές

- Cathy, O. (2017). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Chicago: Crown Random House.
- Cohen, L. (1994). *Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cole, M., & Cole, S. (2011). *Η ανάπτυξη των παιδιών: Η αρχή της ζωής: Εγκυμοσύνη, τοκετός, βρεφική ηλικία. Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία*. (Ζ. Παπαληγούρα, Π. Βορριά, Ζ. Μπαμπλέκου, Επιμ., & Μ. Σόλμαν, Μεταφρ.) Τυπωθητώ, Δάρδανος.
- Conkbayir, M., & Pascal, C. (2019). *Εισαγωγή στις κλασικές και σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις στην προσχολική αγωγή*. (Ε. Κάκουρος, Ε. Μουσένα, Επιμ., & Γ. Άρτεμις, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Espinoza, O. (2011, Septembre). Construire le temps. *L' ECOLE AUJOURD'HUI MATERNELLE No21*, σσ. 18-19.
- GenoPro. (2019). Ανάκτηση από <https://www.genopro.com/>
- Guanglun, M. M., Yang, H., & Yan, W. (2017, October). Building resilience of students with disabilities in China: The role of inclusive education teachers. *Teacher and Teaching Education*, σσ. 125-134.
- Kant, I. (1787). *The Critique of Pure Reason*. Ανάκτηση από eBooks@Adelaide: <https://ebooks.adelaide.edu.au/k/kant/immanuel/k16p/complete.html>
- Morrissey, J. (2018, August 2). *The New York Times*. Ανάκτηση από How to Write a Good College Application Essay: <https://www.nytimes.com/2018/08/02/education/learning/writing-college-application-essay.html?rref=collection%2Fsectioncollection%2Feducation&action=click&contentCollection=education®ion=rank&module=package&version=highlights&contentPlacement=2&pgtype=s>
- Nathan editions. (2006). Avec le temps ...Comme le temps passe. *Le goût du livre*, σσ. 17-18.
- Popet, A. (2011, Septembre). Construire le temps. *L' ECOLE AUJOURD'HUI MATERNELLE No21* , σσ. 18-19.
- Poster, J. (1973). The birth of the past: Children's perception of historical time. *The History Teacher*, 6 (4), σσ. 587-598.
- Salking, N. (1990). *Εισαγωγή στις θεωρίες της ανθρώπινης ανάπτυξης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Santagostino, P. (2003). *Πώς να διηγούμαστε ένα παραμύθι... και να επινοούμε άλλα εκατό*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Scamell, R. (2014). *Άουτς*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

- Siegler, R. (2002). *Πως σκέφτονται τα παιδιά*. Gutenberg.
- Storyjumper. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.storyjumper.com/>
- Wikipedia. (2019). *Photoshop*. Ανάκτηση 1 10, 2020, από Βικιπαίδεια:
<https://el.wikipedia.org/wiki/Photoshop>
- Windows Movie Maker Έκδοση 12 16.4.3528.0331. (2011-2019). Ανάκτηση από
https://windows_movie_maker.el.downloadastro.com/
- You tube. (2019). *VideoTranslations*. Ανάκτηση 1 10, 2020, από
https://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&NR=1&v=fXrKn_c-03I
- Αθανασάκης, Δ. (2006). Συμβολή της Φιλοσοφίας στη διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών: Η Φιλοσοφία του Η. Bergson και η έννοια του Χρόνου. Εφαρμογές στη διδασκαλία της Φυσικής. " Διδακτορική διατριβή . Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης.
- Ανδριώτη, Ε., & Αρμενιάκου, Κ. (2016). *Χρόνε, χρόνε, είσαι εδώ*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ανδρουτσοπούλου, Λ. Π. (1996). *Ιστορίες με τους 12 μήνες. Τα παιδιά της Άνοιξης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ανδρουτσοπούλου, Λ. Π. (1996). *Ιστορίες με τους 12 μήνες. Τα παιδιά του Φθινοπώρου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ανδρουτσοπούλου, Π. Λ. (1996). *Ιστορίες με τους 12 μήνες, Τα παιδιά του Καλοκαιριού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ανδρουτσοπούλου, Π. Λ. (1996). *Ιστορίες με τους 12 μήνες. Τα παιδιά του Χειμώνα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Βλάχος, Ι., Γραμματικάκης, Ι., Καραπαναγιώτης, Β., Περιστερόπουλος, Π., & Τιμοθέου, Γ. (2008). *Φυσική Γενικής Παιδείας Α' τάξη Γενικού Λυκείου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Γιαλουράκη, Σ. (2005). *Το κουτί της τέχνης*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Γλυκοφρύδη, Ι. (2011). Διδακτικές προσεγγίσεις στην έννοια του χρόνου στο μάθημα της Ιστορίας. *Πτυχιακή εργασία*. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Γώγου, Α. (2019). «Η κατανόηση του ιστορικού χρόνου σε περιβάλλον μεικτής πραγματικότητας: Έρευνα – Δράση με θέμα την αρχαιότητα». *Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Δανέζης, Μ., & Θεοδοσίου, Σ. (1994). *Μετρώντας τον άχρονο χρόνο. Ο χρόνος στην αστρονομία*. Αθήνα: Δίαυλος.
- Δαφέρμου, Χ., Κουλούρη, Π., & Μπασαγιάννη, Ε. (2006). *Οδηγός Νηπιαγωγού. Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί . Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

- Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία. (2014-2020). Ανάκτηση από e.books.edu.gr:
<http://ebooks.edu.gr/new/>
- Δούμα, Χ. (2018-19). Ανάκτηση από Ιδρυματικό Αποθετήριο HELLANICUS:
<http://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/18926>
- Δρακοπούλου, Σ. (2011). Ο χρόνος και τα ευρύματα: μια συζήτηση για την έννοια και την εμπειρία του χρόνου στην αρχαιολογία και την αρχαιολογική ανασκαφή. *Μεταπτυχιακή διατριβή*. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Ζακοπούλου, Α. (1995). *Παιχνίδια με τον χρόνο για μικρά και μεγαλύτερα παιδιά. Η ψυχοπαιδαγωγική της έννοιας του χρόνου*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Ινστιτούτο, Π. (2011). Ανάκτηση από ΙΕΠ: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>
- Ιωαννίδης, Τ., & Παμπούδη, Π. (2013). Καλημέρα. Λάχανα και Χάχανα - Εδώ Νηπιαγωγείο. Δισκογραφική: Selina. Ανάκτηση από <https://www.youtube.com/watch?v=8KPIKwKrKko>
- Καρακατσάνη, Δ. (2000). Διαδικασίες πρόσληψης και διδακτικές προσεγγίσεις της ιστορίας στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Ανάκτηση 12 10, 2019, από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/omep/article/view/18144>
- Καρυδόπουλος, Ε. (2018). Η έννοια του χρόνου στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. *Διπλωματική εργασία*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κασκαμανίδης, Γ. (2013). *slideshare*. Ανάκτηση από Κατανόηση του ιστορικού χρόνου: σχεδιασμός, ανάπτυξη και διδακτική αξιοποίηση χρονογραμμών: <https://www.slideshare.net/Kiolalis1/timelines-26779529>
- Κατσαρού, Ε. (2016). *Εκπαιδευτική έρευνα - δράση*. Αθήνα: Κριτική.
- Κουκουβέλα, Ν. (2017). Αντιλήψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών για τις δυσκολίες των μαθητών/μαθητριών στην κατανόηση του ιστορικού χρόνου. *Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Κουρμούση, Ν. (2013). *Βήματα για τη ζωή: Πρόγραμμα ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων για το νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Σοκόλη - Κουλεδάκη.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1992). *Εκπαιδευτικοί και διδασκαλία*. Αθήνα: Σύγχρονη εκπαίδευση.
- Μουσένα, Ε. (2016). Αξιολογική Αποτίμηση περιεχομένων του βιβλίου: «Οδηγός Νηπιαγωγού» σε σχέση με το ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ. *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα: Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση, 8-10 Απριλίου 2016, Αλεξανδρούπολη, σσ. 627-640*.
- Μπανταβάνος, Κ. (2017). «Το παιδαγωγικό υλικό στην προσέγγιση της έννοιας του χρόνου: πειραματικός σχεδιασμός για παιδιά 4-6 ετών.». *Διπλωματική εργασία*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

- Μπάρλα, Γ. (2016). Η διδασκαλία της έννοιας του ιστορικού χρόνου στο Δημοτικό σχολείο. *Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Βόλου.
- Μπονίδης, Κ. (1995). Η κατανόηση εννοιών και φράσεων χρόνου από παιδιά ηλικίας 8 - 11 ετών. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 22, σσ. 173-213.
- Ναούμ, Έ., & Παπαμιχαήλ, Γ. (2005). *Θεματικές προσεγγίσεις - Σχέδια εργασίας για το νηπιαγωγείο, Τεύχος 4 Χειμώνα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο . (2011). Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου. "*ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) - Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, Οριζόντια Πράξη*" MIS:295450. ΕΣΠΑ 2007-13.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας . (2010). Εικονική ικανότητα και γραμματισμός στην προσχολική ηλικία και στην ηλικία δημοτικού. *Μάθηση με εικόνες*. Πρόγραμμα imago2010. Ανάκτηση από Μάθηση με εικόνες: http://www.pre.uth.gr/new/sites/default/files/imago2010_gr.pdf
- Πάππος, Α. (2017). *Elniplex*. Ανάκτηση 1 18, 2020, από Elniplex: <https://www.elniple.com/%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BB%CE%B9-%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BB%CE%B9-%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BB%CE%B9-%CE%B4%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%84%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%85%CE>
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1984). *Εξελικτική ψυχολογία. Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση. Τόμος 2, Προσχολική ηλικία*. Αθήνα.
- Ροντάρι, Τ. (1994). *Γραμματική της φαντασίας, μετάφραση Μαρία Βερτσώνη -Κοκόλη, Λία Αγγουρίδου -Στρίντζη*. Τεκμήριο.
- Σαμαρτζή, Σ. (2003). *Αντίληψη, κατανόηση και κατασκευή του χρόνου. Ψυχογνωσιακές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Σπανουδάκη, Α. (n.d.). Ανάκτηση από Πρακτικός Οδηγός για το Storyjumper: <http://6gym-galats.att.sch.gr/wp-content/uploads/2017/08/odhgos-storyjumper.pdf>
- Σταματοπούλου, Γ. (2002-2003). Ζωγραφίζω τους μήνες. *Παράθυρο στην εκπαίδευση του παιδιού, Τεύχη 17-22*.
- Ταξίδι στη Χώρα...των Παιδιών*. (n.d.). Ανάκτηση από <http://xwrapaidiwn.blogspot.com>
- Τζεκάκη, Μ. (2000). *Μαθηματικές δραστηριότητες για την προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τολστόι, Α. (1984). *Η γκινιάρρα κατσικά* . Αθήνα: Κέδρος.
- Τσαπκίνη, Δ. (2016). Μετρώ το χρόνο και διαβάζω το ρολόι με φυσικές διεπαφές. *Πτυχιακή εργασία*. Φλώρινα : Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

- Τσιλιμένη, Τ. (1994). Το καπέλο. *Παραμύθια με εικόνες*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- ΥΠ.Ε.Π.Θ., Π. Ι. (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. *Εφημερίδα της κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, 4306 - 4335.
- ΥΠ.Ε.Π.Θ./Π.Ι. (2001). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για το νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Φλουρής, Γ. (1995). *Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Φορτούνη, Κ. Α. (2006). *Οι χάρτες εννοιών στο σχολείο*. Αθήνα: Ατραπός.
- Χρυσafίδης, Κ. (1990). *Σύγχρονοι διδακτικοί προβληματισμοί*. Αθήνα: Σμυρνωτάκης.
- Χρυσafίδης, Κ. (1994). *Βιωματική - επικοινωνιακή διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

Πηγές Εικόνων

Εικόνες 1-6: προσωπικό μου αρχείο – μέσα στην σχολική τάξη.

Εικόνα 7: προσωπικό αρχείο. Για την κατασκευή του πίνακα καιρού χρησιμοποιήθηκαν εικόνες από το διαδίκτυο. Συγκεκριμένα για τον ηλεκτρονικό πίνακα καιρού:

- Ήλιος από <http://hashimoto.gr/ine-o-ilios-filos-tou-thireoidi-i-echthros/>
- Ήλιος με σύννεφα από <https://making-the-web.com/clipart-9075072>
- Αέρας από <https://pt.dreamstime.com/ilustra%C3%A7%C3%A3o-stock-vento-dos-desenhos-animados-image40982833>
- Σύννεφα από <https://clipartion.com/free-clipart-29524/>
- Βροχή από <https://es.dreamstime.com/stock-de-ilustraci%C3%B3n-n%C3%BAblese-con-las-gotas-de-lluvia-ic%C3%B3n-estilo-de-la-historieta-image78521213>
- Χιόνι από https://es.123rf.com/photo_14657600_ic%C3%B3n-del-tiempo-individual-nuboso-con-nieve-ilustraci%C3%B3n-en-blanco.html
- Σπίτι από <https://pixabay.com/el/vectors/home-%CF%83%CF%80%CE%AF%CF%84%CE%B9-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AE-%CE%BF%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE-97609/>

Εικόνες 8-13: προσωπικό μου αρχείο – μέσα στην σχολική τάξη.

Εικόνα 14: <http://xwrapaidiwn.blogspot.com/>

Εικόνα 15: από την εικονογράφηση του παραμυθιού Άουτς (Scamell, 2014)

Εικόνες 16-19: προσωπικό μου αρχείο – μέσα στην σχολική τάξη.

Εικόνα 20: <https://learningapps.org/watch?v=pg06b4ypn01>

Εικόνα 21: προσωπικό μου αρχείο – μέσα στην σχολική τάξη.

Εικόνα 22: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/>

Εικόνες 23-26: Τα σκίτσα για τις προσωποποιήσεις των μηνών είναι από το περιοδικό «Παράθυρο στην εκπαίδευση του παιδιού» (Σταματοπούλου, 2002-2003)

Εικόνες Παραρτήματος 4: Από το υλικό του προγράμματος «Βήματα για τη ζωή» (Κουρμούση, 2013).